

Jaarverslag **2021**

Inhoudsopgave

<i>STICHTING MONUMENTENBEZIT</i>	<i>4</i>	<i>Raad van toezicht</i>	<i>22</i>
<i>Algemeen</i>	<i>6</i>		
<i>POM-status</i>	<i>6</i>	<i>MONUMENTEN</i>	<i>28</i>
<i>Instanthouding</i>	<i>7</i>	<i>Algemeen</i>	<i>28</i>
<i>Bescherming van de (groene) context rond monumenten</i>	<i>9</i>	<i>Slot Assumburg - Heemskerk</i>	<i>30</i>
<i>Procedure Brederode</i>	<i>9</i>	<i>Ruïne van Brederode – Santpoort-Zuid</i>	<i>30</i>
<i>Verduurzaming monumenten</i>	<i>10</i>	<i>Kasteel Slangenburg - Doetinchem</i>	<i>33</i>
<i>Coronacrisis</i>	<i>10</i>	<i>Oostkerk - Middelburg</i>	<i>33</i>
<i>Veenhuizen</i>	<i>12</i>	<i>Trompenburgh</i>	<i>34</i>
		<i>Vestingwerken van Naarden</i>	<i>43</i>
<i>ORGANISATIE</i>	<i>14</i>	<i>Ruïne van Teylingen</i>	<i>44</i>
<i>Algemeen</i>	<i>14</i>	<i>Het bezoekerscentrum De Gele Loods</i>	<i>45</i>
<i>Heritage Development Model</i>	<i>16</i>	<i>Slnt Lievensmonstertoren - Zierikzee</i>	<i>48</i>
<i>Samenwerking met stakeholders</i>	<i>17</i>		
<i>Publieksbereik en kennisdeling</i>	<i>18</i>	<i>Financiën</i>	<i>50</i>
<i>Audit en evaluatie</i>	<i>21</i>	<i>Jaarrekening</i>	<i>52</i>
		<i>Specificatie van de monumenten</i>	<i>84</i>

Stichting Monumentenbezit

Monumentenbezit is opgericht in 2014 met maar één maatschappelijk doel: het in stand houden van historisch waardevolle bouwwerken, door deze te verwerven, te restaureren, te verhuren en eventueel te zorgen voor een nieuwe impuls door herbestemming. Monumentenbezit richt zich dan ook primair op het in stand houden van de monumenten en de cultuurhistorisch waardevolle gebouwen in haar bezit. Sinds 2022 is Monumentenbezit aangewezen als POM (Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud).

Monumentenbezit is een nationale beheersorganisatie voor alle typen monumenten. Zij heeft traditioneel beheer en behoud van haar erfgoed voorop staan, maar schuwt vernieuwing van de manier waarop dat wordt georganiseerd zeker niet. Monumentenbezit heeft momenteel een portefeuille van 31 monumenten (complexen), bestaande uit meer dan 100 objecten.

Monumentenbezit is een cultureel-maatschappelijke organisatie. Zij heeft de status van een culturele ANBI. Zij hanteert de gedragscode Code Cultural Governance, waarbij gekozen is voor het Raad-van-Toezicht-model. Ook hanteert zij de Code Diversiteit en Inclusie en De Fair Practice Code. De Raad van Toezicht bestaat uit drie leden. Monumentenbezit wordt bestuurd door een directeur-bestuurder en heeft zeven personen in loondienst.

Algemeen

Monumentenbezit heeft kennis van instandhouding, restauratie en herbestemming van monumenten. Specifiek de monumenten die in eigen beheer zijn. De insteek is om zowel de technische als historische aspecten van elk object en bijbehorende buitenruimte goed te kennen. Het vastleggen van de kennis over de monumenten en het vervolgens delen van deze kennis zijn voor Monumentenbezit onlosmakelijk verbonden met de instandhoudingsopgave. Instandhouding bestaat voor Monumentenbezit uit drie componenten; Een technische, een historische en een relatie met het publiek.

In 2021 heeft Monumentenbezit sterk ingezet op deze derde component Publieksbereik. Zo heeft Monumentenbezit in 2021 de Gele Loods opengesteld en hiervoor een website gelanceerd. Voor de restauratie van Trompenburgh is een reeks video's gestart waarmee de restauratie te volgen is. Ook is in 2021 een boek over Brederode verschenen. Behalve aan haar monumenten, heeft Monumentenbezit in 2021 aan haar eigen organisatie gewerkt. Het afgelopen jaar zijn stappen gezet in de organisatieontwikkeling, de zichtbaarheid van de organisatie, verbetering van de governance, het beleid voor de komende jaren en een verdere professionalisering.

POM-status

Het jaar 2021 stond in het teken van het indienen van een aanvraag voor de status van Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM). Begin 2022 is de POM-status toegekend vanwege het feit dat 'de organisatie de afgelopen jaren haar monumenten op professionele wijze, structureel en consistent in stand heeft gehouden.' Aldus de beoordeling van de staatssecretaris, die ook stelde dat zij positief is over de deskundigheid en de gehanteerde werkprocessen van Monumentenbezit.

Monumentenbezit is erg blij met de toewijzing van de status en

daarmee de erkenning van haar werk. De komende jaren zal de organisatie haar expertise nog verder inzetten voor het behoud van erfgoed en bijdragen aan het bewaren van een belangrijk deel van de zichtbare geschiedenis van Nederland. Met het verkrijgen van de POM-status heeft Monumentenbezit bewezen te voldoen aan de criteria zoals deze door de rijksoverheid zijn vastgesteld. De status geeft Monumentenbezit de mogelijkheid om de kwaliteit van de werkzaamheden voor het behoud van haar monumenten verder te verhogen.

Instandhouding

Verantwoord beheer van de haar toevertrouwde monumenten en het behoud van de cultuurhistorische waarden daarvan staan voor Monumentenbezit voorop. Dit geldt voor zowel het groen als de gebouwen, beide onderdelen zijn gelijkwaardig voor Monumentenbezit en worden ook als zodanig benaderd. Het zijn de kerntaken van iedere monumenten beherende organisatie. Monumentenbezit is in 2021 breder gaan nadenken over instandhouding en voegt aan de traditionele kanten van beheer nog een derde aspect toe. Voor Monumentenbezit bestaat Instandhouding dan ook uit de volgende drie samenhangende aspecten:

1. Een technische, tastbare kant: het behoud van bouwmassa en buitenruimte.
2. Een historische, theoretische kant: het behoud van cultuurhistorische waarden.
3. Publieksbereik: het delen van de kennis over het erfgoed en het openstellen ervan.

Bij alle aspecten speelt kennis een belangrijke rol.

De technische kant van het beheer vergt materiaalkennis. Hoe gedraagt een materiaal zich? Welke processen veroorzaken schade?

Hoe kunnen oude en nieuwe materialen op een goede manier samengaan? In welk tempo ontwikkelt een schadebeeld zich? Enzovoorts. Deze kennis kan worden opgedaan door studie, maar in nog belangrijker mate in de praktijk.

De historische kant van het beheer vergt kennis over het erfgoed en zijn geschiedenis. Welke cultuurhistorische waarden zijn essentieel? Welke historische gelaagdheid hebben gebouw en tuinen en wat vertellen deze over de geschiedenis ervan? Welke positie nemen ze in ten opzichte van gelijksoortige gebouwen/tuinen elders? Wat vertellen ze ons over de geschiedenis in het algemeen? Deze kennis kan worden opgedaan door onderzoek in archieven en literatuurstudie, maar ook door bouw- of historisch onderzoek.

De antwoorden op bovenstaande technische en historische vragen moeten wat Monumentenbezit betreft aan de basis staan van onderhouds-, herbestemmings- en exploitatieplannen. Deze beschouwende, op kennis gerichte aanpak vergt rust en tijd binnen de eigen organisatie en een duurzame op kwaliteit en kennisuitwisseling gerichte samenwerking met de partners. Het monumentenbeheer van Monumentenbezit is daarom gericht op de lange termijn. Door geregeld, in sommige gevallen zelfs constant, onderhoud aan het erfgoed uit te voeren neemt de kwaliteit ervan gestaag toe. Het constante, rustige onderhoud biedt de mogelijkheid om met de partners afgewogen keuzes te maken, deze gaande het werk te monitoren en bij te sturen. Er wordt gezamenlijk kennis opgebouwd over materiaalgedrag en er is ruimte voor het uitvoeren van onderzoek. Het werk is gericht op de langdurige waarborging van kwaliteit.

Een belangrijk bijkomend voordeel van deze rustige aanpak is dat niet alleen het werk gespreid wordt over meerdere jaren, maar ook de kosten ervan. Ondertussen geeft het voortdurende vergaren van kennis ook steeds beter inzicht in de kostenontwikkeling.

De waarde van opgedane kennis, neemt toe naarmate meer mensen hier kennis van kunnen nemen. Het publiek, gebruikers en huurders kunnen zich zo beter bewust worden van de monumentale omgeving waarin zij recreëren, wonen en werken. Voor specialisten kan het een toevoeging zijn aan bestaande kennis of leiden tot nieuwe inzichten. Ook voor Monumentenbezit kan het delen van kennis leiden tot nieuwe inzichten.

De afgelopen jaren is de organisatie van Monumentenbezit rondom deze drie aspecten gegroeid. Binnen het technische onderhoudswerk hebben bouwhistorisch en archiefonderzoek vanaf het begin een vanzelfsprekende plek gehad. Vanuit dit onderzoek worden regelmatig publicaties, lezingen en bijeenkomsten verzorgd. Dit is het afgelopen jaar verder versterkt. Ook is in 2021 stevig ingezet op de openstelling van monumenten en kennisdeling over de (voortgang van) restauraties.

Bescherming van de (groene) context rond monumenten

Monumentenbezit zet zich in voor het instandhouden van monumenten en/of architectonisch waardevolle gebouwen en bijbehorende buitenruimte. Het groene erfgoed is een wezenlijk onderdeel voor het behoud van ensembles. Bij restauratieplannen en transformatieopgaven voor het groene erfgoed en voor monumenten in een groene setting, is het uitvoeren van tuinhistorisch onderzoek en/of waarde-bepaling een standaard onderdeel in het proces.

Monumenten zijn altijd onderdeel van een groter geheel. Monumentenbezit behartigt waar mogelijk de belangen van het (groene) erfgoed bij het opstellen van gebiedsvisies en als er (gebieds)ontwikkelingen spelen in de omgeving van het erfgoed.

Procedure Brederode

Een initiatiefnemer had plannen om een aantal luxe villa's te realiseren in het aangezicht van de ruïne van Brederode. Dit zou een nadelig effect hebben op het groene erfgoed en de ligging van de ruïne in zijn groene context. Monumentenbezit heeft in 2021 samen met andere erfgoedinstanties met succes actiegevoerd tegen de plannen. De partijen, verenigd in de Brederode Coalitie, vroegen de Raad van State het bestemmingsplan en de bijbehorende omgevingsvergunning te vernietigen vanwege tal van zaken die niet klopten. De Raad van State heeft besloten dat een deel van die argumenten hout snijdt en zette daarmee een streep door het bestemmingsplan en de vergunning. Die zijn daarmee ongeldig geworden. Monumentenbezit zal zich blijvend inzetten voor cultuur en recreatie ten behoeve van het behoud van het hele ensemble.

Verduurzaming monumenten

Sinds 28 juni 2019 ligt er een officieel Klimaatakkoord. Dit bevat ruim zeshonderd afspraken die de uitstoot van broeikasgassen tegengaan. Die afspraken zijn gemaakt door vijf klimaattafels die elk een sector vertegenwoordigen. Vanuit de klimaattafels is de Routekaart Verduurzaming Monumenten ontwikkeld. Het doel van de Routekaart is om over de gehele monumentenportefeuille van Nederland de CO2 uitstoot met 60% te reduceren. Monumentenbezit is onderdeel van een groep van energie-experts, monumenteneigenaren, adviesbureaus gespecialiseerd in verduurzaming van monumenten en overheden. Zij vormden een netwerk om samen aan deze doelstelling te werken.

Monumentenbezit heeft een start gemaakt met de verduurzaming van haar eigen portefeuille. Tot nu toe vinden de verduurzamingsmaatregelen ad hoc plaats; bij geplande restauratieopgaven en (groot) onderhoud bekijkt Monumentenbezit welke ingrepen op het gebied van duurzaamheid kunnen worden gedaan. Het nemen van maatregelen is gekoppeld aan de bestaande planning voor restauratie en onderhoud. Er is nog geen sprake van een vooropgesteld plan. Monumentenbezit wil de verduurzaming van haar portefeuille vastleggen in een beleidsdocument en daar vervolgens uitvoering aan geven. Daarom heeft Monumentenbezit in 2021 opdracht gegeven voor een afstudeeronderzoek over dit thema. Dit onderzoek is in de tweede helft van 2021 opgeleverd en de informatie wordt meegenomen bij het opstellen van duurzaamheidsbeleid.

Coronacrisis

In 2021 heeft Monumentenbezit wederom te maken gehad met gevolgen van de coronacrisis. Monumenten hebben de deuren moeten sluiten en huurders lopen hierdoor inkomsten mis. Veel huurders hebben zich gemeld met de mededeling zich zorgen te maken over het voldoen aan de huurverplichting of kunnen de huur niet opbrengen. Vooral de huurders die een korte exploitatieperiode kennen, hebben nog niet of nauwelijks een reserve kunnen opbouwen. Er zijn betalingsachterstanden ontstaan. Met een aantal huurders zijn gesprekken gevoerd over betalingsregelingen. In 2021 zijn geen nieuwe afspraken gemaakt over huurcompensatie door corona. Op de lange termijn kan ook het resultaat van de beleggingen een rol gaan spelen. Tot nu toe valt het effect op het beleggingsresultaat mee. Beide risico's, zowel op de korte en de lange termijn, zijn reeds eerder onderkend. De liquiditeitspositie van Monumentenbezit wordt ook de komende periode in de gaten gehouden.

Veenhuizen

In 2020 en 2021 heeft Monumentenbezit nauw samengewerkt met een consortium van erfgoedinstanties (Nationale Monumentenorganisatie, BOEi en Stichting Het Drentse Landschap) bij het opstellen van een visie en plan voor het Ensemble Veenhuizen. Het consortium was deelnemer aan een openbare verkoopprocedure voor deze voormalige strafkolonie, georganiseerd door het Rijksvastgoedbedrijf.

Aanvankelijk was de intentie dat Monumentenbezit samen met BOEi en Stichting Het Drentse Landschap het bestuur zou gaan vormen van de op te richten Stichting De Nieuwe Rentmeester, die het ensemble na gunning in eigendom zou krijgen. Monumentenbezit besloot tijdens de biedingsfase, in goed overleg met de andere partijen, om haar betrokkenheid niet te continueren. De reden was dat het risicoprofiel van Monumentenbezit anders was dan die van de andere partijen, waardoor de gewenste biedingen ver uit elkaar lagen. Monumentenbezit heeft besloten om de andere partijen hierin niet te belemmeren.

Het Rijksvastgoedbedrijf heeft in april 2021 bekend gemaakt dat het Ensemble Veenhuizen is gegund aan het consortium. Met deze bekendmaking kwam een einde aan een lange procedure van openbare inschrijving voor de vervreemding van Veenhuizen door het Rijksvastgoedbedrijf en kan de doorontwikkeling verder opgepakt worden. Het ensemble is in september 2021 overgedragen aan Stichting De Nieuwe Rentmeester.

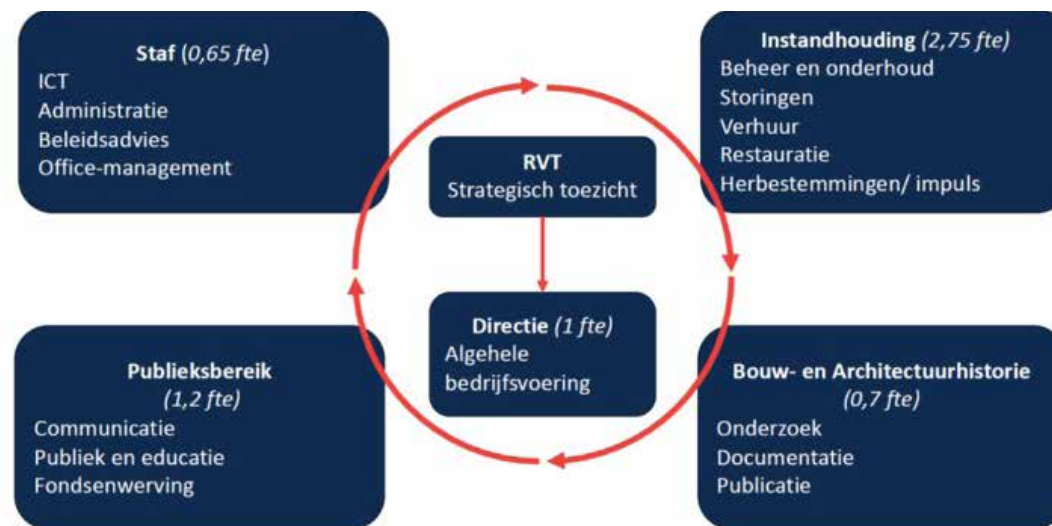
Monumentenbezit is blij met deze overwinning voor de erfgoedsector. Zij wenst De Nieuwe Rentmeester veel succes met de verschillende opgaven en de instandhouding van dit bijzondere Unesco Werelderfgoed.

ORGANISATIE

Algemeen

De organisatie heeft in 2021 een organisatiestructuur geïntroduceerd met verschillende teams. Het werk wordt verdeeld over de teams en tegelijkertijd werken de teams integraal samen bij ieder project. De organisatiestructuur is een weerspiegeling van de verschillende aspecten van instandhouding die Monumentenbezit onderscheidt.

Organisatiestructuur Monumentenbezit

Er zijn in 2021 geen nieuwe medewerkers in dienst gekomen bij Monumentenbezit. Wel is het aantal uren van de medewerker Strategie en Beleid uitgebreid omdat dit voorzag in een behoefte. Verder maken twee medewerkers gebruik van ouderschapsverlof. De tijdelijke vermindering van capaciteit bij deze medewerkers kon intern worden opgevangen. Vanwege uitval van een medewerker door ziekte, is in de tweede helft van 2021 een externe kracht ingehuurd om tijdelijk een deel van de werkzaamheden over te nemen.

Ook het afgelopen jaar bood Monumentenbezit een stageplek. Een leerling van de opleiding Vastgoed & Makelaardij heeft afstudeeronderzoek naar de verduurzaming van monumenten en specifiek de portefeuille van Monumentenbezit gedaan. De stage is in de tweede helft van 2021 afgerond.

Vanaf het moment dat de maatregelen voor covid-19 vanuit de overheid zijn ingesteld, hebben medewerkers zich zoveel mogelijk aan de richtlijnen van het RIVM gehouden. Medewerkers zijn in staat om thuis aan het werk te zijn als de maatregelen daar om vragen. De ICT infrastructuur van Monumentenbezit was al ingericht op de mogelijkheid om thuis te werken. Afhankelijk van het soort maatregelen, werkte in 2021 een deel van de medewerkers op kantoor en een deel vanuit huis. Na een lange periode van thuiswerken, ontstond bij medewerkers wel duidelijk behoefte om elkaar af en toe fysiek te zien.

Twee keer per week praatten medewerkers elkaar online bij via een korte dagstart. Ook (project)besprekingen werden in 2021 online belegd als dat moest. In de periode dat er fysiek meer mogelijk was, werd een deel van de besprekingen nog steeds online gedaan. Soms was er sprake van een hybride vorm. Tot op heden werkt dit naar tevredenheid. Deze manier van overleggen zal vermoedelijk blijvend zijn, maar zal niet al het fysiek overleg gaan vervangen. Ook gedeeltelijk thuiswerken zal, in overleg met de directeur-bestuurder, een mogelijkheid blijven.

Samenwerking met stakeholders

Monumentenbezit ontplooit zich meer en meer als samenwerkingspartner voor vrijwilligers, huurders, initiatiefnemers, overheden en andere erfgoedinstanties. Een belangrijk voorbeeld hiervan is het samenwerkingsverband met de gemeente Gooise Meren voor allerlei zaken in en om de vestingwerken in Naarden en de samenwerking met de VVV voor de Gele Loods. Ook met de gemeente Teylingen heeft Monumentenbezit in 2021 intensief samengewerkt. De gemeente heeft afgelopen jaar in samenwerking met Monumentenbezit een marktconsultatie georganiseerd vanwege de voorgenomen gebiedsontwikkeling rond de ruïne van Teylingen.

Ook als het gaat om de erfgoedsector in zijn algemeenheid, zet Monumentenbezit zich als samenwerkend partner in. Allereerst is natuurlijk sprake van een verbondenheid met de NMo. De NMo heeft de 29 rijksmonumenten overgedragen aan Monumentenbezit. Laatstgenoemde is eigenaar van de monumenten. De NMo beheert het vermogen dat onder andere met de 29 rijksmonumenten is meegekomen. Er vindt regulier overleg plaats tussen de directies van Monumentenbezit en de NMo, waarbij samenwerking wordt opgezocht en kennis wordt uitgewisseld. Te denken valt verder aan de deelname van Monumentenbezit aan het opstellen van de Routekaart Verduurzaming Monumenten, het beschikbaar stellen van stageplaatsen, de gezamenlijke publicatie van boeken en de samenwerking van verschillende partijen bij de verwerving van het Ensemble Veenhuizen.

Monumentenbezit zorgt voor nieuwe impulsen voor het object, de omgeving en de sector in samenwerking met diverse stakeholders. Als trekker, of in een meer faciliterende of meedenkende rol.

Publieksbereik en kennisdeling

De waarde van monumenten, neemt toe naarmate meer mensen hier kennis van kunnen nemen. Het brengt de gebouwen en het uitgevoerde werk tot leven. Ook voor Monumentenbezit zelf kan het delen van kennis leiden tot nieuwe inzichten. Elk onderzoek leidt tot nieuwe vragen en roept reacties op. Het delen van informatie versterkt dat en zal ertoe leiden dat ook anderen hun onderzoek en kennis zullen delen. Dit wederkerige aspect is minstens zo belangrijk als het educatieve daarvan. Daarom stelt Monumentenbezit zich tot doel om vergaarde kennis te delen.

Door gebouwen open te stellen voor publiek, rondleidingen te verzorgen, colleges en lezingen te geven en ook haar onderzoeken te delen met een breed publiek. Het publiek, gebruikers en huurders zijn zich beter bewust van de monumentale omgeving waarin zij recreëren, wonen en werken. Voor Monumentenbezit is het delen van kennis over en de openstelling van de monumenten dan ook een essentiële component van het monumentenbeheer.

Ook op het gebied van online zichtbaarheid heeft Monumentenbezit in 2021 stappen gezet. Er is een strategie voor Instagram uitgewerkt waarmee minimaal twee keer per week content wordt gedeeld. Ook op LinkedIn en op YouTube is Monumentenbezit meer zichtbaar. Daarmee groeit de binding van het publiek met Monumentenbezit. Om de zichtbaarheid van de monumenten te vergroten, is er in 2021 meer tijd geïnvesteerd in het maken van kwalitatief hoogstaande foto's en video's. Deze worden ingezet voor social media, publicaties en de website.

Voor de restauratie van Trompenburgh is een reeks video's gestart waarmee de restauratie te volgen is. Gedurende de restauratie worden er jaarlijks drie video's gedeeld. Zo houdt Monumentenbezit het publiek op de hoogte van de vorderingen op Trompenburgh.

De website van Monumentenbezit die sinds 2020 in gebruik is, is in 2021 achter de schermen grondig onder de loep genomen. Er is hard gewerkt aan verbeteringen die doorgevoerd worden in de nieuwe website die vanaf 2022 live zal gaan.

Monumentenbezit en de exploitanten van de publiekstoegankelijke monumenten hebben een gezamenlijke doelstelling; het vergroten van de bekendheid van de monumenten, het vertellen van het verhaal van de plek en het aantrekken van bezoekers. De exploitanten van met name deze monumenten zijn indirect het visitekaartje van Monumentenbezit. Samen met de beheerders en huurders bouwt Monumentenbezit verder aan een netwerk waarin onderling kennis en ervaring kan worden uitgedragen en uitgewisseld. De bedoeling is om jaarlijks 1 tot 2 keer kennisbijeenkomsten te houden voor deze doelgroepen, maar vanwege de coronacrisis heeft Monumentenbezit dat in 2020 en 2021 niet kunnen doen.

Monumentenbezit heeft zich in 2021 wel op andere manieren ingezet voor kennisdeling. Er zijn verschillende artikelen geschreven, die een plek zullen krijgen op de nieuwe website. In samenwerking met Matrijs is het boek "Ruïne van Brederode, Hollands kasteel met een bewogen verleden" uitgebracht. Op 29 april vond een digitale boekpresentatie plaats. De auteurs hebben kort wat over het boek en de ruïne verteld. Vanaf die dag lag het boek in de winkels en was het online te bestellen.

De Ruïne van Brederode in Santpoort-Zuid is het restant van een indrukwekkende middeleeuwse burcht van het machtige geslacht Brederode.

Het kasteel is in de dertiende eeuw gesticht door Willem I van Brederode, verwant aan de graven van Holland. Belangrijke historische figuren als Jan van Brederode en Yolande van Lalaing hadden hun residentie op het kasteel. De burcht kent een bewogen verleden: in 1351 werd het kasteel verwoest tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten, in 1426 werd Brederode belegerd door de Haarlemmers en de genadeklap werd uitgedeeld door de Spaanse troepen, die het toen al vervallen kasteel tijdens het beleg van Haarlem in 1573 plunderden.

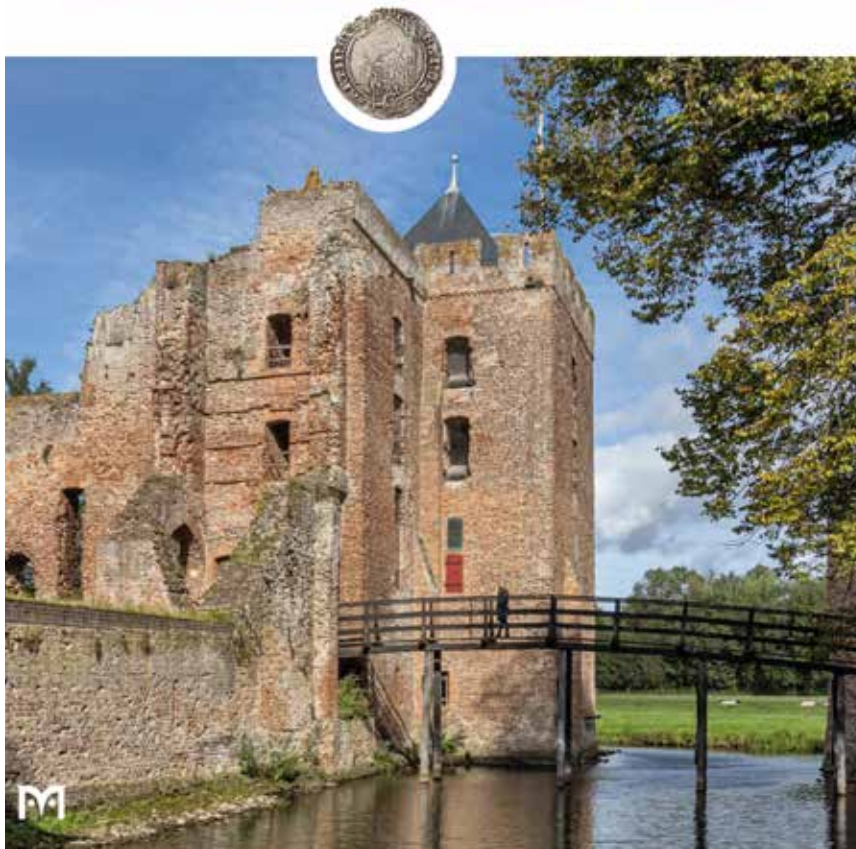
Al vanaf de zeventiende eeuw was de Ruïne van Brederode een geliefd object voor rondtrekkende kunstenaars en de restanten van het kasteel zijn dan ook vele malen afgebeeld. Tegenwoordig is de Ruïne van Brederode een belangrijke toeristische attractie in Noord-Holland, met rondleidingen en evenementen voor jong en oud. Het huidige aanzien van dit indrukwekkende complex is voor een belangrijk deel te danken aan restauraties en reconstructies in de negentiende eeuw. Brederode werd in die tijd een romantische ruïne volgens de toenmalige opvattingen over middeleeuwse bouwkunst en verdedigingswerken.

Het boek Ruïne van Brederode vertelt de hele geschiedenis van het kasteel: de bouwgeschiedenis, de bewoning van het kasteel door het adellijke geslacht Brederode en de belegering en verwoesting. De auteurs gaan ook in op het bouwhistorisch onderzoek van de huidige ruïne en de negentiende-eeuwse reconstructies en restauraties. Geflankeerd door prachtig historisch en hedendaags beeldmateriaal ontstaat zo een compleet beeld van dit prachtige monument.

Ruïne van **BREDERODE**

CO ALLAN | TACO HERMANS |
JAN KAMPHUIS |

HOLLANDS KASTEEL MET EEN BEWOGEN VERLEDEN

Audit en evaluatie

Conform de afspraken in de koopovereenkomst uit 2016 (de overdracht van 29 monumenten door het Rijksvastgoedbedrijf via de Nationale Monumentenorganisatie) heeft in 2021 jaarlijkse audit plaatsgevonden. Deze audit is uitgevoerd door een onafhankelijke externe accountant en verzonden naar de Tweede Kamer. Daarnaast heeft het Rijk een evaluatie uitgevoerd. Deze moest plaatsvinden 5 jaar na overdracht van de 29 monumenten. Bij de evaluatie werd getoetst aan de POM criteria. Het evaluatierapport is samen met een managementreactie van het Rijksvastgoedbedrijf naar de staatssecretaris gestuurd en vervolgens naar de Tweede Kamer. Zowel de audit als de evaluatie waren positief.

Raad van toezicht

Stichting Monumentenbezit hanteert een Raad van Toezicht - model, met een directeur- bestuurder en een Raad van Toezicht (RvT). De directeur-bestuurder is verantwoordelijk voor de algehele bedrijfsvoering van Monumentenbezit. De RvT functioneert als inhoudelijk klankbord voor de directeur-bestuurder en heeft tot taak strategisch toezicht te houden op het beleid van de directeur-bestuurder, op de algemene gang van zaken binnen Monumentenbezit en de uitgevoerde activiteiten. De RvT heeft daarbij vooral oog voor de risico's die kunnen ontstaan uit de taakuitoefening van de stichting. De verdeling van taken en bevoegdheden tussen bestuur en raad van toezicht zijn vastgelegd in de statuten. De directeur-bestuurder is aangesteld voor onbepaalde tijd en ontvangt een door de RvT vastgestelde beloning voor zijn werkzaamheden, met inachtneming van de geldende wet- en regelgeving. Geen van de leden van de RvT ontvangt een vergoeding voor zijn of haar werkzaamheden als lid. Gemaakte onkosten worden aan de leden vergoed.

Als toezichthouder hanteert de RvT de Governance Code Cultuur 2019, De Fair Practice Code en de Code Culturele Diversiteit en Inclusie. De raad van toezicht houdt toezicht op het naleven van de Governance Code Cultuur en evalueert dit jaarlijks. Uitgangspunten daarbij zijn goed bestuur, goed geregeld toezicht en transparante verslaglegging. Toezichthouders en bestuurders vermijden iedere vorm van belangenverstrengeling. Ook de samenstelling en nevenfuncties van het bestuur en van de leden van de RvT worden nauwkeurig gewogen aan de hand van deze drie codes. Momenteel werkt Monumentenbezit eraan om uitvoering te geven aan het eerste principe van de Code Diversiteit en Inclusie, waarna ook de andere vier principes aan bod zullen worden. Kandidaten worden nadrukkelijk aangemoedigd om te reageren op vacatures binnen de organisatie, ongeacht herkomst, leeftijd, geslacht of handicap.

De RvT heeft in 2021 vijf keer vergaderd in het bijzijn van de directeur-bestuurder. Dit betrof vier reguliere vergaderingen en één strategische sessie. Ook heeft de RvT eenmaal een evaluatie gehouden. Hierbij was de directeur-bestuurder niet aanwezig. In de statuten is vastgelegd dat de directeur-bestuurder de raad van toezicht tijdig de noodzakelijke gegevens verschaft die nodig zijn voor de uitoefening van zijn taak. De RvT heeft tijdens de evaluatie geconcludeerd dat evaluatie en reflectie van haar eigen functioneren in 2022 nadrukkelijker aan de orde zullen komen. Ook concludeerde de RvT dat op regelmatige basis stil moet worden gestaan bij (nieuwe) nevenfuncties en nieuwe tegenstrijdige belangen. Vanaf 2022 is dit onderwerp een vast agendapunt tijdens de reguliere vergaderingen. Eens per drie jaar evalueert de raad van toezicht zijn eigen functioneren onder externe begeleiding.

De RvT bestond gedurende het grootste deel van het afgelopen jaar uit drie leden en één toehorend lid. De heer Van der Paardt is begin 2021 benoemd tot lid. Eind 2021 is de heer Valk benoemd als volwaardig lid, als gevolg van een wijziging van de statuten. In 2022 zal de heer Ottenheim afscheid nemen als lid. De procedure voor het invullen van deze toekomstige vacature is eind 2021 in gang gezet en inmiddels afgerond. De heer Esman is benoemd als voorzitter. Hij nam die functie al enige tijd waar. De heer Van der Paardt is benoemd als vice-voorzitter.

In 2021 ging er net als in het voorgaande jaar bijzondere aandacht uit naar het thema governance. De evaluatie die op dat thema heeft plaatsgevonden in 2020 is in 2021 verder uitgewerkt in een notitie waarin vast te houden uitgangspunten zijn benoemd en voorstellen zijn gedaan voor veranderingen. Deze voorstellen zijn besproken met de NMo en hebben geresulteerd in een wijziging van de statuten. Een belangrijke wijziging is dat de RvT verantwoordelijk is voor zijn eigen samenstelling, benoeming en ontslag.

Ook is de rol van de NMo binnen de RvT veranderd. Een onafhankelijk bestuurslid van de NMo is lid van de RvT. Deze persoon kan niet de rol van voorzitter bekleden. Verder is in de statuten een nog betere borging van het pakket van 29 monumenten verwerkt en heeft de NMo instemmingsrecht op het wijzigen van artikelen in de statuten die de NMo raken. Tot slot is een aantal wettelijke wijzigingen doorgevoerd. De Raad voor Cultuur heeft eind 2021 positief gereageerd op de nieuwe statuten.

Met de wijziging van de statuten hebben Monumentenbezit en de NMo de zorgpunten van de Raad voor Cultuur over governance weggenomen. De gewijzigde statuten zijn in lijn met de Governance Code Cultuur. Het Reglement van de RvT uit 2018 (“Huishoudelijk Reglement”) is naar aanleiding van de gewijzigde statuten geactualiseerd en opnieuw vastgesteld. De RvT heeft besloten ook in 2022 aandacht te schenken aan het onderwerp governance.

In 2021 is een aantal maatregelen genomen die voortkwamen uit de in 2020 opgestelde Risico Inventarisatie & Evaluatie (RI&E) en bijbehorend Plan van Aanpak. Zo is een Personeelshandboek opgesteld waarin alle regelingen, regels en rechten voor de werknemers van Monumentenbezit zijn samengevat, waaronder een interne gedragscode. Hierin is ook de regeling over vertrouwenspersonen opgenomen en daarmee is de oorspronkelijke opdracht van de RvT uitgevoerd. Verder heeft de directeur-bestuurder op verzoek van de RvT een formatieplan opgesteld. Het formatieplan geeft inzicht in de huidige samenstelling en structuur van de organisatie en de visie op groei en uitbreiding van expertise. Het Formatieplan 2021-2026 is vastgesteld door de RvT en wordt iedere 5 jaar geactualiseerd en opnieuw vastgesteld, tenzij er aanleiding is om het plan eerder te actualiseren.

De RvT heeft het afgelopen jaar gestuurd op het krijgen van een beter zicht op de budgetten voor onderhoud en de budgetten voor de organisatie. Er is ook een splitsing aangebracht tussen de begroting voor onderhoud van monumenten en de begroting voor projecten. Manuren voor projecten vallen op deze manier niet langer onder reguliere budgetten voor de organisatie. De directeur-bestuurder heeft deze een deel van deze aanpassingen naar tevredenheid doorgevoerd en zal de rest in 2022 verwerken. De RvT heeft een meerjarenbegroting vastgesteld. Tot slot is het afgelopen jaar een nieuw beleidsplan opgesteld en vastgesteld voor de beleidsperiode 2022-2024.

Leden Raad van Toezicht

Drs. I. Esman RBA	Financieel / beleidsmatig
Prof. dr. K.A. Ottenheym	Architectuur- en cultuurhistorie
Prof. dr. R.N.G. van der Paardt	Juridisch / notarieel
Ir. A. Valk	NMo

Rooster van aftreden

Rooster	Functie	laatste benoeming	Herbenoem-baar in	Aftreden
K.A. Ottenheym	Lid	2019		2022
I. Esman	Voorzitter	2020		2023
R.N.G. van der Paardt	Vice-Voorzitter	2021	2024	2027
A. Valk	Lid	2021	2024	2027

Volgens artikel 3 van het Reglement van de Raad van Toezicht, versie 2, d.d. 26-11-2021, gelden onderstaande twee punten voor zittingsduur en aftreden:

- De leden van de Raad worden benoemd voor een periode van drie (3) jaar. Na deze termijn kan eenmalige verlenging plaats vinden voor een gelijke periode.
- Een lid van de Raad treedt af aan het einde van de vergadering van de Raad waarin de jaarrekening wordt vastgesteld

Nevenfuncties raad van toezicht

Naam	Organisatie	Functie
K.A. Ottenheim	Stichting in Arcadië	Voorzitter raad van toezicht
	Stichting Collectie Helga Paetzold	Voorzitter
	Stichting Landgoed Linschoten	Bestuurslid
	Gemeente Leiden	Lid cultuuradviescommissie
	Hendrik Muller Vaderlandsch Fonds	Bestuurslid
I. Esman	Raad voor Cultuur	Voorzitter Commissie Professionele Organisaties voor Monumentenbehoud
R.N.G. van der Paardt	Nyenrode Universiteit	Docent fiscaal recht
	Universiteit van Amsterdam	Docent Amsterdam School of Real Estate
	Stichting Administratie Kantoor Aliantus Zorg	Bestuurder
	Stichting Administratie Kantoor Medisch Centrum Akersloot	Bestuurder

Naam
A. Valk

Organisatie
Nederlands Britse KvK

Functie
Voorzitter

Nationale Monumenten organisatie

Voorzitter

Amsterdamse Cello Biënnale

Voorzitter

Scheepvaartmuseum

Vicevoorzitter van
de raad van toezicht

Science Museum Group

Trustee

Dutch Centre in Londen

Trustee

Stichting Eden Holland

Voorzitter

Directeur-bestuurder

Drs. ing. M.T.C. van den Bos

Nevenfuncties directeur-bestuurder

Naam

Organisatie

Functie

Drs. ing. M.T.C. van den Bos

Stichting Kasteel Radboud

Voorzitter

Stichting de Gele Loods

Penningmeester

K.F. Hein Fonds Monumenten

Lid

MONUMENTEN

Algemeen

In de afgelopen jaren is gewerkt aan een evenwichtig onderhoudsprogramma. Het onderhoud is voor de komende jaren gelijkmatig verdeeld. Daaraan is ook de monitoring van de onderhoudsstaat gekoppeld. Per monument wordt zo een op maat gemaakte onderhoudsstrategie gehanteerd. Hierin wordt gezocht naar een optimum van de staat van het onderhoud en gepland onderhoud. Het doel hiervan is om de instandhouding efficiënt en effectief te organiseren maar vooral om het goed te controleren.

De 3 samenhangende aspecten van instandhouding (beheer, onderzoek en publieksbereik) komen bij iedere instandhoudingsopgave vroeg of laat aan de orde.

Slot Assumburg

Beheer

In het kader van het regulier onderhoud is in 2017 gestart met het uitvoeren van het schilderwerk aan Slot Assumburg. Het schilderwerk is verdeeld in vijf fasen om de financiële last over de onderhoudscyclus te verdelen en om de overlast voor de gebruiker tot een korte periode te beperken. Al het werk wordt opgeleverd in een staat waarin het binnen het reguliere interval van onderhoud kan worden opgenomen.

De binnenplaats, de Zuid-Oostgevel en de Zuid-Westgevel waren de voorgaande jaren al geschilderd. In 2021 was de Noord-Westgevel aan de beurt. De laatste gevel in (de Noord-Oostgevel) zal in 2022 worden geschilderd. Vanaf 2025 zal het schilderwerk opnieuw in fases worden ingepland.

Publieksbereik

Monumentenbezit is als belanghebbende betrokken bij een gemeentelijke gebiedsontwikkeling rond het slot. Monumentenbezit zet zich daarbij in voor het behoud van de monumentale waarden van het slot. Monumentenbezit pleit voor planvorming op basis van een gedegen ruimtelijk-historisch onderzoek vooraf. Het is immers van belang dat bezoekers het slot in zijn historische context kan blijven beschouwen.

Ruïne van Brederode

Beheer

Het metselwerk-herstel aan de Ruïne van Brederode is vanaf 2017 jaarlijks in kleine delen uitgevoerd op basis van urgentie. Delen van de kapeltoren en de poorttoren en het perron zijn in de voorgaande jaren reeds hersteld. In 2021 is gefocust op de muurkroon van de kapeltoren. Deze liggende delen zijn blootgesteld aan weer en wind. De vorstschade is hersteld en de afsmeerlagen zijn bijgewerkt zodat het water makkelijker

afstroomt en minder schade tot gevolg heeft. In 2021 is ook een uitgebreide inspectie uitgevoerd die specifiek gericht is op de staat van het metselwerk. Deze is gebruikt om het meerjarig onderhoudsplan te kunnen bijwerken en beter zicht te krijgen op de progressie van de schades. Tot en met 2022 worden nog kleine delen van het metselwerk hersteld die vanaf de ruïne te bereiken zijn. In daaropvolgende jaren wordt het werk meer geclusterd uitgevoerd in verband met de bouwplaats-kosten die aan werkzaamheden vanaf het water verbonden zijn. De focus zal dan komen te liggen op de kademuren en de donjon.

Monumentenbezit heeft in 2021 samen met andere erfgoedinstanties met succes actiegevoerd tegen plannen van een initiatiefnemer om een aantal luxe villa's te realiseren in het aangezicht van de ruïne van Brederode. Dit zou een nadelig effect hebben op het groene erfgoed en de ligging van de ruïne in zijn groene context. De actievoerende partijen, verenigd in de Brederode Coalitie, vroegen de Raad van State het bestemmingsplan en de bijbehorende omgevingsvergunning te vernietigen vanwege tal van zaken die niet klopten. De Raad van State heeft besloten dat een deel van die argumenten hout snijdt en zette daarmee een streep door het bestemmingsplan en de vergunning. Die zijn daarmee ongeldig geworden. Monumentenbezit zal zich blijvend inzetten voor cultuur en recreatie ten behoeve van het behoud van het hele ensemble.

Publieksbereik

In samenwerking met Matrijs is het boek "Ruïne van Brederode, Hollands kasteel met een bewogen verleden" uitgebracht. Op 29 april vond een digitale boekpresentatie plaats. De auteurs hebben kort wat over het boek en de ruïne verteld. Vanaf die dag lag het boek in de winkels en was het online te bestellen.

De Ruïne van Brederode in Santpoort-Zuid is het restant van een indrukwekkende middeleeuwse burcht van het machtige geslacht Brederode. Het kasteel is in de dertiende eeuw gesticht door Willem I van Brederode, verwant aan de graven van Holland.

Belangrijke historische figuren als Jan van Brederode en Yolande van Lal-aing hadden hun residentie op het kasteel. De burcht kent een bewogen verleden: in 1351 werd het kasteel verwoest tijdens de Hoekse en Kabel-jauwse twisten, in 1426 werd Brederode belegerd door de Haarlemmers en de genadeklap werd uitgedeeld door de Spaanse troepen, die het toen al vervallen kasteel tijdens het beleg van Haarlem in 1573 plunderden.

Al vanaf de zeventiende eeuw was de Ruïne van Brederode een geliefd object voor rondtrekkende kunstenaars en de restanten van het kasteel zijn dan ook vele malen afgebeeld. Tegenwoordig is de Ruïne van Brederode een belangrijke toeristische attractie in Noord-Holland, met rondleidingen en evenementen voor jong en oud. Het huidige aanzien van dit indrukwekkende complex is voor een belangrijk deel te danken aan restauraties en reconstructies in de negentiende eeuw. Brederode werd in die tijd een romantische ruïne volgens de toenmalige opvattingen over middeleeuwse bouwkunst en verdedigingswerken.

Het boek Ruïne van Brederode vertelt de hele geschiedenis van het kasteel: de bouwgeschiedenis, de bewoning van het kasteel door het adellijke geslacht Brederode en de belegering en verwoesting. De auteurs gaan ook in op het bouwhistorisch onderzoek van de huidige ruïne en de negentiende-eeuwse reconstructies en restauraties. Geflankeerd door prachtig historisch en hedendaags beeldmateriaal ontstaat zo een compleet beeld van dit prachtige monument.

Kasteel Slangenburg, Doetinchem

Beheer

In 2017 is gestart met het uitvoeren van buitenschilderwerk van Slangenburg. Systematisch worden alle onderdelen in een cyclus van zes jaar onder handen genomen. In 2017 en 2018 is in twee fase het buitenschilderwerk aan het hoofdhuis uitgevoerd. Het jaar daarop was het de beurt aan het linker bouwhuis en in 2020 is het schilderwerk aan de bruggen

en houten balusters rond het terrein uitgevoerd. In 2021 is het buitenschilderwerk van het rechter bouwhuis uitgevoerd en is de eerste cyclus afgerond. In 2022 start Monumentenbezit met de volgende cyclus en zal het eerste deel van het hoofdhuis weer geschilderd worden.

Oostkerk

Beheer

In 2019 is Monumentenbezit projectpartner geworden van het TERTS project, waarin wordt gestimuleerd om voor de tertiaire sector energie-efficiënte maatregelen te treffen op basis van innovatieve maatregelen. Om deze maatregelen uit te kunnen voeren is een Europese subsidie beschikbaar gesteld. De Oostkerk in Middelburg is een gebouw waarmee Monumentenbezit op het vlak van duurzaamheid en energie-efficiëntie grote winst kan behalen.

De Oostkerk is na de verwerving in 2018 in gebruik als cultuurcentrum, waar bijvoorbeeld concerten, lezingen en tentoonstellingen plaats vinden. Ook is er de mogelijkheid om besloten bijeenkomsten en partijen te organiseren.

Het verwarmen van de kerk gebeurt met een elektrisch verwarmings-systeem, dat in de basis uit de jaren '50 van de vorige eeuw stamt. Het systeem is niet alleen inefficiënt, maar kan het gebouw ook niet naar een gewenst comfortniveau brengen in de koude periode van het jaar.

Samen met verschillende adviseurs is er uitgebreid vooronderzoek gedaan naar het klimaat in de kerk. Vanwege de corona-pandemie konden er geen metingen gedaan worden tijdens evenementen met publiek, maar is een rekenmodel toegepast, waarin diverse situaties zijn doorge-rekend. Uiteindelijk is het model gevalideerd door metingen uit te voeren in de kerk, zonder publiek, met verschillende verwarmingsregimes.

Op basis van het model is een verwarmingsprincipe opgesteld en uitgewerkt tot een technisch ontwerp. Het principe bestaat uit het verkleinen van het grote volume van de kerk, door een horizontaal luchtgordijn te creëren ter hoogte van de aanzet van de koepel. Het te verwarmen volume wordt op deze manier sterk gereduceerd. Daarnaast wordt een laagtemperatuur vloer- en wandverwarming toegepast, die zal worden gevoed door middel van een warmtepomp. Ook zal verwarmde achterzetbeglazing worden geplaatst achter de grote ramen, om de koudeval te beperken. De uitvoering van deze werkzaamheden is in oktober 2021 gestart en zal in maart 2022 worden voltooid

Publieksbereik

De innovatieve maatregelen zorgen voor een aangename binnenklimaat en lagere energiekosten. Hierdoor kan de Oostkerk na de verduurzaming starten met een jaarronde programmering van alle activiteiten, terwijl dit eerst enkel in de zomermaanden het geval was. De publiekstoegankelijkheid van de Oostkerk zal hiermee worden verruimd. Bovendien levert het project inzichten en ervaring op die Monumentenbezit enerzijds kan delen met anderen en tegelijkertijd kan inzetten voor volgende duurzaamheidsprojecten.

Trompenburgh

Op 18 maart werd een beschikking van maar liefst 2.1 miljoen euro ontvangen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor de restauratie van Trompenburgh. De subsidie maakt de restauratie van Trompenburgh mogelijk. De restauratie neemt een aantal jaren in beslag.

Beheer & Historisch onderzoek

Interieur:

Monumentenbezit gaat zoveel mogelijk teruggrijpen op de 17de-eeuwse interieur-afwerking. Wat er nu al zichtbaar is, wordt schoongemaakt. Dat

wat onder verflagen verdwenen is proberen we, waar mogelijk, terug te brengen.

Decoratiewerk:

Het plafond van de gangen en vestibule op de bel-etage zijn in het verleden door verschillende verflagen bedekt. In november 2021 is na een restauratie van bijna een jaar de schildering van het plafond in de hal, de balken in de hal en een deel van de lambrisering van de schilderijkamer vrijgelegd. Een team van 15 restauratoren heeft onder leiding van Ruth Jongsma aan deze onderdelen gewerkt, waarbij iedereen circa twee dagen in de week fysiek op het werk was.

Waar het vrij leggen van de schildering op het plafond in de hal en de balken in de gang relatief goed gingen, was het vrijleggen van de schildering op de lambrisering van de schilderijkamer erg lastig. Tijdens proeven die tijdens de vorige restauratie (2004-2007) zijn uitgevoerd was het werk goed uitvoerbaar. Omdat tijd en middelen op dat moment ontbraken is gekozen om de schildering op dat moment niet vrij te leggen, maar de lambrisering in een kleur te zetten passend bij de ruimte.

Helaas is er bij het aanbrengen van de verflaag een chemische reactie in de onderliggende lagen opgetreden, waarbij de lagen onderling zich sterk hebben gefixeerd. Hierdoor was het vrij leggen van de schildering veel moeilijker uitvoerbaar en zeer tijdrovend. Er is dan ook besloten om slecht een vlak in de kamer uit te voeren. Hoewel het resultaat uiteindelijk zeer goed is, is er gekozen om de tijd en middelen van deze restauratie in andere onderdelen te steken en verder te gaan met het vrij leggen van de schildering op de lambrisering als daar in de toekomst een betere methode voorhanden voor is.

Koepelzaal:

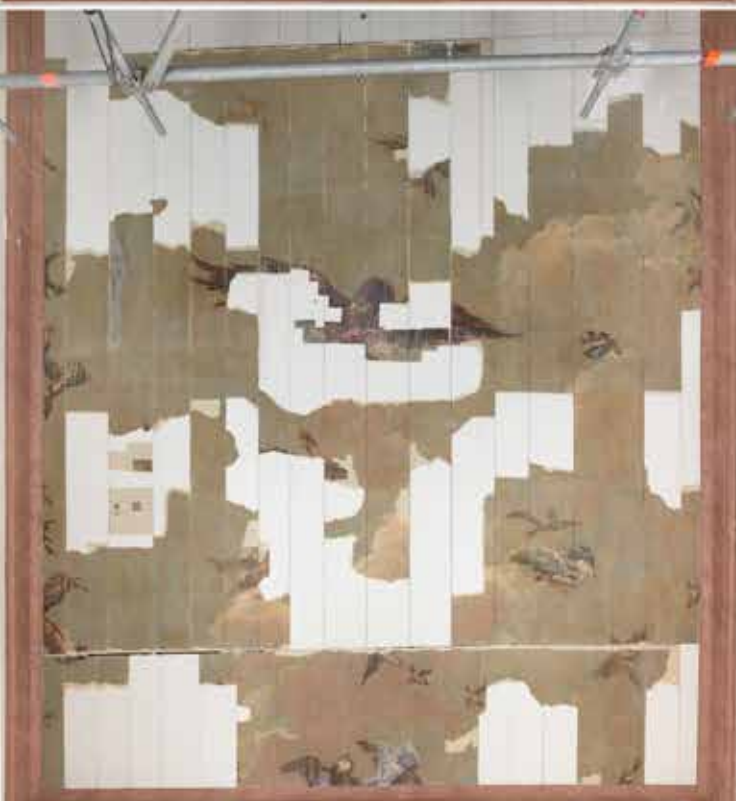
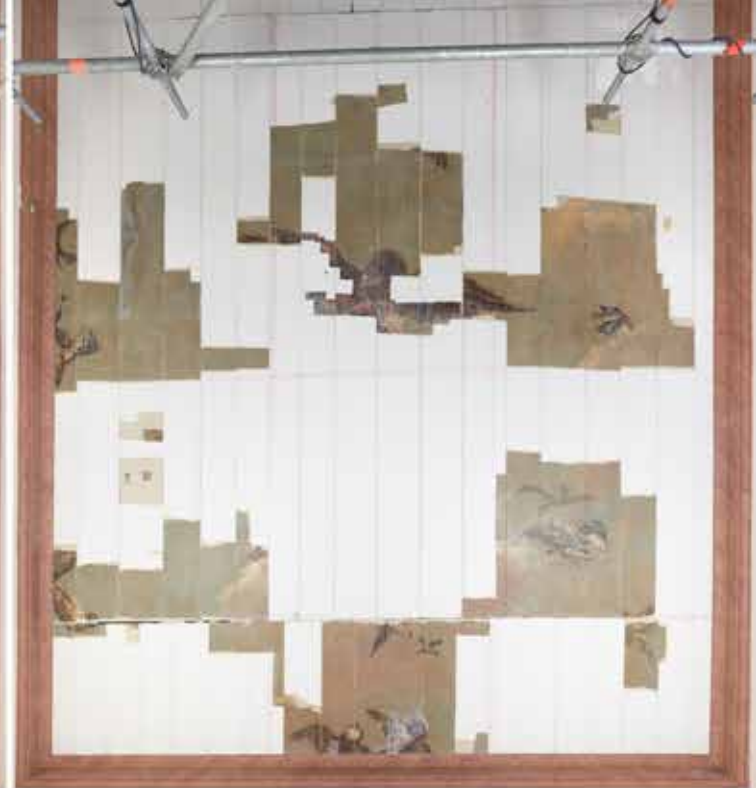
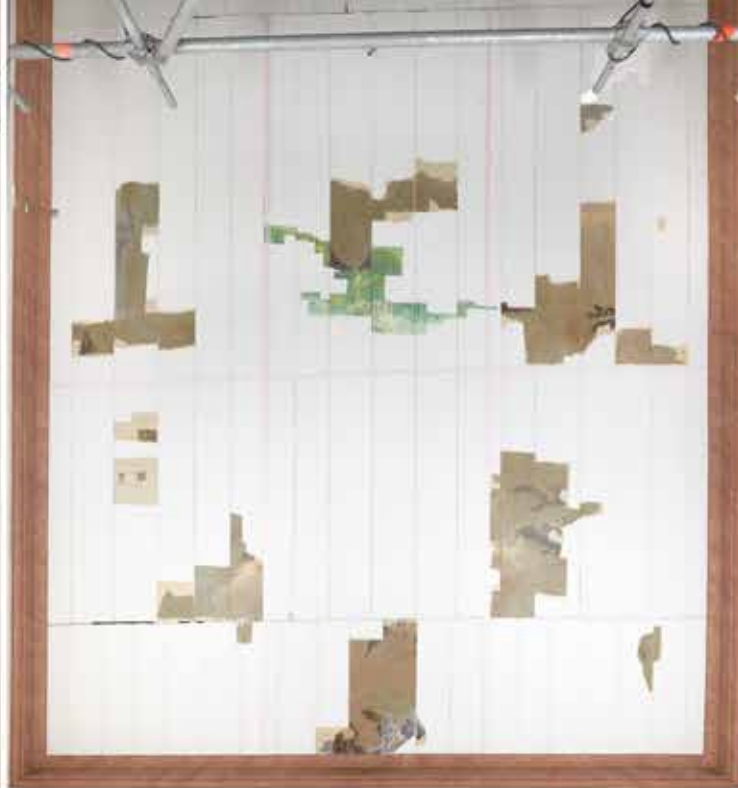
- De grootste verandering in de koepelzaal zal een wijziging van de kleur zijn. De huidige paarsbruine kleur is niet de oorspronkelijke afwerking. Deze was oorspronkelijk grijsbruin en is misschien de basis geweest voor houtimitatie. Verder onderzoek is nodig om de oorspronkelijke afwerking te achterhalen en terug te brengen zoals die in de 17de-eeuw bedoeld was.
- De 17de-eeuwse schilderijen in het plafond van de koepelzaal worden schoongemaakt, waar nodig geretoucheerd en voorzien van een nieuw vernis. Hetzelfde zal gebeuren met het decoratiewerk in de lambriering, met de twee haardpanelen en in de vier schilderijen van vader en zoon Tromp, Margaretha en Neptunus.
- Uit onderzoek is gebleken dat in de erkers – evenals in de gangen en vestibule – een wolkenlucht met vogels terug te vinden is. Monumentenbezit wil dit graag vrij leggen, maar daarvoor zal aanvullende financiering nodig zijn.
- De huidige marmervloer (aangebracht in 1958) wordt verwijderd. Er wordt een houten vloer terug gebracht, die oorspronkelijk aanwezig is geweest.

Tussenzak:

Bouw- en architectuurhistorisch onderzoek wijst uit dat er oorspronkelijk twee steektrappen in het tussenzak zijn geweest, die de omloop vanaf de begane grond met de bel-etage verbonden. De gasten van Tromp kwamen vanaf het water aan op de omloop en gebruikten deze trappen om boven te komen. Het terugbrengen van de twee steektrappen is essentieel om de route van de zeventiende-eeuwse bezoeker van Trompenburgh te begrijpen en de positie van gasten en het personeel te onderscheiden. Daarnaast worden gedurende de restauratie nieuwe toiletten geplaatst, waardoor de toiletcapaciteit op het niveau komt dat bij de toekomstige – meer publiekstoegankelijke – openstelling van Trompenburgh past.

Vloeren:

In de gang van de bel-etage liggen de huidige marmeren tegels los. De vloer wordt uitgenomen en wordt terug geplaatst in een nieuw kalkbed. Van de gelegenheid wordt gebruik gemaakt om vloerverwarming aan te leggen. Ook in de koepelzaal zal vloerverwarming aangebracht worden.

Duurzaamheid:

Net als vele andere monumenten in Nederland presteert Trompenburgh in de huidige situatie slecht op het gebied van duurzaamheid en energiegebruik. Uiteraard wordt hier tijdens de restauratie aandacht aan besteed. Dankzij verschillende maatregelen kan dit verbruik sterk worden teruggebracht. Daarbij valt te denken aan het isoleren van de vloeren (waar dit bouwfysisch mogelijk is), het toepassen van led-verlichting, kierdichting en waterbesparende kranen; het aanbrengen van vloerverwarming gevoed door een warmtepomp en meer ruimte gestuurd verwarmen. Deze maatregelen leveren een reductie van CO2 met ongeveer 45% op en het gebouw gaat van energielabel G naar F. Hoewel dat niet zo veel lijkt te zijn, verbetert de bijbehorende energie index hierdoor met 27%.

De tuin:

De tuin van Trompenburgh werd in nauw samenspel met het unieke buitenhuis ontworpen en is onlosmakelijk verbonden met het decoratieprogramma binnen. Het is een uitzonderlijk voorbeeld van de 17de-eeuwse tuincultuur. Met de restauratie zal het 'gesamtkunstwerk', dat de buitenplaats en de tuin samen vormen, weer ten dele in ere hersteld worden.

In het verleden is de oorspronkelijke eilandenstructuur aangepast. Daarmee is een deel van het water rondom Trompenburgh 'verland' (opgevuld met land). Tijdens de restauratie zal de structuur van de vier eilanden teruggebracht worden. Momenteel zijn slechts twee van die vier eilanden daadwerkelijk als eiland te betreden middels een brug. De

buitenste twee eilanden zijn aan de omliggende tuin verbonden, maar zullen weer als eiland hersteld worden. Bovendien zal de beplanting op de vier eilanden teruggrijpen op de 17de eeuw, onder andere middels de laanstructuur op de buitenste twee eilanden. De inspiratie hiervoor wordt uit historische prenten gehaald. Ook het water en de toegangsbrug rondom de huidige ingang, zullen volgens de oorspronkelijke bouw hersteld worden. Dit houdt in dat de toegangsbrug langer zal zijn en het water zich verder zal uitstrekken in de richting van de tuin. Het huis komt zo dus meer in het water te liggen.

Publieksbereik

Trompenburgh is de afgelopen eeuwen particulier bewoond en veelal gesloten geweest voor het algemene publiek. De afgelopen jaren is Trompenburgh slechts twee keer per jaar publiekelijk toegankelijk geweest (op de Dag van het Kasteel en op Open Monumentendag). Daarnaast was de buitenplaats tot voor kort te boeken voor zakelijke bijeenkomsten of voor feestelijke evenementen. Het algemene publiek wordt op deze manier minimaal bediend. Trompenburgh is oorspronkelijk bedoeld om gasten te ontvangen en om hen te verwonderen, maar niet iedereen werd zomaar uitgenodigd. Cornelis Tromp ontving in zijn buitenplaats enkel zijn meest voornamelijk gasten. Monumentenbezit wil na de restauratie terug kunnen

grijpen op de oorspronkelijke ontvangstfunctie, door Trompenburgh ruimer open te stellen. N, niet alleen voor voorname gasten, maar voor iedereen. Daarbij wil Monumentenbezit een zo origineel mogelijk bezoek bieden, waarbij de bezoeker zoveel mogelijk de route volgt die de gasten van Tromp destijds ook volgden. Dat geeft de bezoeker uit de 21ste eeuw de uitzonderlijke ervaring uit de 17de eeuw.

Deze ruimere openstelling van Trompenburgh voor het publiek – vanaf begin 2024 – komt steeds dichterbij. In 2021 is onderzoek gedaan naar de mogelijkheden waarop Trompenburgh publiekstoegankelijk kan zijn. Daar wordt in 2022 verder aan gewerkt. Om een ruimere publiekstoegankelijkheid mogelijk te maken, moeten de facilitaire voorzieningen aangepast worden. Een kassa en extra toiletvoorzieningen zullen aanwezig moeten zijn om een grotere stroom van bezoekers te kunnen voorzien van een prettig bezoek.

Ondanks de restauratiewerkzaamheden was de buitenplaats met Open Monumentendag open en konden bezoekers via de app 'Tour To Do' een rondleiding volgen en vragen stellen aan de aanwezige medewerkers van Monumentenbezit.

De Vestingwerken van Naarden

Ook 2021 werd in belangrijke mate gekleurd door de Coronacrisis, toch kon het geplande werk over het algemeen goed doorlopen. De eerste helft van het jaar stond in het teken van de realisatie van het bezoekerscentrum in de Gele Loods. Daar wordt in een aparte paragraaf wat dieper op in gegaan.

Beheer

De tweede helft van het jaar werd gebruikt voor de planuitwerking van de herbestemming van gebouw G op bastion Oranje. Eind 2021 werd hiervoor de omgevingsvergunningsaanvraag ingediend. De procedure loopt inmiddels volop. Het gebouw zal gebruikt gaan worden als atelier en werkplaats. Huurders waren eenvoudig te vinden. Omwonenden hebben zich bij deze ontwikkeling neergelegd en hebben geen nieuw protest tegen de plannen ingediend. Wel zoeken zij de dialoog op om invloed op de plannen uit te oefenen. Monumentenbezit ervaart dat doorgaans als een prettigere manier om te bekijken of partijen elkaar kunnen vinden.

Dit jaar werd ook een belangrijke stap gezet in de uitvoering van het metselwerkonderhoud van de muren van de vesting. Het metselwerk op de waterlijn van ravelijn 3 werd gerestaureerd. Aannemer Nico de Bont maakte hiervoor gebruik van de taatskuip. Deze hebben zij speciaal voor dit soort werk ontwikkeld. Het is een stalen kuip die met contragewichten vastgezet wordt tegen de muur rond de waterlijn. De bak, die op dat moment nog vol water staat, kan worden leeggepompt zodat de waterlijn vrij komt te liggen. Per dag kan de waterlijn over de lengte van een kuip worden gedaan. Het werk kan in de nacht uitharden zodat de bak de volgende dag verplaatst kan worden. Het is een systeem dat goed blijkt te werken, maar wel staat of valt bij de uithardingsnelheid van de metselmortel. Hardt deze niet snel genoeg uit, dan kan de bak niet verplaatst worden. Er is met verschillende mortels geëxperimenteerd. Over een jaar worden daar nogmaals testen mee gedaan om vast te stellen hoe deze zich gedragen in de natte omstandigheden.

Als laatste is het groenbeheer een noemenswaardig onderwerp. De exponentiële toename van de betredingsgraad in combinatie met droogte doet de aardwerken geen goed. Veel schade is het gevolg, een natuurlijk herstel vindt niet meer plaats. Met de inzet van de regio Gooi en Vechtstreek op toerisme en het verkrijgen van de status van UNESCO, zal de betredingsgraad hoog blijven. Monumentenbezit heeft daarom in 2021 in overleg met de gemeente Gooise Meren een nieuwe strategie voor het groenbeheer uitgewerkt, met als uitgangspunten: faciliteren en informeren van de bezoekers en vergroten van de kans voor de natuur om zich te herstellen. Dit jaar zijn de vlakke delen van de vestingwallen slechts één keer gemaaid. Het leidt tot een afname van de recreatie buiten de aanwezige paden en een toename van de bloemenrijkdom op de vestingwallen. Deze omkeer in beleid kon op veel positieve reacties rekenen. Daarnaast is een groot deel van bastion Oranje (het bastion met veruit de meeste recreanten) afgezet, zodat de aanwezige schade zich daar op een natuurlijke manier kan herstellen. De afzetting zal enkele seizoenen blijven staan, maar lijkt inmiddels effect te krijgen. In de toekomst zullen meer delen van de vesting op deze manier worden afgezet. Dit beleid wordt in 2022 voortgezet en zal dan ook verankerd worden in een overkoepelende visie. Op basis daarvan kan ook de gemeente gericht inzetten op handhaving.

Monumentenbezit heeft actief bijgedragen aan het opstellen van een Erfgoedvisie voor de gemeente Gooise Meren, die weer een bouwsteen is voor de Omgevingsvisie van de gemeente. Monumentenbezit heeft in dit proces onder andere aandacht gevraagd voor het spanningsveld tussen een toename van het recreatieve gebruik en het beheer en onderhoud van de vestingwallen.

Ruïne van Teylingen

Beheer en Publieksbereik

Monumentenbezit heeft een aantal jaren geleden de ruïne gerestaureerd en heeft nog de wens om het perceel een meer waardige en aantrekkelijke uitstraling te geven, de ruïne beter te verankeren in haar (historische) context en het verhaal van de ruïne meer beleefbaar te maken. Een gevolg van deze verbeteringen zal zijn dat de ruïne meer bezoekers trekt.. De Gemeente Teylingen heeft een aantal jaren geleden aangrenzende percelen gekocht met daarop de zogenaamde Westerbeekschuur. De gemeente is al een aantal jaren met Monumentenbezit in gesprek over een gebiedsontwikkeling op haar terrein, waarbij ook de ruïne wordt betrokken. De ambities van beide partijen zouden elkaar goed kunnen aanvullen en dat biedt kansen voor een gezamenlijk gedragen ontwikkeling waarbij het geheel meer is dan de som der delen.

De gemeente Teylingen heeft afgelopen jaar een marktconsultatie georganiseerd vanwege de gebiedsontwikkeling rond de ruïne van Teylingen. Monumentenbezit was betrokken bij de voorbereiding van deze consultatieronde, de gesprekken met deelnemers, de beoordeling van de inzendingen en verkennende gesprekken met raadsfracties over de resultaten en follow up. Op basis van deze marktconsultatie zal een raadsvoorstel worden geschreven dat in 2022 moet leiden tot het selecteren van een exploitant of initiatiefnemer.

Historisch onderzoek

In 2017 kreeg Debie en Verkuijl de opdracht, onderzoek te doen naar de historisch landschappelijke context van het gebied rondom de ruïne. De conclusie in de rapportage heeft nieuwe inzichten opgeleverd. Op basis van oude kaarten is aangetoond dat er een duidelijke verbinding is tussen de ruïne en het stedelijke gebied.

In samenspraak met de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de provincie Zuid-Holland, bureau Cultuur en Vrije Tijd, zijn op basis van de onderzoeken 13 uitgangspunten geformuleerd. Bovendien heeft de gemeenteraad van Teylingen, op verzoek van de Rijksoverheid, 9 kaders opgesteld voor de nieuwe eigenaar (Monumentenbezit).

Monumentenbezit heeft in 2020 een projectvoorstel opgesteld voor een verdere ontwikkeling op haar eigen perceel waarbij ook rekening gehouden is met mogelijkheden om aan te sluiten op de grotere ontwikkelingsambitie die de gemeente Teylingen heeft met de naastgelegen percelen. Het projectvoorstel van Monumentenbezit voldeed aan de 13 uitgangspunten en aan de kaders van de gemeente. Naast de beoogde investeringen in de verbetering van landschappelijke context is in het projectvoorstel rekening gehouden met investeringen die nodig zijn om het verhaal van de Ruïne van Teylingen te vertellen. Het projectvoorstel is één van de documenten die wordt gebruikt bij gezamenlijke selectie van een exploitant of initiatiefnemer.

Het bezoekerscentrum De Gele Loods

Historisch onderzoek

De Gele Loods werd in 1882 gebouwd als bergplaats voor de dienst der Genie. In de jaren 1930 werd hij gebruikt als opslag voor het Regiment Motorartillerie. De loods bevond zich nog vrijwel volledig in zijn oorspronkelijke staat. Er hebben in Naarden veel meer van dit soort loodsen gestaan, maar die zijn in de loop der tijd verloren gegaan of afgebroken. De Gele Loods is de enige houten loods die nog over is. Na jaren van leegstand heeft dit monument weer een zinvolle bestemming gekregen als bezoekerscentrum.

Beheer

De Gele Loods is in 2021 verbouwd om deze geschikt te maken voor de nieuwe functie. Gedurende de verbouwing heeft Monumentenbezit ingezet op behoud voor de toekomst. Verder zijn duurzaamheidsmaatregelen getroffen door middel van vernieuwde isolatie en een luchtwarmtepomp.

Publieksbereik

De publiekstoegankelijkheid in de Vesting Naarden is in 2021 uitgebreid doordat de Gele Loods haar deuren heeft geopend als bezoekerscentrum. De Vesting Naarden is het grootste monument van Monumentenbezit. Er was al een VVV-punt in Naarden, maar dat is nu verhuisd naar de Gele Loods. In de Gele Loods wordt informatie gegeven over de stad, de muur, winkels en restaurants. Er kunnen stadswandelingen, rondvaarten en fietstochten worden geboekt.

Monumentenbezit heeft een permanente tentoonstelling gemaakt die informatie geeft over de geschiedenis van de Vesting Naarden in relatie tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In een filmzaal kunnen bezoekers een film bekijken over de waterlinie, haar werking en geschiedenis. Dit is extra waardevol nu de Nieuwe Hollandse Waterlinie in juli 2021 tot Unesco Werelderfgoed is bestempeld.

Met de Gele Loods brengt Monumentenbezit in samenwerking met Stichting de Gele Loods het verhaal van de vesting dicht bij het publiek. De Gele Loods is een startpunt voor het verkennen van de vesting. Een eigen website ondersteunt de fysieke bezoekmogelijkheid.

Het nieuwe bezoekerscentrum werd in september feestelijk geopend en overgedragen aan de nieuwe huurder: Stichting de Gele Loods. Op dat moment waren de vestingwerken van Naarden, als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, al enkele maanden Unesco Werelderfgoed. Het gaf extra glans aan de opening en benadrukte het bestaansrecht van het bezoekerscentrum nog eens extra. Er was dan ook veel belangstelling voor de opening. Het bezoekerscentrum draait inmiddels een half jaar en kan op veel bezoek rekenen.

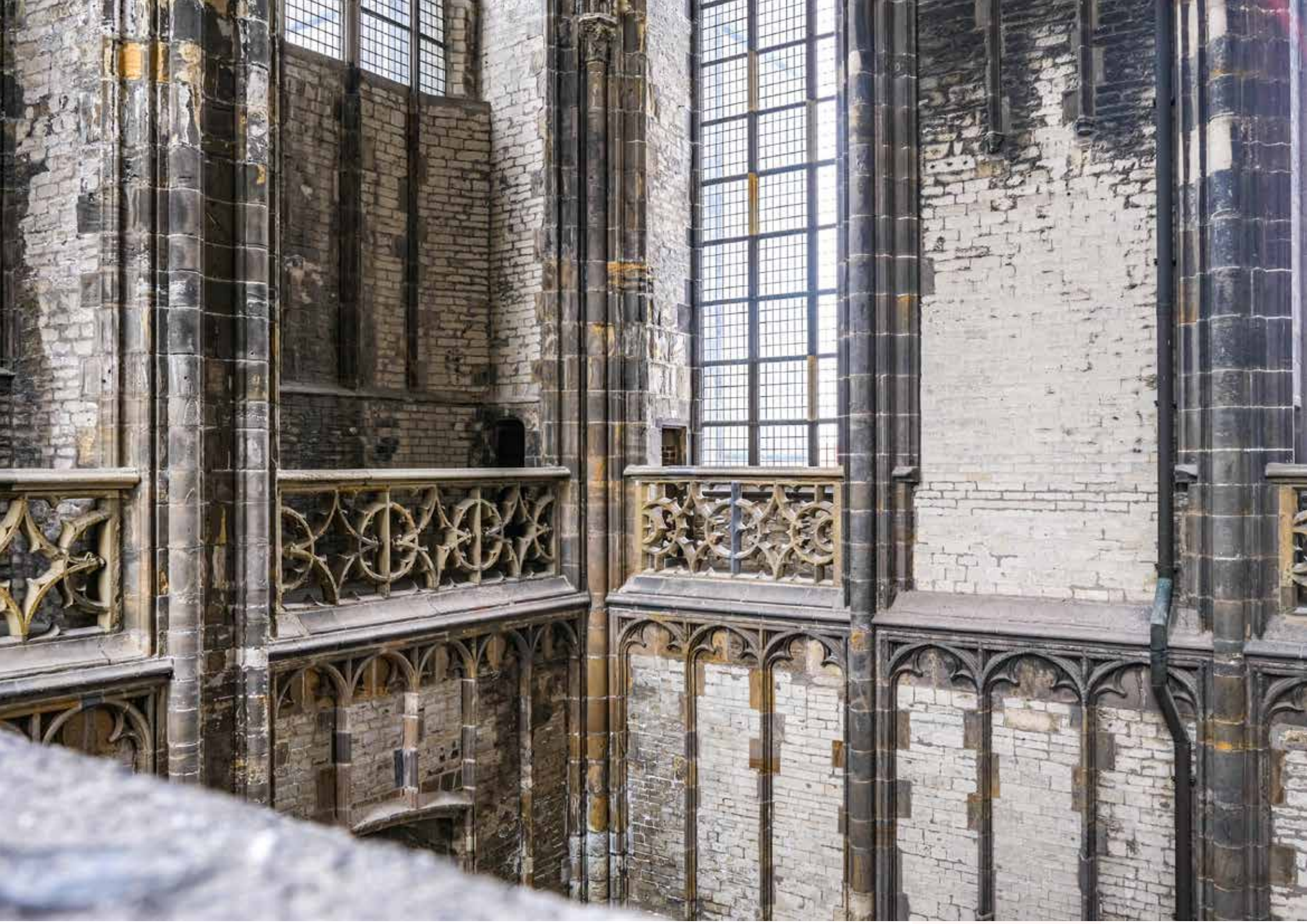
Sint Lievens-Monstertoren

Publieksbereik

Monumentenbezit heeft in 2021 een intentieovereenkomst gesloten met Stichting Centree voor de ontwikkeling van een exploitatie in en om de Sint Lievens-Monstertoren in Zierikzee, ook wel bekend als de Dikke Toren. Stichting Centree heeft daarvoor een subsidie gekregen van de gemeente Schouwen-Duiveland.

De komende drie jaren worden de schouders gezet onder de ontwikkelingsplannen voor de Dikke Toren. In de aanloop is een realistisch plan en tijdspad opgesteld die door diverse direct betrokken partijen worden omarmd. Het plan biedt gefaseerd een nieuwe toekomst voor de Dikke Toren met een spannende programmering en exploitatie.

Financiën

Algemeen

Aan de instandhouding van de monumenten is dit jaar € 2.812.834 besteed. € 1.960.686 betreft onderhoud en of restauratie aan de monumenten zelf. De totale uitgaven aan onderhoud zijn iets lager dan het jaarlijks gemiddelde, maar zijn nog steeds representatief voor de onderhoudsopgave. Ter dekking van de uitgaven is in 2020 totaal € 3.081.306 ontvangen. De huurinkomsten betroffen € 938.323 en aan subsidies is € 765.629 ontvangen.

De opbrengsten vanuit het rendement, dat ontvangen is van NMO, bedroeg over 2020 € 1.342.865

Bestemmingsfonds achterstallig onderhoud

In 2021 is € 200.000 uitgegeven aan achterstallig onderhoud.

Er resteert nog € 1.294.000 aan middelen te besteden aan achterstallig onderhoud. Deze voorziening heeft met name betrekking op een tweetal herbestemmingsprojecten, Bastion Oranje in Naarden en het Gotisch Huis in Kampen.

Omgang vrij besteedbaar vermogen

Het vrij besteedbaar vermogen is op dit moment € 2.234.821. Dit bedrag wordt onder meer aangehouden om de jaarlijkse en meer jaarlijkse activiteiten te continueren. Daarnaast wordt het bestemd ter afdekking van financiële risico's in een langetermijnreservering ten behoeve van groot onderhoud.

Jaarrekening

Balans per 31 december 2021 (na resultaatbestemming)

		31 december 2021	31 december 2020
ACTIVA		€	€
Vaste activa			
<i>Materiële vaste activa</i>			
	1		
Bedrijfsgebouwen en terreinen		231.121	239.788
Renovatie en comfortverbetering monumenten		1.774.418	1.200.831
Inventaris		2.761	4.669
Andere vaste bedrijfsmiddelen		12.111	7.197
		2.020.411	1.452.485
<i>Financiële vaste activa</i>			
	2	544.000	588.000
Vlottende activa			
<i>Vorderingen</i>			
Vorderingen op handelsdebiteuren	3	120.591	126.362
Belastingen en premies sociale verzekeringen	4	121.132	81.382
Leningen u/g	5	26.000	
Overige vorderingen en overlopende activa	6	1.347.877	1.333.377
		1.615.600	1.541.122
<i>Liquide middelen</i>	7	1.289.196	1.213.594
Totaal activazijde		5.469.207	4.795.201

		31 december 2021	31 december 2020
		€	€
PASSIVA			
Stichtingsvermogen	8		
Vrij besteedbaar vermogen	9	2.234.821	1.770.010
Vastgelegd vermogen	10	1.294.000	1.494.000
		<u>3.528.821</u>	<u>3.264.010</u>
Voorzieningen	11	1.368.333	1.001.810
Kortlopende schulden			
Schulden aan leveranciers en handelskredieten	12	462.715	154.180
Schulden ter zake van belastingen en premies sociale verzekeringen	13	195	157
Overige schulden en overlopende passiva	14	109.143	375.044
		<u>572.053</u>	<u>529.381</u>
Totaal passivazijde		<u>5.469.207</u>	<u>4.795.201</u>

Staat van baten en lasten over 2021

		2021	2020
		€	€
Baten	15		
Baten als tegenprestatie voor leveringen	16	938.323	855.468
Subsidiebaten	17	765.629	414.629
Overige baten	18	34.489	-
		1.738.441	1.270.097
Overige opbrengsten	19	1.342.865	1.325.632
		3.081.306	2.595.729
Lasten			
Besteed aan doelstelling	20	1.960.684	1.920.413
Lasten uit hoofde van personeelsbeloningen	21	506.289	425.197
Afschrijvingen op immateriële vaste activa	22	172.697	140.869
Overige lasten	23	173.164	208.308
Som van de lasten		2.812.834	2.694.787

	2021	2020
	€	€
Totaal van exploitatieresultaat	24 268.472	(99.058)
Financiële baten en lasten	(3.661)	(17.082)
Totaal van netto resultaat	<u>264.811</u>	<u>(116.140)</u>
BESTEMMING SALDO VAN BATEN EN LASTEN		
Overige reserves	464.811	-
Bestemmingsfonds achterstallig onderhoud	(200.000)	(116.140)
	<u>264.811</u>	<u>(59.749)</u>

Kasstroomoverzicht over 2021

Totaal van kasstroom uit operationele activiteiten

Saldo van baten en lasten		268.472
<i>Aanpassingen voor</i>		
Afschrijvingen	22	172.697
Toename (afname) van de voorzieningen	11	366.523
<i>Verandering in werkkapitaal</i>		
Mutatie vorderingen		(74.478)
Toename (afname) van overige schulden		42.672
		(31.806)

Totaal van kasstroom uit bedrijfsoperaties

Ontvangen interest		(3.661)
--------------------	--	---------

Totaal van kasstroom uit operationele activiteiten

772.225

Totaal van kasstroom uit investeringsactiviteiten

Verwerving van materiële vaste activa	1	(740.623)
Ontvangsten uit hoofde van vervreemding van financiële vaste activa	2	44.000

Totaal van kasstroom uit investeringsactiviteiten		(696.623)
--	--	-----------

Totaal van toename (afname) van geldmiddelen		75.602
---	--	--------

Verloop van toename (afname) van geldmiddelen

Geldmiddelen aan het begin van de periode		1.213.594
Toename (afname) van geldmiddelen		75.602
Geldmiddelen aan het einde van de periode		1.289.196

Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Informatie over de rechtspersoon

Vestigingsadres en inschrijfnummer handelsregister

Monumentenbezit is feitelijk en statutair gevestigd op Zuidereinde 43, 1243KK te 's-Graveland en is ingeschreven bij het handelsregister onder nummer 60983248.

Algemene toelichting

De belangrijkste activiteiten van de rechtspersoon

De activiteiten van Monumentenbezit bestaan voornamelijk uit:

- Onderzoek: het analyseren van de cultuurhistorische gegevens en de architectuurhistorische elementen van monumenten
- Behoud: het zorgen voor langdurige instandhouding van monumenten
- Herbestemming: het zoeken naar een nieuwe passende toekomst voor monumenten
- Restauratie: het aanbrengen van een nieuwe impuls met behoud van de historische waarde

De locatie van de feitelijke activiteiten

Monumentenbezit is feitelijk gevestigd op Zuidereinde 43, 1243KK te 's-Graveland.

Informatieverschaffing over groepsverhoudingen

De Vereniging Nationale Monumentenorganisatie (NMo) is een verbonden partij. Statutair is bepaald dat de vereniging geen onroerende zaken in bezit houdt, maar deze doorgeeft aan de Stichting Monumenten Bezit, of aan één van de leden van de vereniging.

De door de NMo overgenomen monumentenportefeuille van het Rijksvastgoedbedrijf is in 2016 in zijn geheel doorgeschoven naar de Stichting Monumentenbezit. In de overdrachtsakte is bepaald dat alle voorwaarden die op de levering door de Staat aan de NMo zijn opgelegd, ook op de Stichting Monumentenbezit van toepassing zijn.

Onderlinge transacties betreffen het verstrekken van een lening door de Stichting aan de NMo en het verstrekken van een instandhoudingsbijdrage van de Vereniging aan de Stichting.

Informatieverschaffing over schattingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt de leiding van Monumentenbezit zich verschillende oordelen en schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten.

Algemene grondslagen voor verslaggeving

De standaarden op basis waarvan de jaarrekening is opgesteld

De jaarrekening is opgesteld volgens de bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW, in combinatie met Richtlijn voor de Jaarverslaggeving 640 'Organisaties zonder winststreven'.

De gehanteerde grondslagen voor waardering en resultaatbepaling zijn gebaseerd op de continuïteitsveronderstelling. Hoewel de financiële impact van de uitbraak van het coronavirus ten tijde van het opmaken van deze jaarrekening nog niet volledig duidelijk is (zie ook hetgeen hieromtrent is toegelicht onder de toelichting van gebeurtenissen na balansdatum), zijn wij van mening dat op basis van de momenteel

beschikbare informatie, de inmiddels genomen maatregelen en bestaande liquiditeitsbuffer, de bij het opmaken van deze jaarrekening gehanteerde continuïteitsveronderstelling niet geraakt wordt.

Operationele leases

De stichting heeft leasecontracten waarbij een groot deel van de voor- en nadelen die aan de eigendom verbonden zijn, niet bij de stichting ligt. Deze leasecontracten worden verantwoord als operationele leasing. Leasebetalingen worden, rekening houdend met ontvangen vergoedingen van de lessor, op lineaire basis verwerkt in de staat van baten en lasten over de looptijd van het contract.

Grondslagen

Materiële vaste activa

Bedrijfsgebouwen en terreinen worden gewaardeerd tegen aanschaffings- of voortbrengingskosten plus bijkomende kosten onder aftrek van lineaire afschrijvingen gedurende de verwachte toekomstige gebruiksduur. Op monumenten wordt niet afgeschreven. Er wordt rekening gehouden met de bijzondere waardeverminderingen die op balansdatum worden verwacht.

Overige materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs inclusief direct toerekenbare kosten, onder aftrek van lineaire afschrijvingen gedurende de verwachte toekomstige gebruiksduur en bijzondere waardeverminderingen.

De afschrijvingen worden gebaseerd op de geschatte economische levensduur, tenzij fiscaal een wettelijk maximum afschrijvingspercentage van 20% wordt voorgeschreven, en worden berekend op basis van een vast percentage van de kostprijs, rekening houdend met een eventuele residuwaarde. Er wordt afgeschreven vanaf het moment van ingebruikneming. Op monumenten wordt niet afgeschreven.

Subsidies op investeringen worden in mindering gebracht op de verkrijgings- of vervaardigingsprijs van de activa waarop de subsidies betrekking hebben.

Financiële vaste activa

Deelnemingen worden als kapitaalbelang gewaardeerd volgens de toegepaste fiscale waarderingsgrondslag. Indien de deelneming behoort tot de fiscale eenheid van de kleine rechtspersoon, wordt de deelneming gewaardeerd tegen het netto-bedrag van de activa en verplichtingen van de deelneming gewaardeerd tegen de fiscale waarderingsgrondslagen. Indien het netto-bedrag van de activa en verplichtingen negatief is, wordt op grond van de doelstelling om aan te sluiten op de fiscale waardering, dit bedrag als passiefpost opgenomen, ongeacht het bestaan van een verplichting tot aanzuivering van dit tekort.

Indien de deelneming niet behoort tot de fiscale eenheid is de waarderingsgrondslag voor de jaarrekening ook gelijk aan de waarderingsgrondslag zoals toegepast in de fiscale aangifte.

Vorderingen

Vorderingen worden opgenomen tegen nominale waarde, rekening houdend met eventuele verminderingen voor het risico van oninbaarheid. Deze verminderingen worden bepaald op basis van individuele beoordeling van de vorderingen. Voor zover niet anders is vermeld hebben de vorderingen een looptijd van korter dan 1 jaar.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Bestemmingsfondsen

Bestemmingsfondsen is dat gedeelte van het stichtingsvermogen dat is afgezonderd, omdat daaraan een beperktere bestedingsmogelijkheid is gegeven dan gezien de doelstelling van de stichting is toegestaan. Als deze beperking door derden is aangebracht, wordt dit deel van het vermogen aangeduid als bestemmingsfonds.

Voorziening voor groot onderhoud

Voor uitgaven voor groot onderhoud van gebouwen wordt een voorziening gevormd om deze lasten gelijkmatig te verdelen over een aantal boekjaren. De toevoegingen aan de voorziening wordt bepaald op basis van het geschatte bedrag van het groot onderhoud en de periode die telkens tussen de werkzaamheden voor groot onderhoud verloopt.

Kortlopende schulden

Kortlopende schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen nominale waarde.

De bepaling van het resultaat

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de opbrengstwaarde van de geleverde prestaties en de kosten en andere lasten over het jaar. De opbrengsten op transacties worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd.

Baten

Onder baten wordt verstaan de bedragen voor de in het verslagjaar geleverde goederen of diensten na aftrek van kortingen en dergelijke en van over de omzet geheven belastingen, alsmede baten uit hoofde van giften, subsidies, sponsorbijdragen en overige ontvangsten. Opbrengsten van diensten worden genomen naar rato van de mate waarin de diensten zijn verricht. De kostprijs van deze diensten wordt aan dezelfde periode toegerekend.

Lasten

Onder de activiteitenlasten wordt verstaan de direct aan de baten toe te rekenen lasten.

Toelichting op de balans

ACTIVA

VASTE ACTIVA

1 Materiële vaste activa

	Gebouwen en terreinen	Renovatie en comfortverbetering monumenten	Inventaris	Andere vaste bedrijfsmiddelen	Totaal
	€	€	€	€	€
<i>Stand per 1 januari 2021</i>					
Verkrijgings- of vervaardigingsprijs	260.002	1.433.121	10.267	13.883	1.717.273
Cumulatieve afschrijvingen	(20.214)	(232.290)	(5598)	(6.686)	(264.788)
Boekwaarde per 1 januari 2021	239.788	1.200.831	4.669	7.197	1.452.485
<i>Mutaties</i>					
Investeringen	-	1.183.894	-	7.593	1.191.487
Ontvangen subsidie	-	(450.864)	-	-	(450.864)
Afschrijvingen	(8.667)	(159.443)	(1.908)	(2.679)	(172.697)
Saldo mutaties	(8.667)	573.587	(1.908)	4.914	567.926
<i>Stand per 31 december 2021</i>					
Verkrijgings- of vervaardigingsprijs	260.002	2.166.151	10.267	21.476	2.457.896
Cumulatieve afschrijvingen	(28.881)	(391.733)	(7.506)	(9.365)	(437.485)
Boekwaarde per 31 december 2020	231.121	1.774.418	2.761	12.111	2.020.411

Materiële vaste activa: afschrijvingspercentages

	Bedrijfsgebouwen en -terreinen	Renovatie en comfortverbetering monumenten	Inventaris	Andere vaste bedrijfsmiddelen
	%	%	%	%
Afschrijvingspercentage	3	10	20	20
			31-12-2021	31-12-2020
			€	€
2 Financiële vaste activa				
Overige vorderingen			544.000	588.000
Overige vorderingen				
Instandhoudingsbijdrage Oostkerk			500.000	500.000
Lening Nationale Monumenten organisatie			44.000	88.000
			544.000	588.000

In 2016 zijn 29 monumenten door het Rijk overgedragen aan de Vereniging Nationale Monumentenorganisatie. Gelijktijdig zijn deze monumenten door de Vereniging Nationale Monumentenorganisatie overgedragen aan de Stichting Monumenten Bezit. Deze monumenten zijn overgedragen voor EUR 1. Voor een specificatie van deze monumenten wordt verwezen naar de bijlage bij deze jaarrekening. In 2018 heeft de stichting de Oostkerk te Middelburg verworven, alsmede het naastgelegen pand aan de Verwerijstraat 34 te Middelburg. In 2020 is de Mariahoeve in Hazerswoude aan de stichting overgedragen.

	2021	2020
	€	€
Instandhoudingsbijdrage Oostkerk		
<i>Stand per 1 januari</i>		
Hoofdbedrag	500.000	500.000
Boekwaarde per 1 januari	500.000	500.000
<i>Mutaties</i>		
Verstreking in boekjaar	500.000	500.000
<i>Stand per 31 december</i>		
Hoofdbedrag	500.000	500.000
Boekwaarde per 31 december	500.000	500.000

In instandhoudingsbijdrage Oostkerk betreft het in 2018 aan de de NMo betaalde bedrag van EUR 500.000. Deze betaling van Monumentenbezit aan de NMo hangt samen met de verwerving van de Oostkerk in 2018. Jaarlijks ontvangt Monumentenbezit 2% van de in totaal EUR 2.000.000 die is ingelegd, ter dekking van de onderhoudskosten van de Oostkerk. De condities van het ingelegde bedrag van de Oostkerk zijn gelijk aan die van de oorspronkelijke portefeuille.

	2021	2020
	€	€
Lening Nationale Monumenten organisatie		
<i>Stand per 1 januari</i>		
Hoofdbedrag	88.000	88.000
Boekwaarde per 1 januari	88.000	88.000
<i>Mutaties</i>		
Aflossing in boekjaar	(44.000)	-
<i>Stand per 31 december</i>		
Hoofdbedrag	44.000	88.000
Boekwaarde per 31 december	44.000	88.000
Rentepercentage	0,5%	0,5%

Deze lening is verstrekt aan de NMo. De lening loopt tot 1 januari 2021. Vervroegde aflossing is toegestaan. De vordering zal in 2022 worden afgelost

VLOTTENDE ACTIVA

Vorderingen

Vorderingen > 1 jaar

Er zijn geen vorderingen met een looptijd langer dan 1 jaar.

3 Vorderingen op handelsdebiteuren

Vorderingen op handelsdebiteuren

31-12-2021	31-12-2020
€	€
120.591	126.363

4 Belastingen en premies sociale verzekeringen

Omzetbelasting

Pensioenen

118.299	78.810
2.833	2.572
121.132	81.382

	31-12-2021	31-12-2020
	€	€
5 Lening u/g Stichting de Gele Loods	26.000	-
6 Overige vorderingen en overlopende activa		
Overige vordering	1.343.476	1.326.273
Vooruitbetaalde bedragen	4.401	7.105
	<u>1.347.877</u>	<u>1.333.378</u>
7 Liquide middelen		
ABN AMRO	581.864	522.632
SNS	191.143	174.773
Depositorerekeningen	516.189	516.189
	<u>1.289.196</u>	<u>1.213.594</u>

De lening aan Stichting de Gele Loods heeft een looptijd van drie jaar, eindigend op 31 januari 2024.
De lening wordt afgelost in drie jaarlijkse termijnen van EUR 8.333. Over de lening is geen rente verschuldigd.

Passiva

8 Stichtingsvermogen

In onderstaand overzicht is het verloop van het eigen vermogen weergegeven:

	Vrij besteedbaar vermogen	Vastgelegd vermogen	Totaal
	€	€	€
Stand per 1 januari 2021	1.770.010	1.494.000	3.264.010
Mutatie uit resultaatverdeling	464.811	(200.000)	264.811
Stand per 31 december 2021	2.234.821	1.294.000	3.528.821

9 Vrij besteedbaar vermogen

Overige reserves

2.234.821	1.770.010
-----------	-----------

Overige reserves

Stand per 1 januari

Resultaatverdeling

Stand per 31 december

	2021	2020
	€	€
	1.770.010	1.886.150
	464.811	(116.140)
	2.234.821	1.770.010

	2021	2020
	€	€
10 Vastgelegd vermogen		
Bestemmingsfonds achterstallig onderhoud	1.294.000	1.494.000
Bestemmingsfonds achterstallig onderhoud		
Stand per 1 januari	1.494.000	1.494.000
Resultaatverdeling	(200.000)	-
Stand per 31 december	1.294.000	1.494.000

Bij de overdracht van de monumenten in 2016 is een bedrag ontvangen van EUR 3.007.000 inzake achterstallig onderhoud. In de overdrachtsakte is bepaald dat dit bedrag alleen ten behoeve van het achterstallig onderhoud besteed mag worden. In 2020 zijn geen ontrekkingen uit het bestemmingsfonds gedaan.

VOORZIENINGEN

	31-12-2021	31-12-2020
	€	€
Overige voorzieningen		
Voorziening groot onderhoud	1.368.333	1.001.810
Voorziening groot onderhoud monumenten		
<i>Stand per 1 januari</i>	1.368.333	471.000
Onderhoudskosten ten laste van voorziening	(943.477)	(779.190)
Dotatie boekjaar	1.310.000	1.310.000
<i>Stand per 31 december</i>	1.368.333	1.001.810

De voorziening groot onderhoud monumenten wordt gevormd op basis van een meerjaren onderhoudsbegroting. Op basis van deze begroting wordt jaarlijks EUR 975.000 gedoteerd en worden de werkelijke bestedingen aan de voorziening onttrokken. Jaarlijks wordt de voorziening herrekend aan de hand van de verwachte realiteit en de uitvoering van groot onderhoud in het achterliggende jaar. Op basis de herrekening die in 2020 heeft plaatsgevonden, is de jaarlijkse dotatie aan de voorziening groot onderhoud verhoogd naar EUR 1.310.000.

	31-12-2021	31-12-2020
	€	€
KORTLOPENDE SCHULDEN		
<i>12 Schulden aan leveranciers en handelskredieten</i>		
Crediteuren	462.715	154.180
<i>13 Schulden ter zake van belastingen en premies sociale verzekeringen</i>		
Loonheffing	195	157

	31-12-2021	31-12-2020
	€	€
14 Overige schulden en overlopende passiva		
Vakantietoelage	16.685	14.840
Vooruitgefactureerde termijnen	-	28.170
Waarborgsommen	70.291	68.881
Vooruitontvangen opbrengsten	22.167	245.334
Nog te ontvangen facturen	-	17.819
	109.143	375.044

Niet in de balans opgenomen rechten, verplichtingen en regelingen

Informatieverschaffing over niet in de balans opgenomen activa

In artikel 4 van de koopovereenkomst tussen de Staat en de NMo is vastgelegd dat de Staat een instandhoudingsbedrag ter beschikking heeft gesteld aan de NMo. Het principe van deze bijdrage is dat het rendement van deze bijdrage dient om tot in de oneindigheid het tekort op het beheer en het onderhoud van de overgedragen monumenten af te dekken. In het verlengde van deze afspraak is Monumentenbezit tot in de oneindigheid gerechtigd tot een bijdrage die afkomstig is uit het behaalde rendement op de instandhoudingsbijdrage.

Informatieverschaffing over operationele leases

Monumentenbezit is leaseverplichtingen aangegaan voor twee personenauto's. De gemiddelde resterende looptijd bedraagt 41 maanden. De jaarlijkse leaseverplichting bedraagt per balansdatum EUR 10.227.

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

	2021	2020
	€	€
15 Baten		
Baten als tegenprestatie voor leveringen	938.323	855.468
Subsidiebaten	765.629	414.629
Overige batan	34.489	-
	<u>1.738.441</u>	<u>1.270.097</u>
16 Baten als tegenprestatie voor leveringen		
Gebruiksrechten vastgoed	873.301	832.205
Dienstverlening	2.075	5.595
Leveringen	62.947	17.668
	<u>938.323</u>	<u>855.468</u>
17 Subsidiebatan		
Subsidie instandhouding rijksmonumenten	334.708	353.061
Overige overheidsbijdragen en -subsidies	430.921	61.568
	<u>765.629</u>	<u>414.629</u>

De ontvangen Subsidie instandhouding rijksmonumenten (Sim) betreffen projectsubsidies die zijn ontvangen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Deze meerjarige projectsubsidies worden vooraf verleend op basis van ingediende prestatieprognoses. De overige subsidies betreffen subsidies die zijn ontvangen van provincies en gemeenten inzake haalbaarheidsonderzoeken en restauraties. Onder deze post is ook opgenomen de bijdrage die de stichting heeft ontvangen van de NMo in het kader van de instandhoudingsbijdrage. Onder de overige subsidies is ook begrepen een bedrag van ad EUR 450.864 aan investeringssubsidies. Dit bedrag is in mindering gebracht op de aanschafwaarde van de gesubsidieerde investering (zie ook materiële vaste activa).

	2021	2020
	€	€
18 Overige baten		
Overige baten	34.489	-
19 Overige opbrengsten		
Ontvangen instandhoudingsbijdrag	1.342.865	1.325.632
20 Activiteitenlasten		
Beheer en onderhoud van monumenten	1.960.684	1.920.413
In totaal is er in 2021 EUR 2.778.057 (2020: EUR 1.549.834) besteed aan beheer en onderhoud van de monumenten		
Totaal uitgaven boekjaar	2.778.057	1.516.742
Geactiveerde uitgaven	(1.183.894)	(135.149)
Onttrekking voorziening groot onderhoud	(943.477)	(779.190)
Mutatie voorziening naheffing omzetbelasting	-	(14.082)
Mutatie voorziening groot onderhoud	-	-
Dotatie voorziening groot onderhoud	1.310.000	1.310.000
Totaal	1.960.686	1.898.321

	2021	2020
	€	€
De verdeling over de verschillende projecten kan als volgt worden weergegeven:		
SIM projecten	631.930	
Overige projecten	1.802.409	
Onderhoudskosten	343.718	
Totaal	2.778.057	
20 Lasten uit hoofde van personeelsbeloningen		
Lonen	337.412	282.473
Sociale lasten	54.597	46.484
Pensioenlasten	32.372	29.670
Overige personeelsbeloningen	81.908	66.570
	506.289	425.197
Lonen		
Brutolonen en salarissen	312.548	261.559
Vakantietoeslag	24.864	20.914
	337.412	282.473

	2021	2020
	€	€
Overige personeelsbeloningen		
Kantinekosten	25	-
Reiskostenvergoeding woon-werk	386	235
Studie- en opleidingskosten	3.980	5.245
Overige kostenvergoedingen	402	759
Arbodienst	294	866
Diensten door derden	84.448	58.885
Ziekengeldverzekering	506	-
Overige personeelskosten	455	292
	90.496	66.570
Ontvangen uitkeringen	(8.588)	-
	81.908	66.570
22 Afschrijvingen materiële vaste activa		
Afschrijvingen materiële vaste activa	172.697	140.869
Afschrijvingen materiële vaste activa		
Afschrijvingskosten gebouwen	8.667	8.667
Afschrijvingskosten verbouwingskosten	159.443	128.097
Afschrijvingskosten inventaris	1.908	2.049
Afschrijvingskosten overige vaste middelen	2.679	2.056
	172.697	140.869

	2021	2020
	€	€
23 Overige lasten		
Huisvestingskosten	7.173	6.190
Verkoopkosten	64.388	55.626
Algemene kosten	101.603	146.492
	<u>173.164</u>	<u>208.308</u>
 Huisvestingskosten		
Betaalde huur	4.907	-
Schoonmaakkosten	2.266	6.190
	<u>7.173</u>	<u>6.190</u>
 Verkoopkosten		
Reclame- en advertentiekosten	32.326	24.951
Relatiegeschenken	-	510
Reis- en verblijfkosten	18.887	13.994
Kosten acquisitieprojecten	13.175	16.164
Incassokosten	-	7
	<u>64.388</u>	<u>55.626</u>

	2021	2020
	€	€
<i>Algemene kosten</i>		
Abonnementen en contributies	2.738	3.387
Assurantiepremie	14.193	17.925
Accountantskosten, andere niet-controlediensten	6.368	4.143
Administratiekosten	17.073	26.378
Betalingsverschillen	(13)	71
Advieskosten	11.857	20.653
Bankkosten	1.319	904
Boetes en verhogingen belastingen en premies sociale verzekeringen	-	7.500
Overige algemene kosten	2.161	1.331
Autokosten	33.505	29.895
Kantoorkosten	12.402	34.305
	101.603	146.492

	2021	2020
	€	€
<i>Financiële baten en lasten</i>		
Andere rentebaten en soortgelijke opbrengsten	(3.661)	585
Rentelasten en soortgelijke kosten	-	(17.667)
	(3.661)	(17.082)

	€ 2021	2020
	€	€
2.7 Overige toelichtingen		
Bezoldiging directeur/ bestuurder		
De heer M.T.C. van den Bos		
Bruto loon / salaris	84.957	87.690
Vakantiegeld	6.797	
Totaal jaarinkomen	91.754	87.690

Het jaarinkomen van de directeur-bestuurder valt binnen het maximum van de relevante schaal volgens de regeling beloning goededoelenorganisaties. De totale BSD score beloning directeuren van goedegoelenorganisaties 2021 bedraagt 360 punten

Bezoldiging Raad van Toezicht

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden

	Beheer en Onderhoud	Voorlichting	Verwerving en Restauratie	Overhead	Totaal
	€	€	€	€	€
Lonen en sociale lasten	155.923	127.204	65.721	43.161	392.009
Overige personeelsbeloningen	37.088	18.706	23.823	34.664	84.688
Huisvestingskosten	-	-	-	7.172	7.172
Verkoopkosten	-	32.194	32.194	-	64.388
Autokosten	13.391	10.924	5.617	3.689	33.505
Kantoorkosten	-	-	-	12.404	12.404
Algemene kosten	-	-	-	55.690	55.690
Totaal	<u>206.402</u>	<u>189.028</u>	<u>127.355</u>	<u>156.780</u>	<u>649.856</u>

's-Graveland, Monumentenbezit

Was getekend:

M.T.C. van den Bos, directeur-bestuurder

OVERIGE GEGEVENS

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

A. Verklaring over de jaarrekening 2021

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2021 van Monumentenbezit te 's-Graveland gecontroleerd. Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Monumentenbezit per 31 december 2021 en van het resultaat over 2021 in overeenstemming met RJ 640 Organisaties zonder winststreven.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2021;
2. de staat van baten en lasten over 2021; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Monumentenbezit zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan

de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de andere informatie zoals vereist door richtlijn voor de jaarverslaggeving 640 “Organisatie zonder winststreven”.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat. Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening. kenmerk 10.463-CV-310522 pagina 2

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het jaarverslag en de overige gegevens in overeenstemming met RJRichtlijn 640 “Organisaties zonder winststreven”.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de richtlijn voor de jaarverslaggeving 640 “Organisaties zonder winststreven”. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de organisatie in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de organisatie te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de organisatie haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de organisatie.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet kenmerk 10.463-CV-310522 pagina 3 ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de vereniging;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor

financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;

- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controleinformatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen. Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

's-Hertogenbosch,
31 mei 2022 Abel accountants B.V.
Namens deze:

Was getekend: drs. P.A.T.J. van Rossum RA

Specificatie van de monumenten

1. Sint-Baafskerk Voorste gedeelte van de) aan de Sint Bavostraat 5 te Aardenburg
2. Abdijkerk aan de Burgemeester Seinenstraat 42 te Aduard
3. Gedenknaald voor koning Willem III en koningin Emma nabij de Loolaan en de Zwolseweg te Apeldoorn
4. Kasteel Slangenburg aan de Kasteellaan te Doetinchem
5. Lichttoren aan het Kerkpad te Goedereede
6. Mariahoeve aan de Hoogeveenseweg 14 te Hazerswoude
7. Slot Assumburg aan de Tolweg 7-9 te Heemskerk
8. Gedenknaald ter nagedachtenis aan de Slag bij Manpad nabij de Mandpadlaan en de Herenweg te Heemstede
9. Graaf Adolfmonument aan de Provincialeweg 12 te Heiligerlee
10. Statencollege, Roodestein 1 en Achterom 6 te Hoorn
11. Kasteeltoren aan het Kronenburgplantsoen 9 te IJsselstein
12. Gotisch Huis, Buiten Nieuwstraat 21 en Oudestraat 158 te Kampen
13. Grafmonument van Liere aan de Kerklaan 12 te Katwijk
14. Kasteel Radboud aan de Oudevaartsgat 8 te Medemblik
15. De Oostkerk aan het Oostkerkplein 1 te Middelburg
16. Spaanse Huis aan de Turfpoortstraat 27 te Naarden
17. Vestingwerken te Naarden
18. Kronenburgertoren aan de Parkweg 11 en 99 te Nijmegen
19. Ruïne van Strijen aan de Kasteeldreef te Oosterhout
20. Stenen Baak aan de Heindijk te Oostvoorne
21. Jacobaburcht aan de Jacoba van Beijerenlaan en Hoflaan te Oostvoorne
22. Gedenknaald in het Rijswijksebos nabij de Vredenburgweg te Rijswijk
23. Trompenburg met bijgebouwen en grond aan het Zuidereinde 41-43 te 's Gravenland
24. Ruïne van Brederode aan de Velsenenderlaan 2 te Santpoort-Zuid
25. Pandhof Sint Marie aan de Mariahoek te Utrecht
26. Onze Lieve Vrouwenkerk aan de Oudestraat 26 te Veere
27. Schotse huizen aan de Kaai 25, 25a en 27 te Veere
28. Ruïne van Teylingen aan de Teylingerlaan 15, 15b en 15c te Voorhout
29. Stadskasteel aan de Nonnenstraat 5 en 7 te Zaltbommel
30. Sint-Lievemonstertoren aan het Kerkplein 2 te Zierikzee
31. Sassenpoort aan de Sassenstraat 53 te Zwolle

DE GROTE KERK IN VEERE EN DE INVASIE VAN 1809

Jeroen van der Werf

“Een stille schaduw van een stadje, Veere, waaruit als een zwijgend phantoom de kolos der Groote Kerk in onbegrijpelijk geweld opstaat¹.”

Zo beschrijft Frans Vermeulen de kerk op poëtische wijze in een artikel uit 1936. De Grote Kerk in Veere is een gebouw met twee gezichten. Het eerste is een natuurstenen gezicht. Het frame dat ooit het religieuze bouwwerk vormde. In de met bakstenen gevulde vlakken, die de huidige kerk kenmerken, lagen toen grote glas-in-loodramen. Die baksteenvlakken vormen het tweede gezicht. Een zakelijk gezicht. Door de kleine, op regelmatige afstanden geplaatste gevelopeningen, lijkt de kerk op een kantoor. Begin negentiende eeuw verloor het bouwwerk zijn religieuze functie: de kerk werd een hospitaal. Daarbij werden de baksteen geveldelen aangebracht. Dit artikel gaat over de achtergrond van die transformatie. Ze wordt bepaald door de militaire geschiedenis van Nederland in het algemeen en die van het eiland Walcheren in het bijzonder².

1 Vermeulen pag. 48

2 Aanleiding voor het schrijven van dit artikel was de lezing die de auteur eind november 2021 in Parijs hield over de vestingwerken van Napoleon in Nederland. Dit ter gelegenheid van het veertigjarige jubileum van de Association Vauban.

Afb. 1: De Grote Kerk in Veere. Een natuursteen frame, ingevuld met baksteenvlakken.

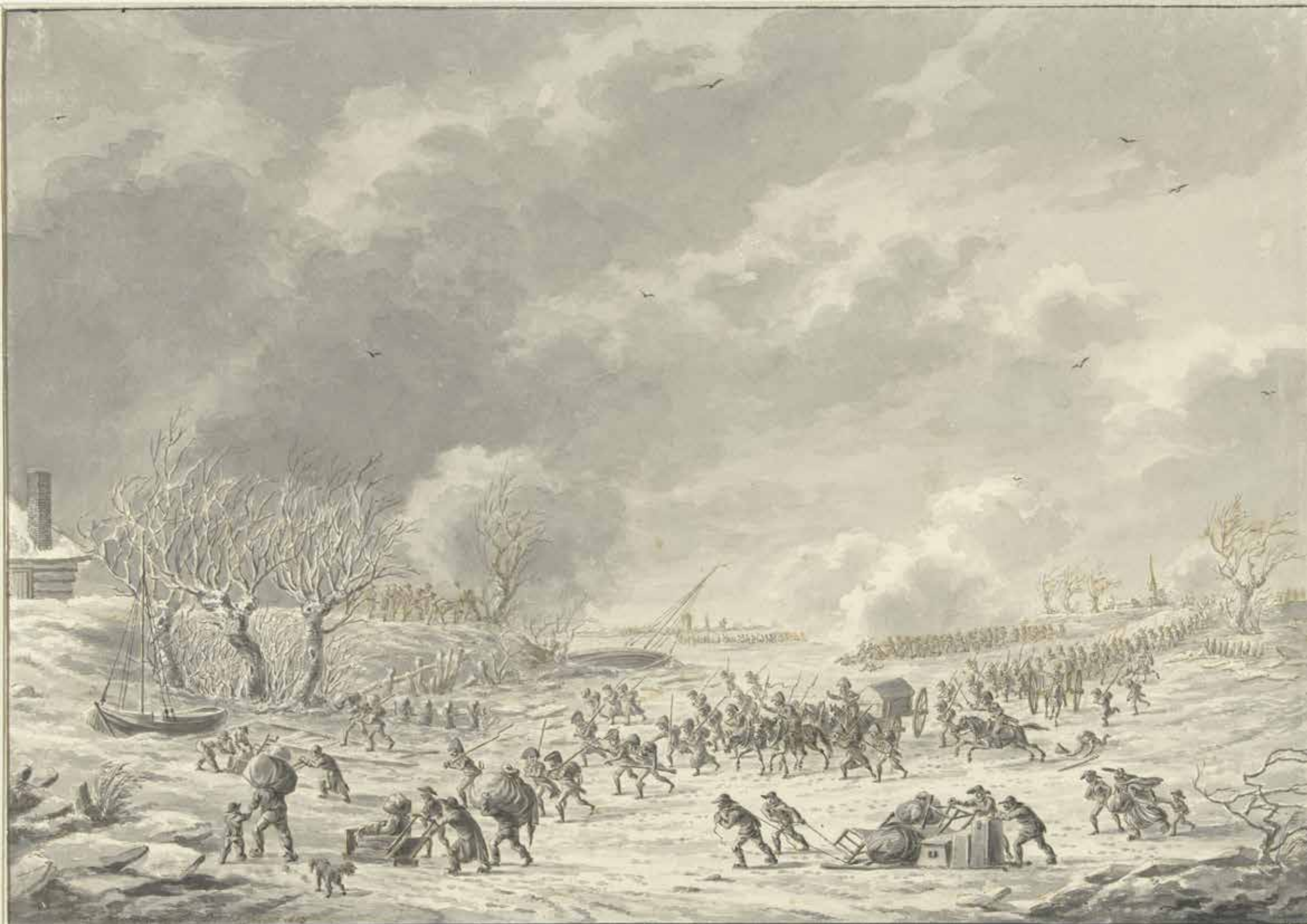
De Franse Revolutie leidde in 1792 tot oorlog. Eerst tot een oorlog tussen Frankrijk en Oostenrijk, maar al snel tot een oorlog tussen Frankrijk en een coalitie van meerdere landen: Oostenrijk, Spanje, Engeland en verschillende Duitse vorstendommen. Ook de Nederlandse Republiek werd in die oorlog meegesleurd. Franse legers vielen in 1793 het land binnen. Ze werden bij Willemstad tot staan gebracht. Een jaar later vielen de Fransen opnieuw aan en ditmaal met meer succes. Ze ondervonden weinig weerstand en geholpen door de strenge winter liepen de Franse militairen de Republiek onder de voet. De rivieren en onder water gezette gebieden waren bevroren. Het was januari 1795. Stadhouders Willem V vluchtte naar Engeland.

Het verdrag van Den Haag, getekend op 16 mei 1795, maakte een eind aan de vijandelijkheden. Nederland werd een republiek zonder stadhouder: de Bataafse Republiek. Frankrijk annexeerde Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. Ook kregen de Fransen het recht om een garnizoen

Frankrijk had verwacht met de Bataafse Republiek een sterke bondgenoot te hebben gekregen. Dit viel tegen. De republiek was al lang niet meer die sterke militaire macht uit de zeventiende eeuw. Het land was arm en aan Franse eisen werd niet naar tevredenheid voldaan. Om meer greep op het land te krijgen werd van de Bataafse Republiek, in 1806, een koninkrijk gemaakt.

3 Zo landde eind augustus 1799 een Engels leger op de kust ten zuiden van Den Helder. Na inname van de haven, sloot een Russische troepenmacht zich aan. Dit leger wist een groot deel van Noord-Holland in te nemen, maar werd uiteindelijk in de Slag bij Castricum verslagen. Half november 1799 hadden de Russen en Engelsen de streek weer verlaten.

Afb. 3. De Fransen trekken in 1795 over de bevroren Waal.

De koning was een Fransman: Lodewijk Napoleon, de jongere broer van Napoleon Bonaparte. Laatstgenoemde had toen inmiddels de macht in Frankrijk gegrepen en zichzelf tot keizer uitgeroepen. De verhoudingen in Europa werden er ondertussen niet beter op. Eind juli 1809 landde een Engels leger op de kust van Walcheren. Het zou het aangezicht van de Grote Kerk van Veere voor altijd veranderen.

De Engelse aanval moet tegen de achtergrond van een grotere politiek-strategische context worden bekeken. In april 1809 verklaarde Oostenrijk de oorlog aan Frankrijk. De Fransen, onder leiding van Napoleon, waren op dat moment ook al verwickeld in een oorlog op het Iberisch Schiereiland. Een strijd die al enige tijd moeizaam voor hen verliep. De Oostenrijkers zagen dat als een kans. Ze vroegen steun aan de Engelsen. Die waren al betrokken in de strijd op het Iberisch Schiereiland. Als zij elders nog een oorlog zouden ontketenen, zou Napoleon zijn legers over te veel fronten moeten verdelen en daarmee nam de kans om hem te verslaan toe. Er waren verschillende opties voor zo'n derde front. Zo werd onder meer een aanval op Noord-Duitsland overwogen.⁴ Uiteindelijk kozen de Engelsen voor een aanval op Walcheren en Antwerpen. Dit strijdtoneel lag dichtbij huis en de hele operatie zou daardoor goedkoper en makkelijker te controleren zijn. Bovendien paste het ook heel goed in de eigen militaire agenda.

Napoleon had de ambitie om Engeland over zee aan te vallen en te veroveren. Na de zeeslag bij Trafalgar was die ambitie weliswaar minder realistisch geworden, de Fransen waren nog altijd bezig met de opbouw van

⁴ Hier werd niet voor gekozen omdat dit front te ver weg lag en een riskante operatie betekende naast de strijd op het Iberisch Schiereiland. Ook was de strijd in Duitsland afhankelijk van steun van lokale opstandelingen. Of die ook gegeven zou worden was onduidelijk.

een oorlogsvloot en die werd steeds sterker en gevaarlijker.⁵

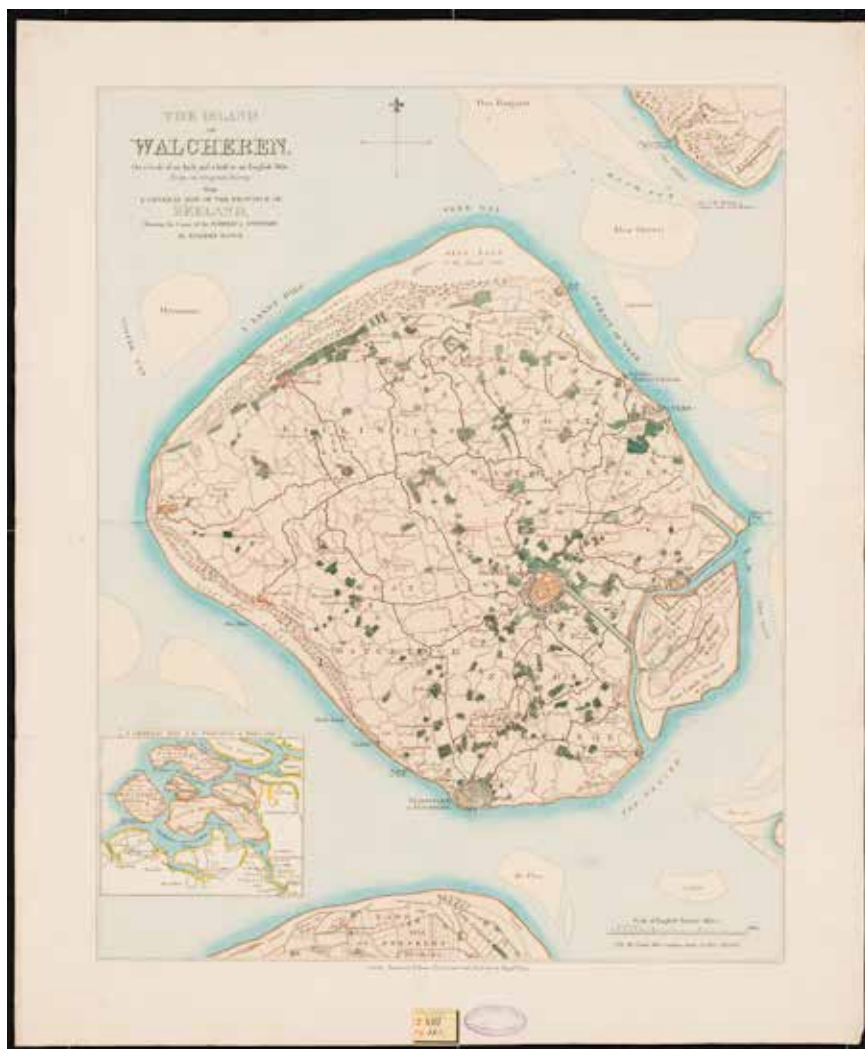
Antwerpen en Vlissingen waren belangrijke centra voor de opbouw van die vloot en zeer geschikt als uitvalsbases richting Engeland. Bij gunstig weer was de Thames vanaf Vlissingen in een etmaal te bereiken. Vanaf Walcheren, met name vanuit de steden Veere en Vlissingen, konden de belangrijkste vaarroutes over de Ooster- en Westerschelde worden gecontroleerd. Met andere woorden: Walcheren was de sleutel tot de controle over het Scheldemondingsgebied.⁶

De Engelsen wilden het eiland veroveren, de zuidoever van de Westerschelde innemen, doorstoten naar Zuid-Beveland en vanaf daar naar Antwerpen. Ondertussen zouden ze steun krijgen van de vloot op de Schelde. Ze zouden de Napoleontische vloot vernietigen samen met de hele bijhorende infrastructuur. Indien mogelijk zouden ze ook de Westerschelde onbevaarbaar maken. De omvang van de operatie was voldoende groot om een goede steun aan Oostenrijk te verlenen. Kortom: het plan diende alle doelen. Na de nodige voorbereidingen verschenen eind juli 1809 de eerste schepen voor de kust van Walcheren. De Engelsen hadden een enorme vloot van zo'n 600 schepen verzameld met een bemanning van 30.000 personen. Ze vervoerden een leger van 40.000 soldaten met alle daarbij horende munitie, kruit, musketten, paarden, belegeringsmaterieel en kanonnen. Zo werden er voor de artillerie alleen al 6000 paarden meegenomen.⁷

⁵ Ondertussen verzwakten de Engelsen langzaam. De strijd op het Iberisch Schiereiland (The Peninsular War) eiste zijn tol. De boycot van Napoleon (het Continentale Stelsel) richtte daarnaast veel economische schade aan.

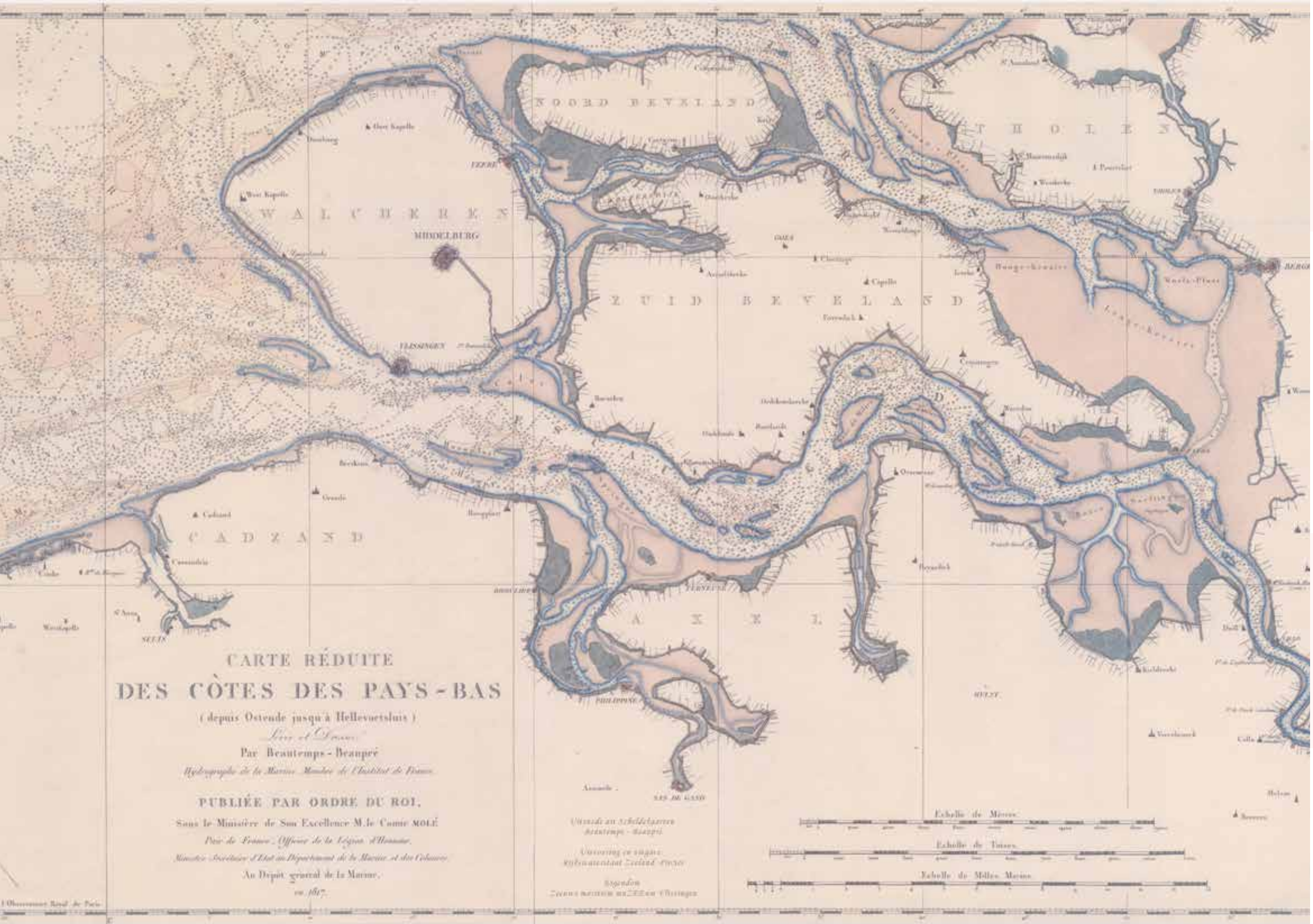
⁶ Er waren al eerder plannen om Walcheren aan te vallen (1797 en 1807) maar die waren niet doorgegaan. Er patrouilleerden ook al jaren Engelse schepen in het gebied om de Westerschelde in de gaten te houden.

⁷ Howard pag. 45 en Enthoven pag. 115: Een kleine greep uit de opsomming op die pagina: 230 stukken geschut, ruim 100.000 projectielen en kogels voor 10 miljoen schoten met handvuurwapens.

Afb. 4 (links): Een plattegrond van Walcheren rond de tijd van de Engelse invasie. Het Breezand ligt op de uiterst noordelijke punt van het eiland. Middelburg heeft uitgebreide vestingwerken op deze kaart. Die waren echter in een dermate slechte staat dat de stad zonder slag of stoot werd ingenomen.

Afb. 5 (rechts): Een kaart van de positie van Walcheren ten opzichte van de Ooster- en Westerschelde. Hierop is goed te zien hoe ingewikkeld de vaarroutes in dit gebied in elkaar zaten. Ook is goed de strategische positie van Vlissingen te zien aan de zuidkant van Walcheren. Recht tegenover Walcheren ligt Cadzand.

CARTE RÉDUITE
DES CÔTES DES PAYS-BAS

(depuis Ostende jusqu'à Helvoetsluis)

Par Beauteemps-Beaupré
Hydrographe de la Marine, Membre de l'Institut de France.

PUBLIÉE PAR ORDRE DU ROI.

Sous le Ministère de Son Excellence M. le Comte MOLÉ
Pair de France, Officier de la Légion d'Honneur.
Ministre Secrétaire d'Etat au Département de la Marine et des Colonies.
Au Dépôt général de la Marine,
en 1817.

Amsterdam
N. 52. 30. 45. 30

Uitgegeven aan de Schiedelgare
Beauteemps-Beaupré

Uitgegeven op verzoek
van de waterstaat van de Zee en de Vloot

Amsterdam
Zee- en Waterstaat van de Zee en de Vloot

Echelle de Mètres

Echelle de Toises

Echelle de Miles Marins

Die legermacht moest op verschillende plekken langs de Zeeuwse kust gaan landen. Het was de grootste militaire operatie van de Engelsen ooit.

Door de ongunstige wind en de lastige bevaarbaarheid van de Zeeuwse wateren lukte het niet om op die verschillende plekken te landen. Uiteindelijk werd alleen op het Breezand, aan de noordzijde van Walcheren, een landing uitgevoerd. Onder bescherming van een hevig kanonvuur vanaf de vloot, ontscheepten de eerste soldaten in de namiddag van 30 juli. Rond het middaguur van de volgende dag kwamen de laatsten aan wal. In totaal werd er een leger van zo'n 14.000 soldaten aan land gebracht.⁸

8. Enthoven pag. 135: 8.000 soldaten gingen naar Zuid-Beveland. De rest

Afb. 6-7. De schade aan de gebouwen in Vlissingen na het bombardement van de stad.

Ze ondervonden weinig weerstand van de op het eiland aanwezige troepen.

De Franse en Nederlandse legers op Walcheren waren klein en de soldaten waren niet de beste. Door de Fransen werd dienst op Walcheren gezien als weinig eervol. De Nederlandse troepen hadden de opdracht gekregen zich strategisch terug te trekken en weinig weerstand te bieden.

(ca. 20.000 manschappen) bleef achter op de schepen en werd pas lopende de maand augustus aan land gebracht.

Van samenwerking met de Fransen was nauwelijks sprake. De machtsverhoudingen op Walcheren lagen dan ook complex. Het eiland hoorde bij het koninkrijk Nederland en werd verdedigd door Nederlandse soldaten met koning Lodewijk Napoleon als soeverein. Vlissingen was enkele jaren eerder door Keizer Napoleon geannexeerd. Hier hadden de Fransen het voor het zeggen. Dit was vastgelegd in het verdrag van Fontainebleau van november 1807.⁹

9. Vanaf dat moment hadden de Fransen dus niet alleen het recht om een garnizoen in Vlissingen te legeren. Ze zwaaiden er ook de scepter. Er is ook een verdrag van Fontainebleau van oktober van dat jaar. Hierin lagen de vredesbepalingen op het Iberisch Schiereiland vastgelegd. Niet lang daarna barstte daar de strijd overigens weer los.

De Franse invloedssfeer strekte zich uit over een gebied met een straal van 1.800 meter rondom de stad. Dit deel van het eiland werd dus verdedigd door Franse soldaten. De Nederlandse legerleiding had er niets te zeggen. In theorie gold dat ook de andere kant op voor de rest van het eiland Walcheren, maar in de praktijk kwam daar weinig van terecht. Waar de Fransen dat nodig achtten grepen ze in. Zo bezetten ze bijvoorbeeld het Fort Rammekens, terwijl dit niet op hun grondgebied lag. Deze scheve verhouding hielp uiteraard niet bij een actieve verdediging van het eiland.

In enkele dagen tijd werden alle dorpen en steden op het eiland door de Engelsen ingenomen. Op 3 augustus was alleen Vlissingen nog in Franse handen. De Nederlandse soldaten hadden zich vrijwel allemaal, meteen

Flushing during the Siege taken from the Knave House Dyke.

Afb. 8: Zicht op een brandend Vlissingen vanaf de Engelse geschutbatterijen ten westen van de stad. .

na de Engelse landing, op Zuid-Beveland teruggetrokken en ook dat eiland eigenlijk gelijk weer verlaten richting Brabant. De Engelsen konden Zuid-Beveland zonder enig verzet te ondervinden volledig innemen. Op 3 augustus was ook dat eiland in hun handen. Vlissingen werd ondertussen omsingeld en belegerd. Na een hevig bombardement, dat op 13 augustus begon, gaf de stad zich op 15 augustus over.¹⁰ Heel Walcheren was nu in Engelse handen, Vlissingen bleef zwaar beschadigd achter.

De aanval op Walcheren was ingezet als een coup de main: een snelle, verrassende aanval. De Engelsen moesten Antwerpen bereiken voordat de Fransen en Nederlanders versterkingen zouden kunnen sturen. Dit verliep echter heel anders. De belegering van Vlissingen werkte vertragend. Het was voor de Engelsen niet mogelijk om al tijdens de belegering van die stad, met een ander deel van het leger en de vloot, op te trekken naar Antwerpen.¹¹ Ook een snelle doortocht via Zuid-Beveland bleef ach-

10. Enthoven pag. 145 en 146: De Fransen hadden op 6 augustus een dijkdoorbraak gemaakt ten oosten van Vlissingen. Het land rond de stad begon onder te lopen. In eerste instantie kon dat water via kanalen en sluizen elders op het eiland weer naar zee afgevoerd worden, maar toen de dijkdoorbraak werd vergroot lukte dit niet meer. Het water steeg en bracht de Engelse operatie in gevaar: loopgraven liepen vol, drinkwater verloor kwaliteit en transport werd moeilijker. Mede hierdoor begon men op 13 augustus met het bombardement.

11. Dit kwam onder andere doordat de Engelsen er niet in slaagden om Cadzand in te nemen. Dit was in eerste instantie wel het plan. Door communicatiestoornissen bij de Engelsen en de gevaarlijke omstandigheden in de wateren rond de kust mislukte dit. Bovendien was het niet mogelijk om in een keer een voldoende groot leger op de kust te laten landen om de aanwezige Franse troepen te kunnen weerstaan. De zuidelijke oever van de Westerschelde bleef daardoor in Franse handen en dat maakte een passage

terwege. Het lukte de Fransen en Nederlanders daardoor om in het gebied tussen Bergen op Zoom, Antwerpen en Cadzand een groot leger te verzamelen. De Franse vloot had zich ook al vroeg op de Schelde teruggetrokken, in afwachting van de Engelse schepen. De vloot werd beschermd door de forten Lillo en Liefkenshoek. Toen de Engelsen begonnen op te trekken naar Antwerpen was er van een coup de main dus allang geen sprake meer. De onzekerheid of Antwerpen ooit ingenomen zou kunnen worden werd steeds groter, temeer omdat er volop soldaten ziek werden.

Het rustige, idyllische groene Walcheren met zijn schone dorpjes en fruitboomgaarden, dat de Engelsen eind juli aantroffen, was een maand later veranderd in een ongezonde hel.¹² In het laaggelegen, natte land barstte het van de muggen, die de soldaten massaal wisten te vinden. Het vele stilstaande water op het eiland stonk, was vervuild en verspreidde ongedierte. Werden de soldaten niet opgegeten door de muggen, dan deden de vliegen en luizen dat wel. De Zeeuwse koorts sloeg toe.¹³

heel riskant.

12. In verschillende van de boeken over de expeditie worden brieven van Engelse soldaten aangehaald. In eerste instantie wordt Walcheren als een soort klein paradijs omschreven. Dat is dan vlak na de landing. Later gaan de brieven vooral over de moeizame leefomstandigheden en de verschrikkingen van de ziekte.

13. Walcheren was berucht om deze ziekte. Het risico dat soldaten dit zouden oplopen was bekend bij de Engelsen. Toch ontbrak het aan voldoende medische hulpmiddelen om een enorme epidemie te voorkomen.

Afb. 9: Wat gebeurde er ondertussen aan het Oostenrijkse front?

Op 10 april 1809 vielen Oostenrijkse legers de Duitse staat Beieren aan. Dit was een bondgenoot van de Fransen. De aanval kwam als een verrassing voor de Fransen die enige tijd nodig hadden om te reageren. Er volgde een reeks veldslagen en uiteindelijk resulteerde dat in de inname van Wenen door de Fransen. Dat gebeurde op 13 mei van dat jaar. De Oostenrijkse legers waren nog niet verslagen en hadden zich gegroepeerd op de noordoever van de Donau. Het lukte de Fransen om de rivier over te steken door het aanleggen van tijdelijke bruggen. De vaste bruggen waren vernietigd.

Op 21-22 mei vond de slag bij Aspern-Essling plaats. De Fransen werden verslagen. Het was de eerste grote nederlaag voor Napoleon en voor de Engelsen een belangrijke stimulans om de expeditie naar Walcheren door te zetten, al waren ze zich zeer bewust van de risico's die deze met zich meebracht.

In de weken na de veldslag beraamde Napoleon de tegenaanval en wachtte op versterkingen. Toen deze er na zes weken waren trok hij opnieuw de Donau over en versloeg het Oostenrijkse leger op 5-6 juli in de slag bij Wagram.

Nog voordat de Engelsen waren vertrokken was er een wapenstilstand getekend tussen Frankrijk en Oostenrijk. In feite was de oorlog in Oostenrijk toen voorbij.

De Vrede van Schönbrunn van 14 oktober 1809 maakte een definitief eind aan dit deel van de oorlog.

Op de afbeelding hiernaast de Fransen bij Wagram.

Een mix van malaria, tyfus en dysenterie. Een ziekte die de soldaten blootstelde aan extreme koorts en pijn in het hoofd en de darmen, waarna velen van pure uitputting stierven. Een dokter beschreef een van de gevallen als volgt:

“I found this poor man writhing in agony, who told me he felt as if his brain was burning and his bowels twisting round, and in order to procure a momentary suspension of his sufferings, he was obliged to bend himself nearly double, he said he was too weak he was certain he could not survive it long; on examination I found his skin hot and covered with a clammy moisture, his tongue white, his pulse full and quick, breathing quick and accompanied with a vast deal of anxiety and frequent sighing.”

Na verloop van tijd namen de hevige koortsen af en bleven de patiënten lusteloos en zwak achter. Hun lichaam bedekt met kleine rode bloeduitstortingen. Menig slachtoffer kreeg een opgezwollen lever of milt. Soms duurde het jaren voordat dat overging. Veel van de patiënten die het overleefden kregen een terugval. De soldaten, die gediend hadden in

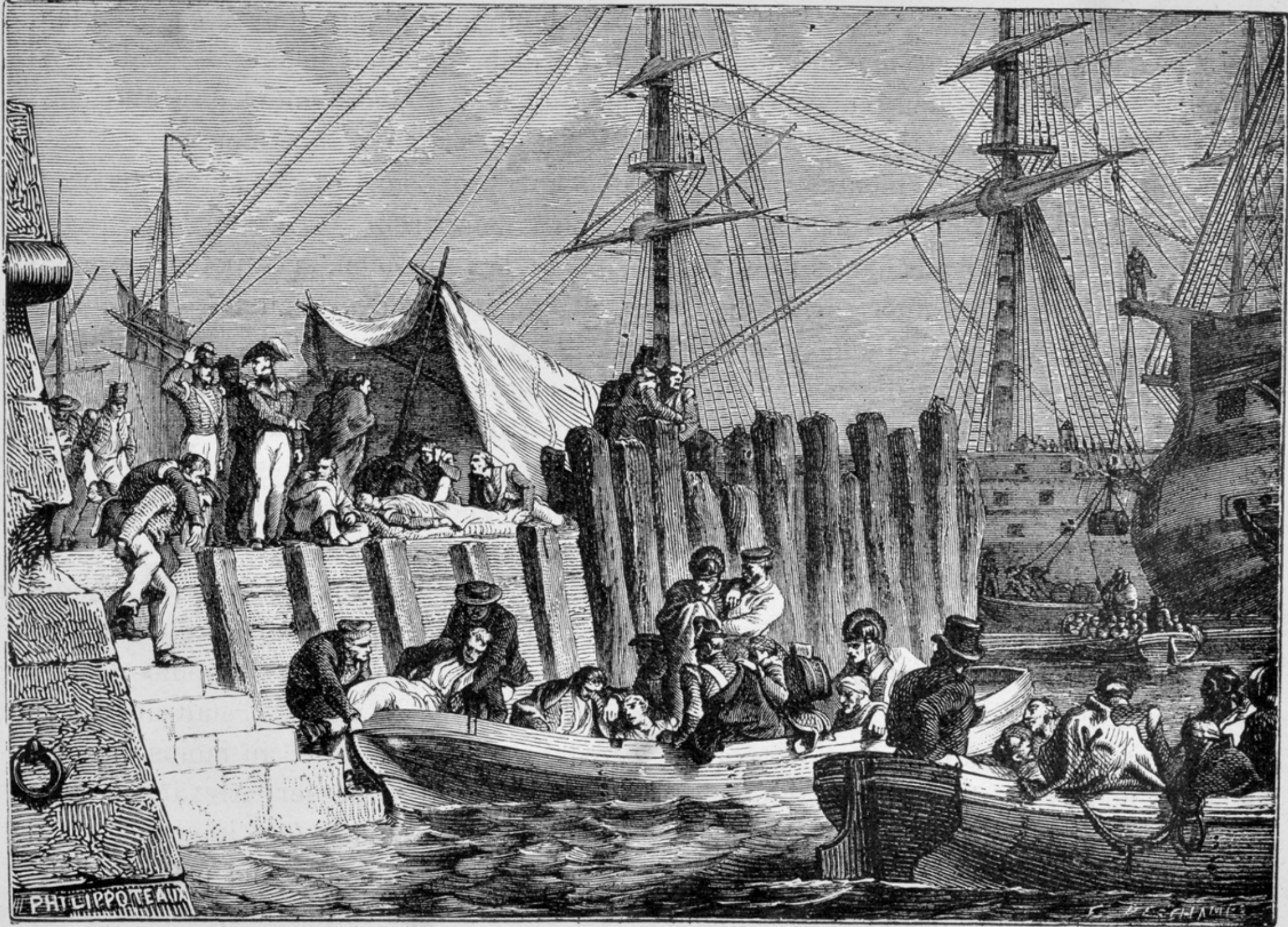
de expeditie naar Walcheren bleven nog jaren verzwakt en werden bij volgende militaire expedities sneller ziek. Met name de gewone soldaten werden het slachtoffer. Zij hadden een lage weerstand door het slechte eten, de ongezonde leefomstandigheden en overmatig alcoholgebruik. Officieren waren door hun gezondere leefomstandigheden beter tegen de ziekte bestand. Soldaten die uit een klimaat kwamen dat op dat van Walcheren leek, bleken beter tegen de koorts te kunnen. Degenen die uit de bergen kwamen werden juist sneller slachtoffer. Het duurde niet lang voordat vele duizenden militairen getroffen waren door de ziekte. De bewoners van het eiland leken weinig last van de koorts te hebben, al vond een Engelse dokter ze er wel bleek en lusteloos uitzien.¹⁴

De combinatie van de sterker wordende tegenstander en de eigen verzwakkende gelederen dwong de Engelsen om af te zien van de aanval op Antwerpen. Begin september begonnen ze Zuid-Beveland te ontruimen. Ze trokken zich volledig terug op Walcheren. Steeds meer soldaten werden ziek. Na de overweging gemaakt te hebben Walcheren permanent te gaan bezetten, werd in november besloten om ook dat eiland te verlaten.¹⁵ De havenfaciliteiten van Vlissingen werden door de Engelsen gesloopt, zodat ze niet meer bruikbaar waren voor de Fransen. Op Eerste Kerstdag 1809 vertrokken de laatste Engelsen van het eiland. De expeditie was een grote mislukking geworden voor de Engelsen, maar ook aan de Franse en Nederlandse zijde was er weinig eer behaald.¹⁶ Als de

14. Howard: Heel hoofdstuk 12 is gewijd aan de ziekte en de behandeling ervan. Het citaat is afkomstig van pag. 162 en 163. Het is interessant dat men de muggen niet als een bedreiging zag. Ze waren hinderlijk, maar werden niet gezien als de bron van de ziekte.

15. Rolf pag. 40: In een plan van begin november wordt nog nagedacht over de verdediging van dit permanent bezette Walcheren. Dit leidde onder andere tot het idee om rondom het hele eiland Martello Torens aan te leggen.

16. In Engeland leidde de mislukte expeditie tot een groot schandaal en een parlementaire enquête. Deze had voor de betrokkenen overigens weinig gevolgen.

Afb. 10: zieke Engelse soldaten worden met sloepen naar de vloot gebracht voor de reis naar huis..

Engelsen sneller hadden gehandeld was de vernietiging van de haven van Antwerpen mogelijk geweest. Dat wisten de Fransen maar al te goed.

Wat betekende de Engelse aanval op Walcheren voor de stad Veere en de Grote Kerk? Het Breezand, waar de Engelse landing plaatsvond, lag niet ver van de stad af. Terwijl het grootste deel van de Nederlandse troepen zich via de stad terugtrok naar Zuid-Beveland, bleef er een klein garnizoen achter. Zo'n 600 soldaten onder leiding van luitenant-kolonel Bogaert. Hij was vast van plan om zich niet zomaar over te geven en begon de stad in staat van verdediging te brengen. De inwoners konden hem niet op andere gedachten brengen. In de avond van 30 juli, probeerden zo'n 3000 Engelsen de stad bij verrassing in te nemen. Dit mislukte. Dankzij een blaffende hond werd de aanval tijdig ontdekt en afgeslagen. Onder tusschen liet Bogaert in allerijl zoveel mogelijk versterkingen aanleggen en het schootsveld rond de stad vrijmaken. Bomen werden omgehakt en enkele gebouwen platgebrand.

Vroeg in de ochtend van 31 juli begonnen de Engelsen de stad te bombarderen. Dit duurde de hele dag. Er waren tachtig Engelse schepen bij betrokken. Ook werd er een nieuw wapen ingezet: de Congreve Raket. Een soort grote vuurpijl waarmee gebouwen in brand geschoten konden worden. Later zou ook Vlissingen met dergelijke pijlen worden beschoten. Het bombardement leidde tot veel schade, ook aan de Grote Kerk. Deze was na het bombardement niet meer geschikt voor de eredienst.¹⁷

Het garnizoen vocht in eerste instantie succesvol terug. De Nederlandse kanonniërs wisten drie boten tot zinken te brengen. Naar mate de tijd vorderde konden ze echter steeds minder doen. Door het bombarde-

ment was hun geschut grotendeels uitgeschakeld. In de avond van 31 juli begonnen daarom de onderhandelingen voor de overgave. Bogaert wilde hiervoor van de inwoners een schadevergoeding van duizend gulden om onder zijn soldaten te verdelen. Dit kreeg hij. Het garnizoen gaf zich in de vroege ochtend van 1 augustus over en werd in krijgsgevangenschap afgevoerd. Veere was ingenomen.

Na de inname van de stad werden op het strand bij Veere het geschut en de belegeringswerktuigen aan land gebracht. De voorraden waren groot en de ruimte op het strand klein.

“The beach at Ter Veere was of small dimensions, and by the second day, it was literally covered mast high with guns, carriages, artillery and engineer stores of every description, in one vast heterogeneous mountain; the lighter articles, required in the first instance for batteries, lay at the bottom, the heavier at top.”¹⁸

Vanuit Veere moest al dit materieel vervolgens naar Vlissingen versleept worden, om daar geschutbatterijen op te werpen en loopgraven te graven. Een logistieke nachtmerrie, die mede het gevolg was van de keuze om alleen op het Breezand te landen. In de eerdere plannen zou een deel van het leger dichterbij Vlissingen aan wal worden gezet. Om op de slappe Zeeuwse bodem het zware geschut op te kunnen stellen, moesten de batterijen een stevige houten constructie krijgen.¹⁹ Het bouwen van de

17. Fagel pag. 176.

18. Enthoven pag. 141.

19. Enthoven pag. 141

batterijen was daardoor veel werk.

Toen het aantal zieken, als gevolg van de Zeeuwse Koorts, onder de Engelsen toenam, ontstond er ook behoefte aan gebouwen om de zieken in onder te brengen. Hiervoor werden de grote gebouwen in de bezette steden geconfisqueerd. Dat gebeurde ook met de Grote Kerk in Veere. Het gebouw werd ingericht als hospitaal. De patiënten werden er behandeld tegen de koorts. De gebruikte middelen hielpen vaak weinig en waren op zichzelf ook ongezond. Zo werd er bijvoorbeeld veelvuldig gebruik gemaakt van kwik. Soldaten behandelden zichzelf met mengsels van brandewijn en buskruit. Het enige gebruikte middel dat ook werkelijk hielp van de Peruvian Bark, de bast van de Kinaboom uit Zuid-Amerika. Deze bevatte kinine en dat werkte tegen Malaria. Ook werden hete baden gebruikt in de behandeling.²⁰ Tijdens het aanbrengen van de betonvloer in de Grote Kerk, in 2018, zijn de sporen teruggevonden van een boiler voor dergelijke baden. Deze werd waarschijnlijk in september of oktober door de Engelsen in het gebouw aangelegd. De restanten zijn zichtbaar gemaakt onder een glazen plaat in de vloer.

Na het vertrek van de Engelsen, namen de Fransen heel Walcheren in bezit. Het was de voorbode van de annexatie van de rest van het land. In maart 1810 werd heel het zuidelijke deel van Nederland door Napoleon in bezit genomen en in juli ook het noordelijke. Nederland was opgeslokt door het Keizerrijk. Lodewijk Napoleon was geen koning meer. Vanaf dat moment begon Napoleon zich actief te bemoeien met de verdediging van het land. Op Walcheren werden in korte tijd vele nieuwe vestingwerken aangelegd.²¹ Zo ook in Veere.

20. Howard pag. 169 en 170

21. Het boek van Rolf geeft een mooi overzicht van de aangelegde vestingwerken in de regio. Ook de niet gerealiseerde werken komen erin naar voren. Zoals een gefortificeerd kanaal door Zuid-Beveland en een dam in het Sloe. Ook waren er plannen voor een haven in de buurt van Terneuzen (zie Enthoven pag. 44-50).

afb. 11. De Grote Kerk torent hoog boven de rest van de stad, Veere, uit.

In 1810 had de stad nog altijd de omwalling, die aan het eind van de zestiende eeuw was aangelegd. Aan de zeezijde lag nog de middeleeuwse muur. De Franse ingenieurs maten deze bestaande situatie zorgvuldig in en maakten een kaart van de stad met het omliggende gebied. Hierin werd een compleet nieuwe omwalling geprojecteerd, die de oude ging omsluiten. Zo kreeg de stad aan de landzijde een dubbele omwalling. De nieuwe wal bestond uit een vrij traditioneel gebastioneerd front, dat geheel in aarde werd opgetrokken. Tussen de bestaande en de nieuwe wal bleef de gracht van de eerste omwalling behouden. Om die gracht af te scheiden van de zee werden twee gemetselde dijklichamen aangelegd. In vestingbouwkundige termen heet zo'n dijklichaam een beer. In afwijking tot de meeste beren in Nederland waren deze hol, er liep een gang doorheen. Hierdoor kon men, onder dekking, vanuit de stad naar de buitenwal lopen. Via schietgaten kon de binnenzijde van de gracht vanuit de beer verdedigd worden. De noordbeer bestaat nog steeds en kan worden bezocht.²² Ook werden er kruithuizen en een kazerne in de stad aangelegd. De Grote Kerk onderging een ingrijpende transformatie.

De Zeeuwse Koorts had niet alleen de Engelsen in zijn greep. Ook de Franse en Nederlandse troepen hadden er ernstig onder te leiden. Zo moesten de herstelwerkzaamheden aan de vesting Vlissingen overgenomen worden door gevangenen omdat er niet genoeg Franse soldaten

22. Dit soort holle beren komen in Nederland niet veel voor. In Vlissingen zijn de restanten van nog twee van dergelijke constructies te vinden. Daarbuiten ligt er alleen nog een holle beer bij het Muiderslot. Deze is ook van schietgaten voorzien en heeft sluisdeuren die dienden voor de inundaties van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Een extra bijzonderheid aan de beren van Vlissingen is dat deze waren voorzien van een mijnstelsel om de dijk op te blazen. Het was vanuit de beer bereikbaar.

Afb. 12: De Noordbeer in Veere. Een bijzondere constructie uit de Napoleontische periode van de vestingwerken.

waren om ze uit te voeren. Er was dringende behoefte aan hospitalen. In Vlissingen werd een nieuw, bomvrij hospitaal aangelegd en in Middelburg werden twee kerken omgebouwd. Ook de Grote Kerk in Veere werd in en hospitaal veranderd. Het was natuurlijk al als zodanig gebruikt door de Engelsen, maar de Fransen maakten er een officieel ziekenhuis van met alle daarbij horende faciliteiten.

Dit gebeurde in 1811. Het hospitaal in deze kerk zou het grootste van de vier worden, met ruimte voor 900 bedden.²³ De kerkgemeenschap kreeg de kans om haar eigendommen uit de kerk te verwijderen. De rest werd rigoureus gesloopt, men ging bepaald niet subtiel te werk: *alles werd kort en klein geslagen, praalgraven inclus, graven werden op macabere wijze geschonden*.²⁴ Van deze ingrijpende verbouwing is een begroting met een serie tekeningen bewaard gebleven.²⁵ In het schip werden vier nieuwe verdiepingen gemaakt. In het transept ook. De vloeren van het transept lagen enkele meters lager dan die in het schip, zodat er een split-level indeling ontstond. De verdiepingen waren bereikbaar via een groot trappenhuis dat op de ontmoeting van schip en transept werd gebouwd. Het koor was van de rest van de kerk afgescheiden door een grote gemetselde wand. Tegen de toren en het transept werden op de verdiepingen een tweetal toiletruimtes aangebouwd. Ze staken boven het dak van de zijbeuken uit. Op de begane grond lagen de ondersteunende ruimtes, zoals magazijnen, een keuken, een badruimte en een apotheek (tisanerie). Hiervoor werden tussenwanden gemetseld in de zijbeuken. De grote, bestaande gevelopeningen werden ingevuld met metselwerk en voorzien van nieuwe gevelopeningen die correspondeerden met de nieuwe vloerindeling. Voor de onderdorpels van de nieuwe ramen werden verzaagde

23. Rolf pag. 108 en 109

24. Fagel pag. 176

25. Nationaal Archief: 4.OPG V 87

Afb. 13: de voorgevel van de Grote Kerk. Ook hier is een groot baksteenvlak ingezet met nieuwe ramen op de verdiepingen.

grafzerken gebruikt die uit de vloer van de kerk gebroken waren.²⁶ Boven op de toren verrees een houten seinpost, de torenspits moest ervoor wijken.

Het terrein rond de kerk werd ommuurd. Hiervoor werd een huizenblok afgebroken. Bij de toegang tot het ommuurde terrein lagen twee huisjes, een portierswoning en een wachthuis.²⁷ Een pad leidde vanaf daar tot de toegang van het hospitaal, onder in de toren.

Zo kreeg de Grote Kerk een totaal ander uiterlijk. Het was van een religieus gebouw, veranderd in een utiliteitsgebouw. De al eerder aangehaalde Frans Vermeulen heeft het over een afgemarteld en verminkt gebouw.²⁸ Aan het einde van de 19e eeuw, werden de vloeren weer verwijderd en kreeg het interieur wat van de kerkelijke uitstraling terug. Ergens is het jammer dat dit is gebeurd. Er bleef een merkwaardig, tweeslachtig gebouw achter. De buitenkant verraadt dat er ooit een ingrijpende wijziging heeft plaatsgevonden, maar aan de binnenkant is dat niet meer goed zichtbaar. Het interessante van die tweeslachtigheid is dat deze vragen oproept. Hoe komt het aan dat vreemde uiterlijk? Wat heeft men met dit gebouw gedaan? Waarom?

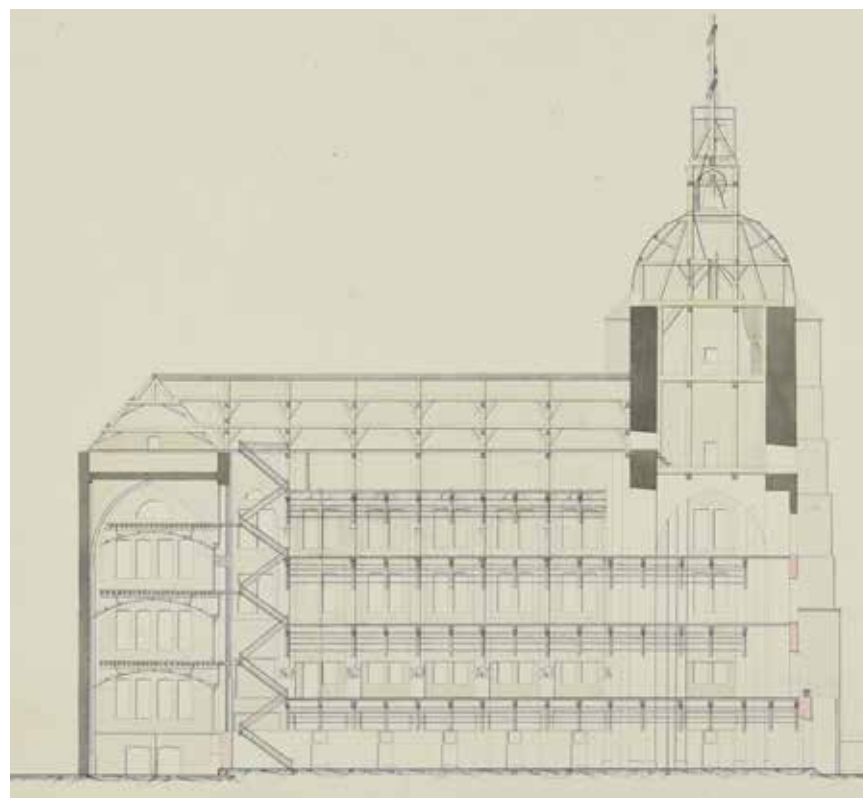
26. Bij de werkzaamheden aan de nieuwe vloer, in 2018, werden twee grafzerken aangetroffen die de Fransen hadden laten liggen. Ze waren van landgenoten. Ze worden tegenwoordig in de kerk tentoongesteld.

27. Fagel pag. 176

28. Vermeulen pag. 50

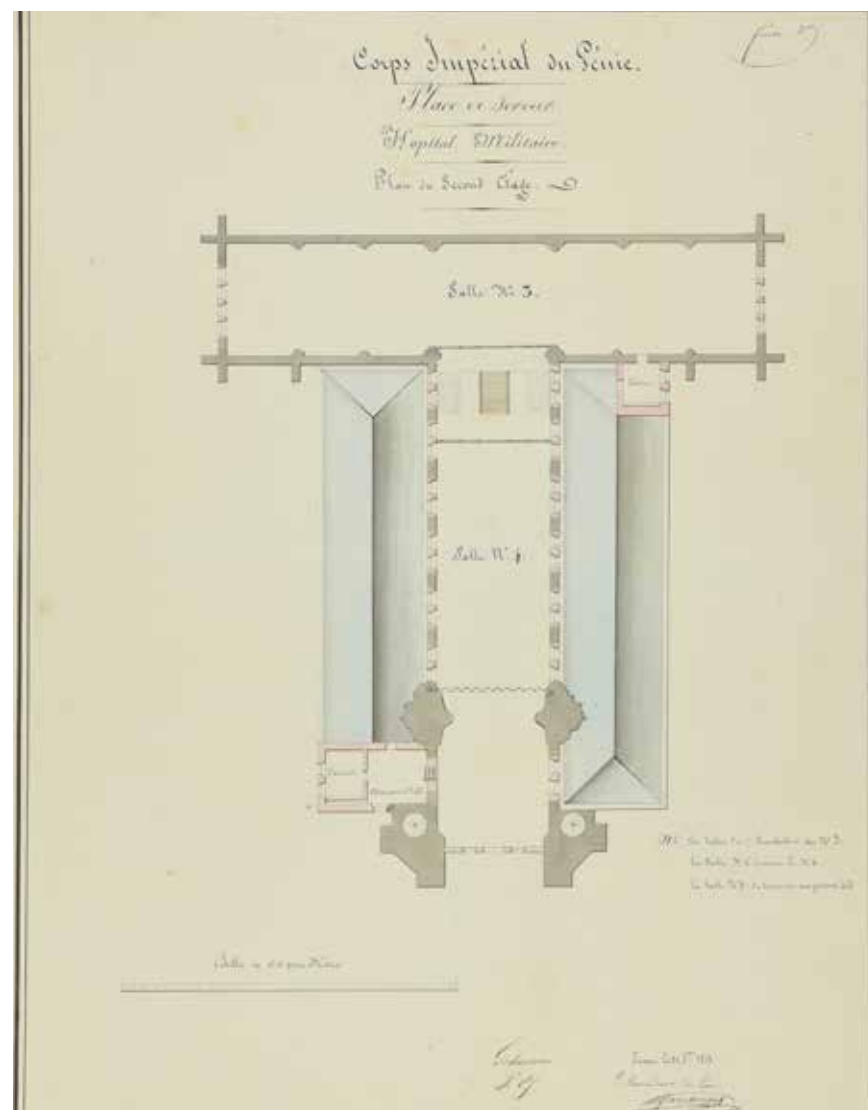
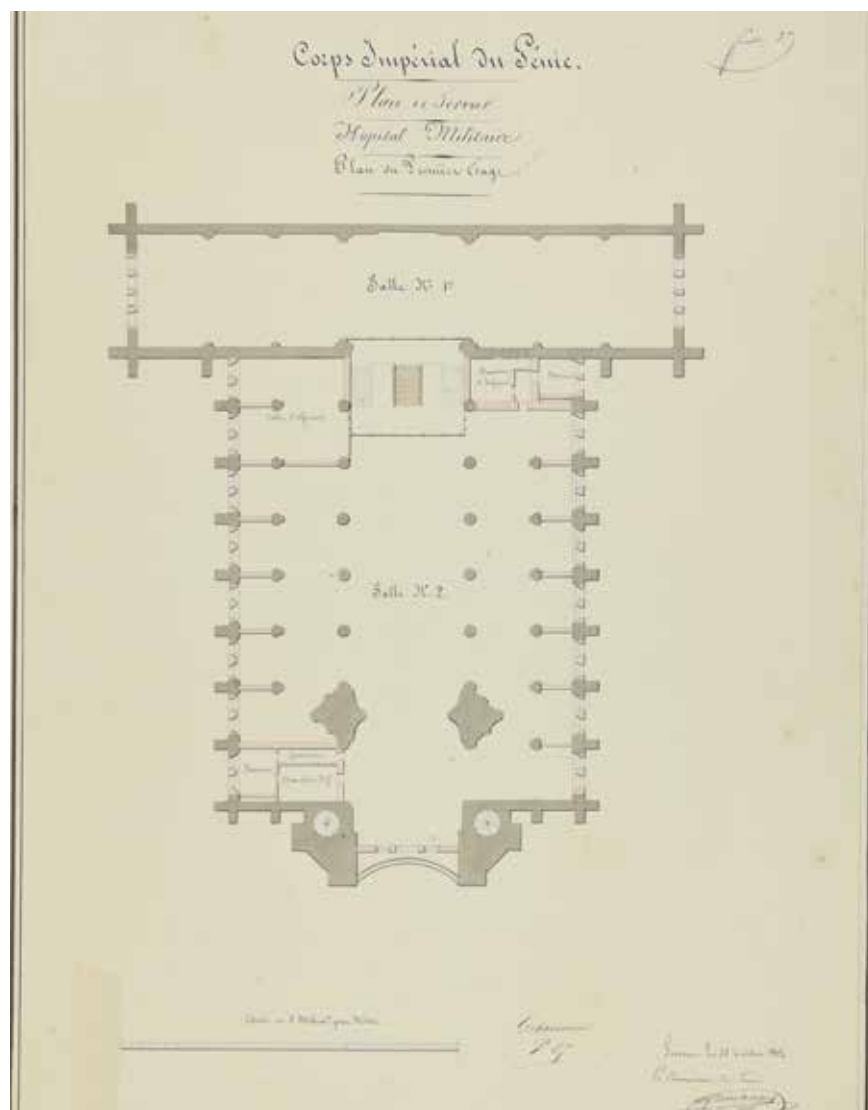

Afb. 14: De aangepaste zijgevel van de kerk

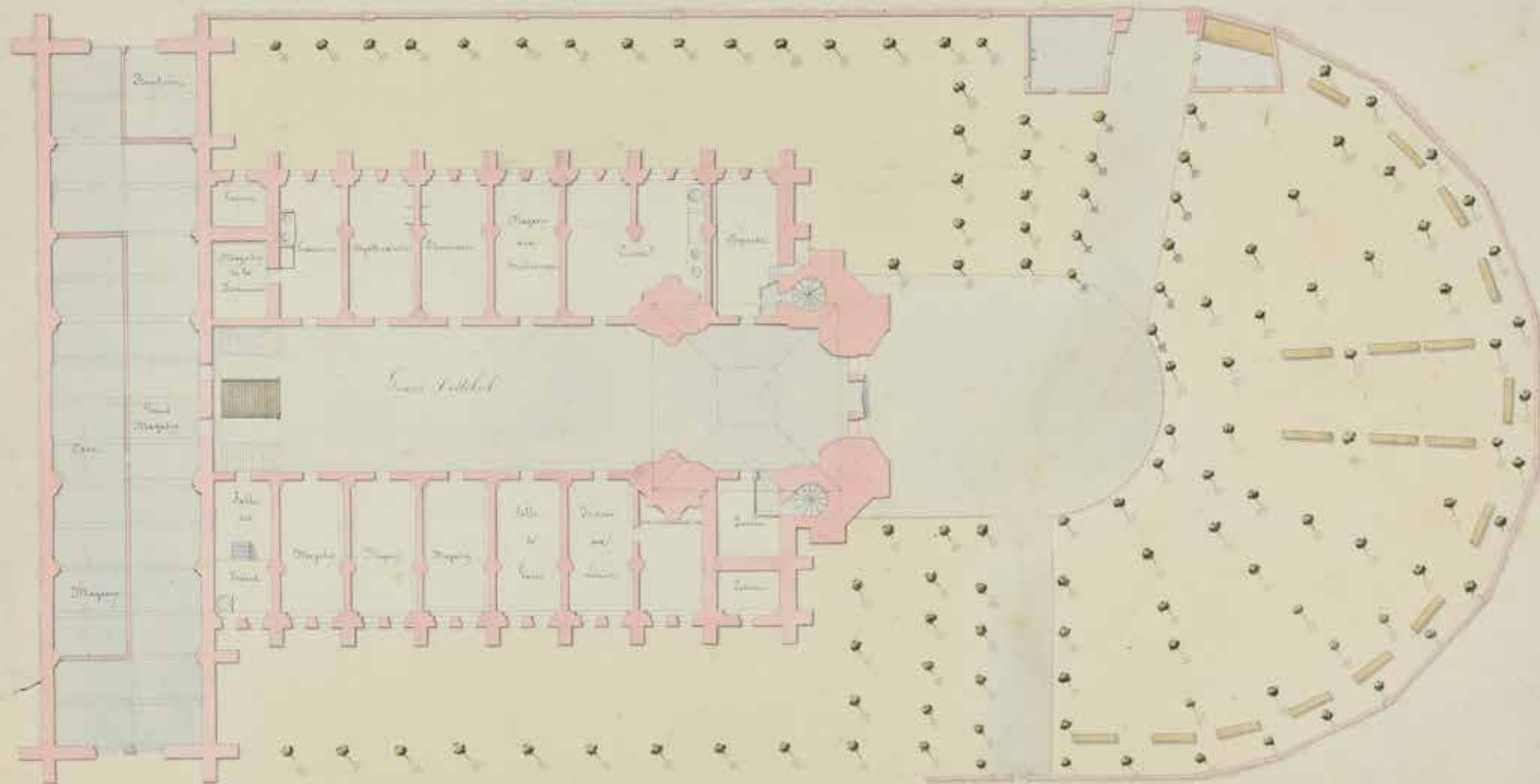
Afb. 15: Een langsdoorsnede van de kerk met de nieuwe verdiepingvloeren erop. In het schip liggen deze op een andere hoogte dan in het transept. Hierdoor ontstaat

afb. 16 en 17 (rechts): De verdiepingvloeren. De zwartgekleurde onderdelen zijn de bestaande wanden. Met roze zijn de nieuwe aangegeven. Dit zijn de toiletten, ze lopen boven het dak van de zijbeuken door.

*Corps Impérial au Génie
Place de Fontenoy
Hôpital Militaire.
Plan du Roy de Chaux.*

Plan 15

Echelle de 5 Mètres par Mètre.

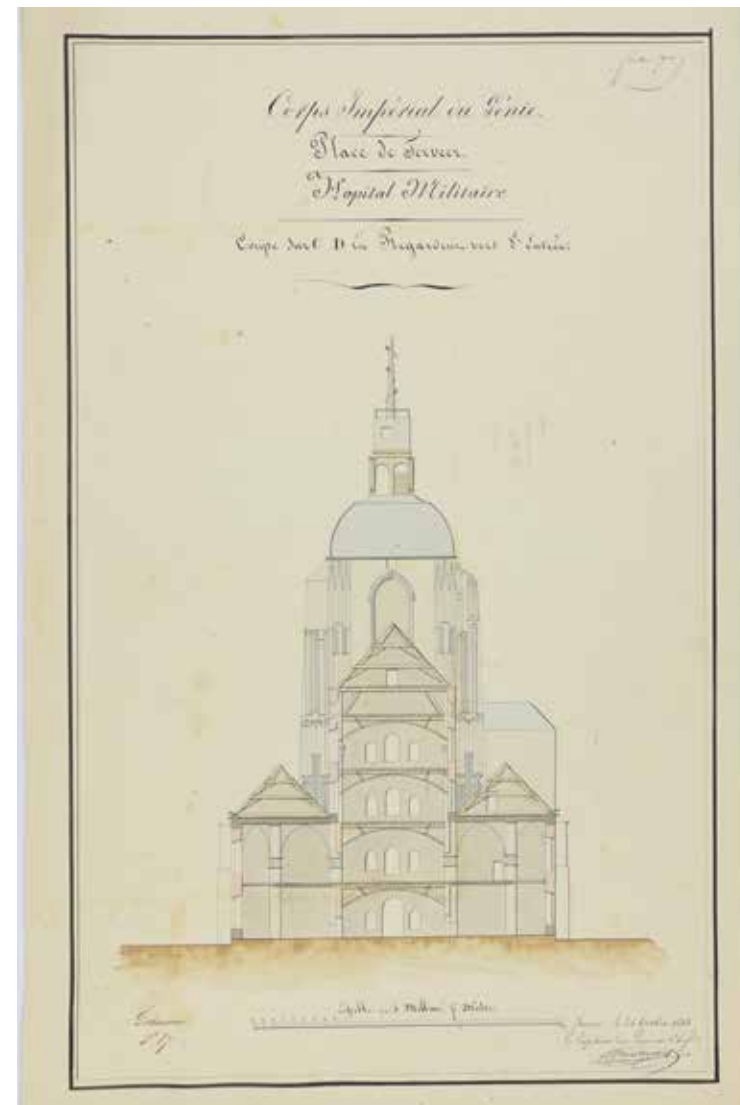
15

*Donné le 25 Octobre 1793
L'Architecte du Corps Impérial
au Génie
G. B. B.*

Die vragen zijn heel interessant om te beantwoorden. De invasie van Walcheren is namelijk buitengewoon boeiend. Juist omdat het een mislukking was voor alle partijen. Er is geen succesverhaal, geen mooie geschiedenis van triomf en glorie om op te schrijven. Wat overblijft is een in elke analyse doorklinkende verwondering over de gemaakte fouten. Ze worden stuk voor stuk breed uitgemeten in alle boeken. In nabeschouwingen is te lezen hoe het wel allemaal goed had kunnen gaan. Het mooie van al die fouten en gemiste kansen is dat ze laten zien hoe ingewikkeld dergelijke operaties zijn en hoe, op het eerste gezicht onbeduidende zaken, als getijdenverschillen, zandbanken, windrichtingen en modderige wegen beslissend kunnen zijn. Om maar niet te spreken van gebrekkige communicatie, botsende karakters en de angst voor het nemen van beslissingen. Winnaars hebben altijd gelijk, waar die ontbreken laten de feiten de relativiteit van dat gelijk zien.

afb. 18 (links): de plattegrond van de begane grond. Door de zijbeuken in te delen ontstond de ruimte voor ondersteunende functies zoals magazijnen en keukens. Het terrein rond de kerk is afgesloten met een muur. Bij de toegang tot het binnenterrein liggen een portierswoning en een wachthuis.

Afb. 19 (rechts): dwarsdoorsnede van de kerk met de nieuwe verdiepingsvloeren erop.

KOM TROUWEN

Gebruikte literatuur:

- Alphen, M. van et al, Krijgsmacht en handelsgeest, om het machtsevenwicht in Europa 1648-1813, Amsterdam 2019
- Bond, G.C. The Grand Expedition, the British invasion of Holland in 1809, Athens Georgia 1979
- Dagboek van Jacob Hendrik Schorer, 28 juli 1809 – 6 december 1810, Archief Zeeuws Genootschap, 1963
- Enthoven, V. (red.), Een haven te ver, de Britse expeditie naar de Schelde in 1809, Nijmegen 2009
- Fagel, P. De Nieuwe leer in de Grote Kerk, in Zeeuws Tijdschrift November 1975
- Gent, T. van, De Engelse invasie van Walcheren, Amsterdam 2001
- Hamel, J.A. van, De Engelse landing op Zeeland (1809) en haar achtergronden, in Publicaties van het Genootschap voor Napoleontische Studiën, Aflevering 7, februari 1955.
- Howard, M.R. Walcheren 1809, the scandalous destruction of a British army, Barnsley 2012
- Kerkhoven, J.G. De Engelse inval in Zeeland in 1809, in Armentaria 7, 1972
- Ministerie van VROM, Grote Kerk Veere, Bouwhistorische documentatie en waardebeoordeling, deel 1, tekst (Den Haag, 1990)
- Rolf, R. Napoleons forten aan de Schelde, Middelburg 2019
- Stichting Menno van Coehoorn, Atlas van historische vestingwerken in Nederland, Zeeland, Utrecht 2004
- Vermeulen, F. Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van de Groote of Onze Lieve Vrouwen Kerk te Veere (Oudheidkundig jaarboek 1936)
- Verwey, H. De Vesting Veere in de Franse tijd, in Zeeuws Tijdschrift Januari 1985

Illustratieverantwoording:

- Afb. 1: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_2870_1030
 - Afb. 2: beeldbank Rijksmuseum RP-T-1891-A-2456
 - Afb. 3: idem RP-P-OB-77.642
 - Afb. 4: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_294_249
 - Afb. 5: idem NL-MdbZA_7414_3342
 - Afb. 6: idem NL-MdbZA_296_301a resp _301b
 - Afb. 7: idem NL-MdbZA_296_301b
 - Afb. 8: idem NL-MdbZA_296_296
 - Afb. 9: Wikimedia commons
 - Afb. 10: beeldbank Zeeuws Archief NL-MdbZA_7414_3377
 - Afb. 14 t/m 19 Nationaal Archief 4.OPG V 87
- Alle overige afbeeldingen van stichting Monumentenbezit.

DE GELE LOODS, DE GYMNASIEKLOODS EN ANDERE LOODSEN IN NAARDEN

Jeroen van der Werf

In 2021 is de Gele Loods in Naarden omgebouwd tot een bezoekerscentrum. Het bestaat uit een toeristisch informatiepunt met winkel en een permanente tentoonstelling over de Vesting Naarden en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In een aparte zaal kan een film over de waterlinie bekeken worden. Met het realiseren van dit bezoekerscentrum sorteerde Monumentenbezit voor op het toekennen van de werelderfgoedstatus aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Een goede keuze. In juli 2021, toen het bezoekerscentrum zo goed als gereed was, kregen de Nieuwe Hollandse Waterlinie, en daarmee ook de vestingwerken van Naarden, daadwerkelijk die status. Een geïnteresseerde bezoeker krijgt in Naarden voortaan direct een totaalindruk van dit omvangrijke werelderfgoed. Ondanks de beperkte bezoekmogelijkheden in het najaar van 2021, heeft het bezoekerscentrum een goede start gehad.

De Gele Loods is de enige overgebleven militaire loods in Naarden. Het is interessant eens stil te staan bij dit soort loodsen als fenomeen in de vesting. Ooit lagen er namelijk veel meer van in Naarden. Ze hoorden bij de militaire gebouwen. Hoeveel waren er, waar lagen ze en waarvoor werden ze gebruikt?¹

1 In het lokale historische tijdschrift De Omroeper is in nummer 3 van 2006 al de nodige aandacht aan de loodsen in Naarden besteed. Het huidige artikel gaat alleen in op de opslagloodsen voor materieel, hun gebruik en positie, de omschrijvingen daarvan in het register en filosofeert verder over de restauratie van de Gele Loods in het verleden en de keuzes die daarbij gemaakt zijn. Voor meer details van de geschiedenis van de loodsen; zie

Afb. 1 (links): de Gele Loods. Deze herbergt sinds de zomer van 2021 het bezoekerscentrum van de stad.

Het beantwoorden van die vragen begint bij het lettersysteem voor de gebouwen in de vesting en de registratie daarvan.

Alle bomvrije, militaire gebouwen, die in en op de vestingwerken van Naarden liggen, worden aangeduid met een letter. De kazerne op bastion Katten met de A. Zo wordt richting bastion Oranje het hele alfabet door- gewerkt totdat dit bij bastion Turfpoort op is. Hier begint alles weer op- nieuw met A' en zo weer verder. In Fort Ronduit eindigt de reeks met S', T' en U'. Rond 1880, toen de modernisering van de vesting helemaal gereed was, heeft men die letteraanduiding ingevoerd. Zo wisten alle militairen precies waar ze binnen de vesting naartoe moesten. Het is een heel ef- ficiënt oriëntatiesysteem. Het wordt nog altijd door iedereen gebruikt, of het nu bewoners, huurders of aannemers zijn. Sommige gebouwen ontsnappen aan die letteraanduiding. Die hebben een te sterke eigen naam. Niemand kent de Utrechtse Poort als gebouw M of de Promers- kazerne als gebouw N. Soms lijkt het systeem verwarrend. De betonnen schuilplaatsen op de Bedekte Weg zijn met schijnbaar willekeurige letters aangeduid. Pas met een plattegrond erbij wordt duidelijk dat de letters van deze gebouwen zijn gerelateerd aan de letters van de gebouwen die er tegenover op de vestingwerken liggen. De schuilplaatsen voor bastion Turfpoort zijn aangeduid met de letters W1, Y1 en Z1, corresponderend met de gebouwen W, Y en Z op het bastion. Zo zit er in de aanduiding van de bomvrije militaire gebouwen een helder lettersysteem.

Er waren ook niet-bomvrije, militaire gebouwen. Het Arsenaal bijvoor- beeld. Of de garnizoensbakkerij in het Spaanse Huis. Ze staan aangegeven op een tekening: Situatieschets van de ligging van de Militaire Gebouwen in de Vesting Naarden.

het artikel in De Omroeper.

De tekening ligt in het Noord-Hollands Archief.² De tekening laat alleen de binnenstad zien met, ter oriëntatie, de twee stadspoorten. De ves- tingwerken zijn volledig weggelaten. Als losse plattegrondjes staan links- boven en rechtsonder de uitvalswegen getekend met de daar aanwezige brugwachterswoningen. Drie in totaal.

2. Noord-Hollands Archief: 548 Collectie van kaarten en tekeningen van de eerstaanwezende ingenieur der Genie te Naarden, Haarlem en Den Helder, inv. nr. 108BB. De tekening wordt bij het NHA gedateerd op 1874-1876. De tekening is echter minder oud. Het Kantinegebouw en de Gele Loods werden in 1880-1882 gebouwd. De gymnastiekloods is van 1883. Een dater- ing rond 1885-1890 ligt meer voor de hand.

Afb. 2: De tentoonstelling die in het bezoekerscentrum te zien is.

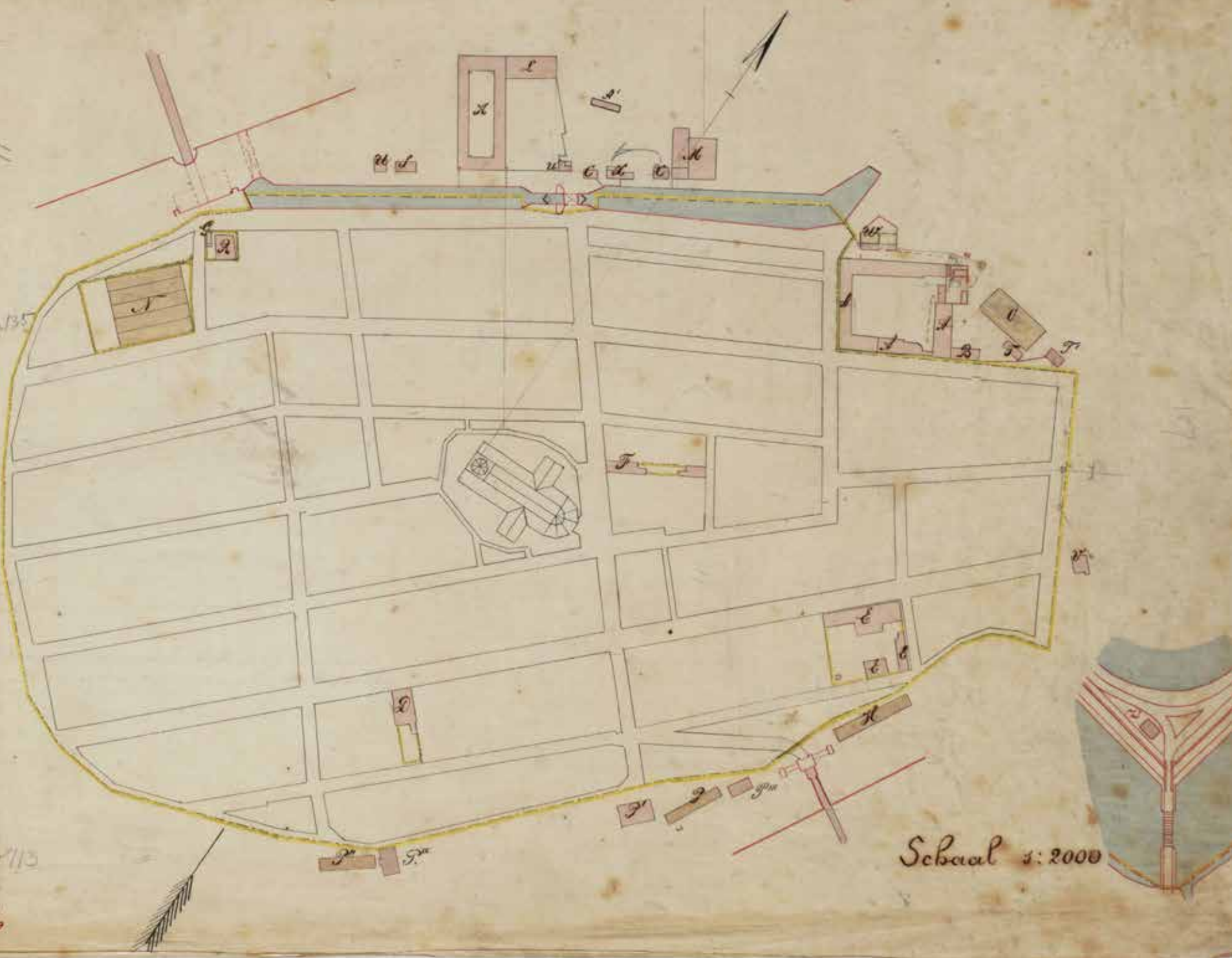

In het renvoi is te zien dat er zeven loodsen in Naarden stonden ten behoeve van militair gebruik. Ze werden aangeduid met de letters H, N, O, P, P' en W. De loods Q staat wel in het renvoi, maar niet op de tekening. Dit was namelijk de loods in Fort Ronduit en die staat op een ander blad ingetekend. In het renvoi staan achter de gebouwnamen ook cijfers. Ze verwijzen naar pagina's in het Register betrekkelijk A, de vestingwerken en BC, de militaire gebouwen enz. van De vesting Naarden met het Ronduit, benevens het Oefenterrein bij Bussum, onder beheer van den Eerstaanwezend Ingenieur te Amersfoort.⁴ Dit register is een dik

4. Het register is te raadplegen op microfiche in het stadsarchief van Naarden: SSAN093N, item nummer 217. Het originele register ligt in het Noord-Hollands Archief maar is daar niet geregistreerd. Na enig aandringen is het de auteur en zijn collega Lenneke Willemstein gelukt het originele

[illegible]

Afb. 3-4: De tekening uit het Noord-Hollands archief met daarop de militaire gebouwen binnen de vesting. In het renvooi links staan de namen en functies van de diverse gebouwen aangegeven. Boven het detail van de renvoot.

uit on de Crude Tack op Blad 308

de mil bij de K. K. W. W. 112

Concordia de Haven 553

..... 334

115

mit der Comis wurde abgelehnt 117

Andromeda 112

110

argenteum. 119

323

122

For the Author and Conducting 523

Wijflooden) 324

325

126

122

eingedoren 128

overlooking Blvd. 18) 129

130

1st Nat. Seminal 113

13

etc. a. j. 1000. 1000
and 1000. 1000

Heinrich, E. 1887

133

Leibniz 131

Conseil de l'Académie ... 13

...ing by de Amstert' poort 330

By de lang. G. A. M. 13.

Male *h. 1.5 m.*

Schaal 3: 2000

Afb. 5: Uitsnede uit een luchtfoto van Naarden rond 1940. Op de voorgrond bastion Nieuw Molen met links daarachter De Vijf Loodsen.

boekwerk waarin minutieus alle gebouwen van de Vesting Naarden staan beschreven. In de afdeling A staan alle bomvrije gebouwen. In de afdeling BC de niet-bomvrije gebouwen. Het werd in 1879 aangelegd en daarna verschillende keren bijgewerkt. Op 30 juni 1913 gebeurde dat voor de laatste keer. Dit bijwerken gebeurde door de dingen die veranderd waren door te strepen en de correctie erbij te schrijven. Hetzij bij het doorgehaalde woord zelf, hetzij in de kantlijn. Het renvooi van de hierboven besproken tekening geeft een goede indruk van hoe dat in het register werd gedaan. De correcties en doorhalingen laten zien hoe het gebruik van de gebouwen en de organisatie in de vesting in de loop van de tijd veranderde. Zo werd de titel van het register ook gewijzigd. Bij de aanleg ervan zetelde de eerstaanwezende ingenieur nog in Naarden. Later werd dat Amersfoort. De plaatsnaam Naarden op het titelblad is doorgehaald, Amersfoort werd erachter geschreven.

De zeven loodsen staan allemaal in het register beschreven. Naast elke beschrijving is een tekening van de betreffende loods geplakt. Een complex dat meteen in het oog springt zijn De Vijf Loodsen. Volgens register en tekening ook wel aangeduid als Artillerieloods N. Deze wordt als volgt omschreven:

“Het gebouw genaamd ‘de vijf loodsen’ met houten wanden van over elkaar gerabatte planken op steenen voet, hoog 0,95, dik in aanleg 0,78 en van boven 0,33M en hoog boven den vloer 0,11M, is door 4 rijen standvinken in 5 deelen verdeeld, elk gedekt door een aangestoken pannendak, waardoor 4 zakgoten gevormd worden, met zinken bekleding (hier staat het een en ander doorgehaald over ijzer en lood, maar dat is niet leesbaar) In de loods ligt een bestrating en zand en op 3,05M daarboven een

register in te zien. Het verkeert in zeer slechte staat en het is dan ook bij die ene keer gebleven.

Afb. 6: Uitsnede uit een foto van Naarden vanaf de kerktoren. Tegen de achtergrond van bastion Nieuw Molen zijn De Vijf Loodsen goed zichtbaar.

houten zolder, die van buitenaf in het dak toegankelijk is. De zakgoten lozen naar buiten uit met zinken vergaarbakken en afvoerbuizen. De loods dient tot berging van Artillerie materieel.”

Helemaal onderaan staat als opmerking: Verkocht 2/2/50. Na de verkoop werden de Vijf Loodsen afgebroken. Er kwamen nieuwbouwwoningen voor in de plaats. Er staan weinig doorhalingen in de beschrijving. Het complex heeft niet veel veranderingen ondergaan. Nu zijn dit soort loodsen natuurlijk eenvoudige, rechttoe-rechtaan gebouwen waar weinig aan te veranderen is, maar in sommige loodsen hebben toch wel wat verbouwingen plaatsgevonden. Affuitloods O bijvoorbeeld. Deze lag bij bastion Katten. Het register vertelt het volgende:

“De loods is voorzien van opengewerkte houten wanden (jaloezieën) behalve langs de O en W zijde waar zich een planken bekleding bevindt, op een steenen voetmuur in aanleg 0,56 en van boven 0,34M breed, en hoog 0,91M en 0,25M boven den vloer uitkomende.

De vloer is ene bestrating in zand.

Boven de loods is een kap met zak, met aangestroken pannen gedekt, vormende 2 zolders, hoog onder de nok, 4.08M en gelegen 3M boven den vloer.

De zakgoot wordt door standvinken ondersteund en loost met zinken afvoerbuizen naar buiten uit. Langs de buiten dakvlakken ligt een ijzeren goot waaruit het water door gegoten ijzer afvoerbuizen naar buiten gevoerd wordt.

De loods dient als berging van ~~Artillerie Materialen~~ Genie Materieel.”

De doorhaling laat het veranderde gebruik zien. In een ander handschrift is aan de beschrijving een latere verbouwing toegevoegd:

Afb. 7 : De Vijf Loodsen. Afb. 8: Affuitloods O op bastion Katten, een overzichtsfoto

“Ingevolge contract n0 225/1912 is aan de loods een gedeelte lang 13,68 breed 7,26M door een houten wand op steenen voet afgescheiden tot eet- en theorielokaal. Tegen de binnenzijden van de buitenwanden in dit gedeelte is een houten bekleding aangebracht. In den noordelijken buitenwand zijn 4 lichtramen elk met bovenklepraam aangebracht. Het lokaal kan verwarmd worden.”

Ook de loods P” onderging wat wijzigingen. Deze loods lag achter het Bureaugebouw, vlak bij de Promerskazerne, en was wat betreft zijn opbouw gelijk aan de andere loods. Er werd geniematerieel in opgeslagen. In 1894 werd de loods opgedeeld. In de nieuw ontstane ruimte werden rakken geplaatst t.b.v. het garnizoensnachtleger magazijn. De rest van het gebouw incl. de zolder bleef in gebruik voor geniematerieel. In 1904 werd vervolgens nog een deel afgescheiden als fietsenstalling voor het 2e regiment vestingartillerie.

Opmerkelijk is de beschrijving van de loods op Fort Ronduit. De kleine loods, aangeduid met de Q, werd gebruikt voor de opslag van artilleriematerieel en geniemateriaal. Het principe van de loods is hetzelfde als dat van alle anderen. Alleen deze loods is uitgevoerd met een dubbelwand van kranjangs, waartusschen turfmolm. Een gevel van rieten vlechtwerk dus, waar bij wijze van isolatie turfmolm in was gestopt. In de kantlijn staat aangegeven dat de wanden later zijn vervangen door gerabatteerde planken van 28mm dik. De combinatie van turfmolm met vlechtwerk was waarschijnlijk minder duurzaam dan gedacht. De vloer van aangestampt leem werd vervangen door een klinkervloer. Wanneer die werkzaamheden precies hebben plaatsgevonden, is onbekend.

Een andere blik op de loods en hun gebruik wordt gegeven door een tekening van een nooit gerealiseerd ontwerp van 15 november 1878. Hierop staan twee nieuw te maken loods rond de Utrechtse Poort en

Afb. 9: Detail van de zijgevel van deze loods. Hierop zijn goed de jaloezieën te zien die in een deel van de gevel waren aangebracht.

een nieuwe loods op Fort Ronduit. De loods Q bestond toen al. Deze staat in een situatieschets op de tekening aangegeven als bestaande loods, de nieuwe als ontworpen loods. Bij de Utrechtse Poort ligt op dat moment ook al een bestaande loods. Dit zal de loods P zijn geweest. Deze had dezelfde opbouw als de andere loodsen. Het gebouw werd gebruikt als stal voor de paarden van de hoofdofficieren en als bergplaats voor de fourage. Ook was het garnizoensnachtleger magazijn erin gevestigd. Lange tijd ook een opslag voor de artillerie, maar die is uiteindelijk uit het register geschrapt. Van de twee nieuw te bouwen loodsen ligt de ene op de plek van de huidige Gele Loods en de andere op de plek van het Kantinegebouw. De kantine is al met potlood op de tekening geschetst. Er werd dus gepuzzeld met de beschikbare ruimte en de behoefte aan gebouwen.

Opvallend is dat alle drie de loodsen op deze tekening bedoeld waren als slaapplekken voor manschappen. Er staan bedden en tafels ingetekend. Er is slechts een klein deel aangeduid als opslagruimte. Een van de drie loodsen is technisch uitgewerkt. Dat is de loods links naast de Utrechtse Poort. De andere twee loodsen zullen precies dezelfde opbouw hebben gehad, zij het iets korter of langer.

Er lijkt dus een serieuze overweging te zijn geweest om manschappen in vreedetijd te legeren in houten loodsen. Dat is interessant, zeker gezien het resultaat van een onderzoek van juli van 1878. Hieruit kwam naar voren dat de koude, vochtige kazernegebouwen eigenlijk niet geschikt waren voor permanente legering van manschappen. Het risico op het uitbreken van ziekten was heel groot.

Afb. 10 (links): Uitsnede uit een luchtfoto van Fort Ronduit. Tussen het wachthuis en de kazerne op het fort is links de loods Q zichtbaar. Het kleine gebouwtje dat ervoor ligt, lijkt een plantenkasje te zijn.

Afb. 11 (rechts): Het niet gerealiseerde ontwerp van 15 november 1878 voor loodsen rond de Utrechtse Poort en Fort Ronduit. Opvallend is dat alle loodsen op deze tekening bedoeld waren als slaappleatsen voor manschappen. Er staan bedden en tafels ingetekend. Er is slechts een klein deel aangeduid als opslagruimte.

Uit een brief van augustus van dat jaar blijkt dat de legerleiding in dit risico geen reden zag om de manschappen anders te legeren.⁵ Laat dit ontwerp zien dat er een paar maanden later toch genuanceerder tegen- aan gekeken werd? Alleen op basis van deze tekening is die vraag niet te beantwoorden. Het zou interessant zijn om daar nader onderzoek naar te doen.

Ten slotte dient hier nog de loods, die tussen de Utrechtse Poort en het Kantinegebouw lag, te worden genoemd.⁶ Het is een loods met een heel ander soort gebruik dan de overige loodsen en daarom interessant om specifiek te noemen. Op de tekening wordt de loods aangeduid als P'''. Het gebouw staat niet in het renvooi, maar wordt wel in het register omschreven. Het was een loods van 6 x 12m. Hij werd in 1883 gebouwd voor een bedrag van Fl.1439,93. Het is de enige van de loodsen waarvan het register de bouwkosten aangeeft.

5. Zie voor een uitgebreidere behandeling van dit onderzoek en de reactie erop pag. 102 en 103 van het boek *Vesting Naarden* (Amsterdam 2020), geschreven door J v/d Werf uitgebracht in de *Hollandse Waterlinie Erfgoedreeks*.

6. De enige loods die in dit artikel niet specifiek besproken is, is de loods W. Loods P. Deze lag bij de Zeebrug in de Courtine Oud Molen-Katten en wordt in het register niet nader omschreven. De loods werd "opgeruimd". Wanneer dat gebeurde staat er niet bij.

Fig. 2. Doorsnede en Standgericht volgens de lijn AB in Fig. 1. (1:100).

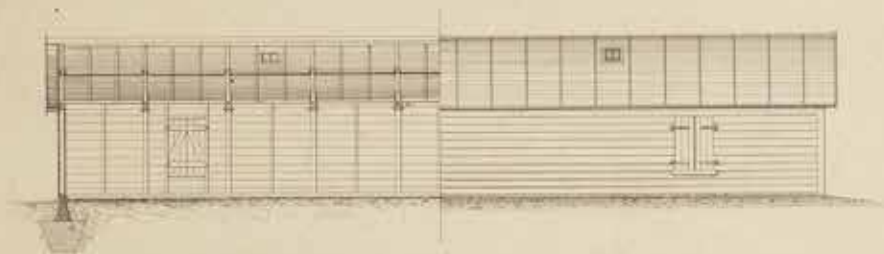
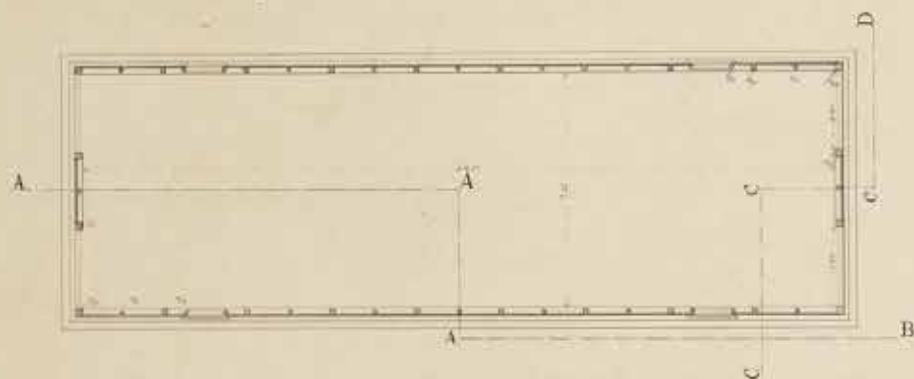

Fig. 3. Plan der Loodruide Muechische port. (1:500).

Plaatsing der meubels:

Fig. 4. In de Loodruide Muechische port. (1:500).

Fig. 5. In de Loodruide in het Bronduit (1:500).

Fig. 6. In de Loodruide Muechische port. (1:500).

Verklaring

- 1 2e meubel
- 2 2e meubel
- 3 1e meubel
- 4 tafel

Fig. 7. Doorsnede en Standgericht volgens de lijn CD in Fig. 3. (1:50).

Fig. 8. Situatie der Loodruide Muechische port. (1:1000).

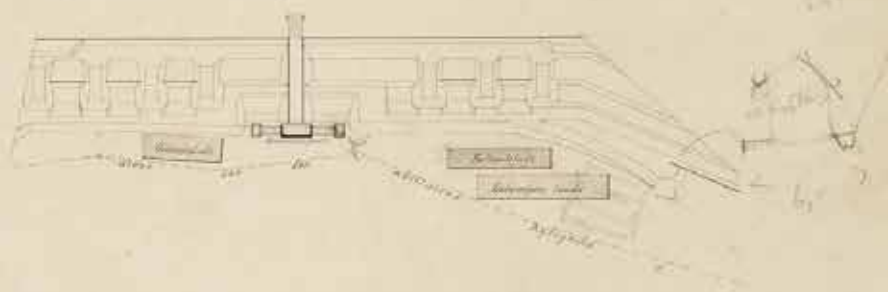
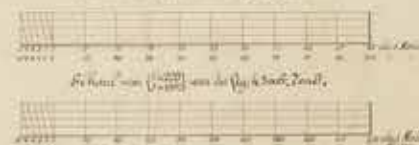

Fig. 9. Situatie der Loodruide in het Bronduit (1:1000).

Schaal van 1:1000 naar Fig. 8, 9 en 10

Genie

De Majoor Genie Commandant in de 2^e Stelling.

Maanden 1° November 1878.

De Majoor Genie Commandant in de 2^e Stelling.

Afb. 12 (boven): Uitsnede uit een luchtfoto van Naarden met de omgeving van de Promerskazerne erop. Rond 1940. Bij nummer 1 is de Gele Loods zichtbaar. Door de doorbraak van de vestingwal uit 1915 is de gymnastiekloods weggehaald. Bij de 2 ligt de loods P met daarnaast het Kantinegebouw. Achter het bureaugebouw is bij de 3 de loods P" te zien.

Afb. 13: Leden van de turnvereniging Keizer Otto, die van de gymnastiekloods gebruik maakten.

Over de functie zegt het register: *"De loods dient tot gymnastiek-lokaal voor de troepen gelogeed in de kazerne Promers. In eerste instantie had de loods een vloer van klinkers. In een latere fase is deze vervangen door een houten vloer. Dat is gezien de gymnastiekfunctie wel zo prettig."*

Het register geeft een goed beeld van de verschillende loodsen in de vesting, hun opbouw, doel en inrichting. De foto's die er nog van zijn vullen dat beeld heel mooi aan. Dan nu een blik op de Gele Loods zelf. Op de tekening en in het register staat de loods bekend als gebouw H. De omschrijving uit het register is weinig tot de verbeelding sprekend:

"De houten loods op steenen voet is opgetrokken op een zandbedding, dik 0,44M, met het bovenvlak gelegen op 1,5M + AP, en is gedekt met een overstekend pannendak. De vloer, met het bovenvlak gelegen op 2,35M + AP, is een halfsteens rollaag in zand. Een trap geeft toegang tot den zolder groot in oppervlakte als de loods en met het bovenvlak gelegen op 6,17M + AP. De zolder is hoog tot de nok 2,9M. De loods dient tot berging van Genie materieel."

De omschrijving is in principe gelijk aan de omschrijving van alle loodsen in Naarden. Het is dus een representatief voorbeeld voor dit gebouwtype. De makelaars en het golvende lijstwerk in de kopgevels laten echter zien dat hier meer aandacht is besteed aan de vormgeving dan bij de andere loodsen. Deze hadden eenvoudig, recht lijstwerk en geen makelaars. Dit zal te maken hebben met de prominente positie van het gebouw,

naast de Utrechtse Poort. Dit verklaart waarschijnlijk ook waarom deze loods een kleur had en de anderen niet.⁷ In het register wordt aan dergelijk architectonisch onderscheid overigens geen enkele aandacht geschonken. De loods werd in 1882 gebouwd en de bouwkosten bedroegen toen Fl.6180,-.⁸

Gezien de huidige toestand is er sinds de bouw weinig aan de loods veranderd. Dat klopt echter niet helemaal. Nadat het register eindigde, in 1913, is de loods namelijk nog een keer gewijzigd. De binnenzijde van de gevel werd bekleed met verticale delen. Ook werden de gevelopeningen aan de oostzijde dichtgezet. Wanneer dit precies gedaan is, is niet duidelijk. Vanaf 1933 werd de loods gebruikt door het Regiment Motorartillerie. Wellicht dat de wijziging daarmee samenhangt.

De bekledingen aan de binnenzijde zijn inmiddels verwijderd en de luiken en ramen hersteld. Dit gebeurde tijdens de restauratie van 2013. Het originele uiterlijk dankt de loods dus voor een deel aan deze restauratie.⁹ De verbouwing die in 2021 heeft plaatsgevonden is vrijwel volledig reversibel, zodat die originele staat ook nu weer teruggebracht kan worden.

7. De andere loodsen waren zwart, uitgaande van wat er afgeleid kan worden uit de foto's die er zijn van de bouwwerken.

8. Zie voor de bouwgeschiedenis van de Gele Loods en dus ook deze bouwkosten blz. 13-15 van het rapport van Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA): Bastion Oranje en Courtine Oranje-Promers, Naarden. Deel 7, Gele Loods en Artilleriekantine (Utrecht 2012). Hierin staat ook het behoud van een bestaande loods omschreven nabij de kantine: de loods P.

9. Het dakbeschoot werd tijdens de restauratie van 2013 aangebracht. Daarvoor was de kap onbeschoten en alleen voorzien van papier en gaas als een simpele vorm van tochtwering. Oorspronkelijk lag de onderkant van de pan-nen in het zicht.

Afb. 14: Luchtfoto van Naarden met op de voorgrond de Utrechtse Poort met duidelijk de Gele Loods erbij. Inzoomend op deze foto is goed te zien dat de loods een lichtere kleur heeft. De luiken steken donker af tegen de gevels van de loods.

te
ing
orden
1883

TEEKENING VAN DE LOODS VOOR GENIEGOEDEREN NABIJ DEN UTRECHTSCHEN DOORGANG DER VESTING NAARDEN.

Bezig blad

Fig: 4. Standgericht volgens C.D. in fig: 2 (1:50)

Fig: 3. Doorsnede en Standgericht volgens A.B. in fig: 2 (1:300)

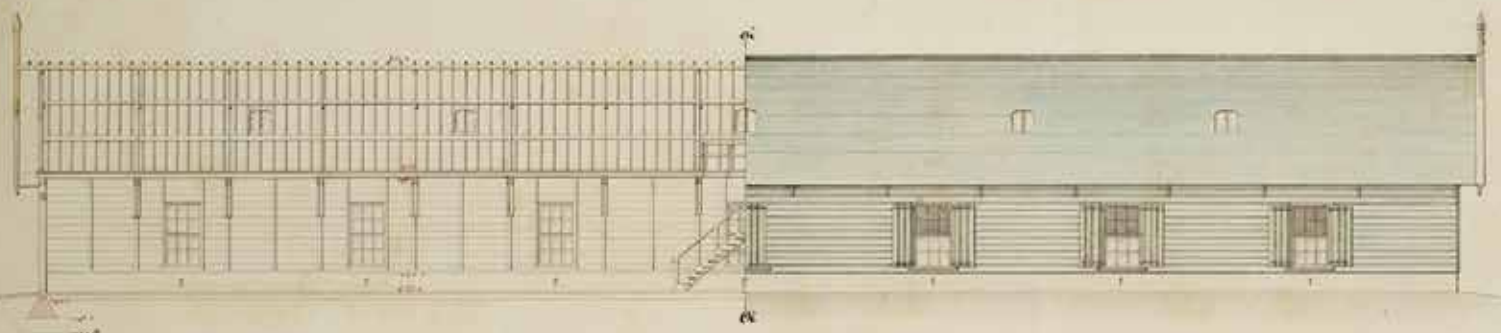
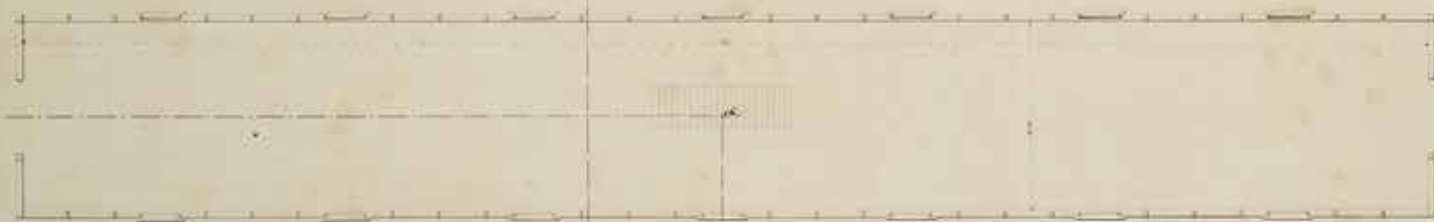

Fig: 2. Plattegrond (1:300)

Schaal voor 1:3000 voor fig: 1.
Schaal voor 1:300 voor de fig: 2 en 3.

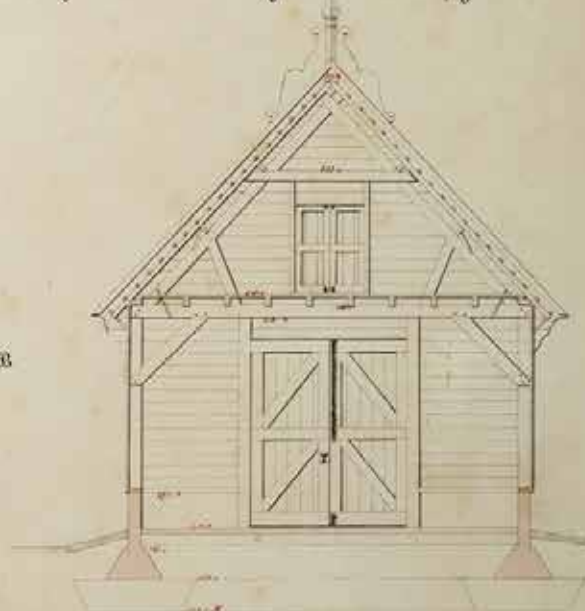
Schaal voor 1:300 voor de fig: 1 en 2.

Fig: 5. Situatie (1:5000)

Fig: 1. Doorsnede volgens E.F. in fig: 2 (1:300)

ARCHITECT VAN DE
Plaat van
Geniebouw
N
201

Naarden, 10 April
De Kapitein, Commandant

J. J. J. J.

Afb. 15: Bouwtekening van de Gele Loods zoals deze uiteindelijk in 1882 is gerealiseerd. De loods ziet er aan de buitenkant nog altijd hetzelfde uit.

Een hele belangrijke wijziging die ook plaatsvond bij de restauratie van 2013 is die van de kleur. De loods was namelijk volledig wit geschilderd. In het kader van de restauratie heeft er een kleuronderzoek plaatsgevonden, waaruit de gele kleur van de loods bleek.¹⁰ Dit was een okergeel, enigszins zandsteenkleurig. Deze kleur werd ook op de kozijnen, dakranden en windveren aangetroffen. De deuren en luiken waren van oorsprong groen, volgens het onderzoek. Dit gold waarschijnlijk ook voor de ramen. Tijdens het restauratieproces is voor de huidige, felle, gele kleur gekozen en heeft men besloten de kozijnen en daklijsten wit te schilderen. De ramen, deuren en luiken werden groen. Het zorgde voor de nodige discussie en de kleur ligt bij sommigen nog altijd gevoelig.

Dat is een interessant aspect van de restauratie- en onderhoudswerkzaamheden in Naarden. De gevoeligheid van bepaalde ingrepen. Zo kon de reconstructie van de monniken op de Oostbeer destijds ook op de nodige verontwaardiging rekenen. In plaats van solide gemetselde monniken, plaatste de architect er ijzeren staketsels voor terug. In de volksmond heten deze nu de rijksragebollen en recent kreeg Monumentenbe-

zit nog de vraag of deze misschien vervangen konden worden. Ook over de restauratie van de bekledingsmuren van bastion Katten (2009-2011) is men niet onverdeeld positief. De restauratie steekt nog altijd duidelijk in het muurwerk af en er zijn destijds bewust vlakken niet gerepareerd. Het roept veel vragen op bij bezoekers en bewoners. Ook omdat de restauraties van de afgelopen vijf jaar weer een hele andere insteek laten zien.

Bij het maken van de plannen voor de herbestemming van de Gele Loods kwam uiteraard de vraag naar voren wat er met de kleurstelling moest gaan gebeuren. Het is een interessante vraag, de huidige gele kleur is historisch gezien immers niet correct. De conclusie was echter al snel dat deze toch moest blijven zoals die was. Juist door de discussies die er in het verleden om gevoerd zijn en de gevoeligheid die er nog altijd bij hoort, hebben de kleuren hun eigen cultuurhistorische waarde gekregen. Ze illustreren een deel van het spanningsveld waarin restauratie plaatsvindt en hoe onze opvattingen daarover in de loop van de tijd kunnen veranderen. Om precies dezelfde reden zullen de rijksragebollen ook hun plek behouden en zolang dit technisch verantwoord is zal ook het muurwerk van bastion Katten niet veranderen. Bovendien is de Gele Loods juist met deze kleur, overduidelijk De Gele Loods.

10. Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA): Gele Loods Oostwalstraat Naarden, Kleuronderzoek (Utrecht 2012). Tijdens de restauratie van 2021 werd in de messing-groef verbinding van de geveldelen een zwarte/donkergrijze verf aangetroffen. Gaat het hier om de grondlaag van het geel? Volgens het BBA-rapport: Gele Loods, Oostwalstraat, Naarden, Bouwhistorische restauratiebegeleiding & aanvullend kleuronderzoek (Utrecht 2013), is het waarschijnlijk dat dit een bescherm laag is voor de gevoelige delen. Het zou echter ook kunnen dat de hele loods zwart is geweest en deze op een zeker moment grondig kaal is gemaakt om vervolgens geel te worden geschilderd. Hier is geen harde conclusie over te trekken, maar het laatste scenario lijkt onwaarschijnlijk.

Illustratieverantwoording:

Afb. 1: Monumentenbezit

Afb. 2: Monumentenbezit

Afb. 3 en 4: beeldbank Noord-Hollands Archief: 548, inv. nr. 108BB.

Afb. 5: beeldbank NIMH 502-28-041, bijgesneden

Afb. 6: beeldbank RCE ST-1867, bijgesneden

Afb. 7: beeldbank stadsarchief Naarden SSAN92N item F96787

Afb. 8: beeldbank RCE 238962

Afb. 9: idem 238961

Afb. 10: beeldbank NIMH 2011-2924, bijgesneden

Afb. 11: Noord-Hollands Archief tek. Archief van de Eerst
Aanwezend Ingenieur item 617

Afb. 12: beeldbank NIMH 2155_018872, bijgesneden, cijfers door
auteur

Afb. 13: beeldbank stadsarchief Naarden SSAN92N item 01.001

Afb. 14: beeldbank NIMH 2011-0364

Afb. 15: Nationaal Archief 4-OPG. N201

Afb. 16: Noord-Hollands Archief tek. Archief van de Eerst
Aanwezend Ingenieur item 613

Afb. 16 (links): Ontwerptekening uit 1882 van de Gele Loods. Deze wordt duidelijk omschreven als loods voor Geniematerieel. Een opslagloods dus en geen slaaploods zoals de loodsen op het ontwerp te zien op afb. 15. Men is van het idee om manschappen in de loodsen te legeren afgestapt.

B. Beheert by brief van den
g. m. m. 1882. N° 4.

le 26 aarden.

Fig: 4. Doorrede en Standgericht
volgens C. D. in fig: 2 (p. 50)

Fig: 3. Doorsnede en Standgericht volgens A.D. in fig: 2 (p. 500).

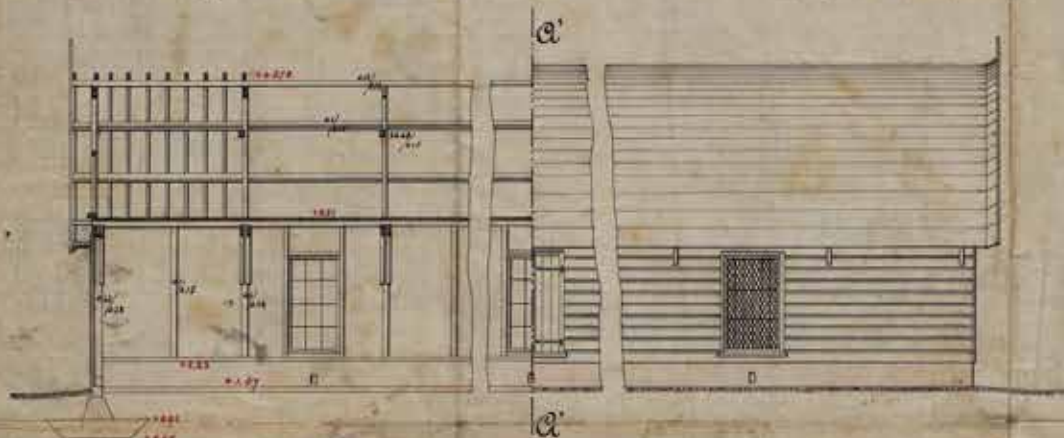
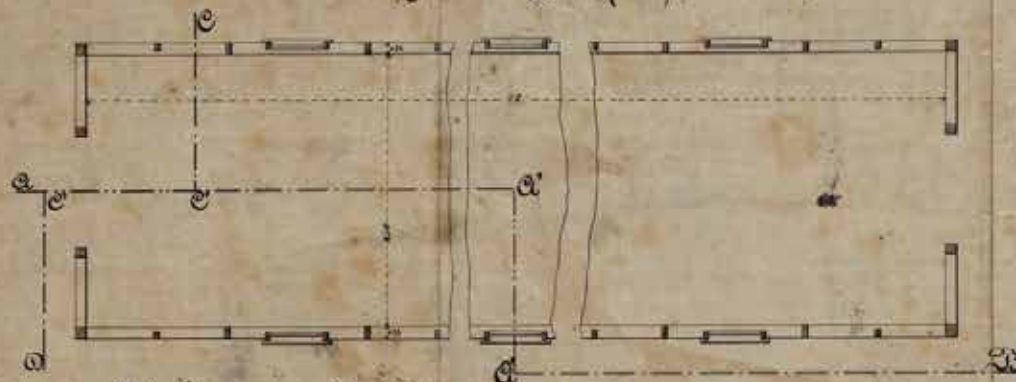

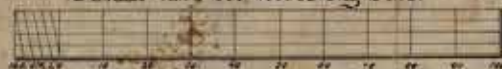
Fig: 2 Plattegrond (1:500)

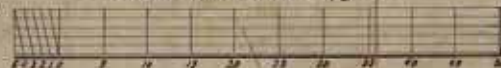
School and 2000 for Dr. J. M. S.

School van 200 voor de Dg. 2 en 3.

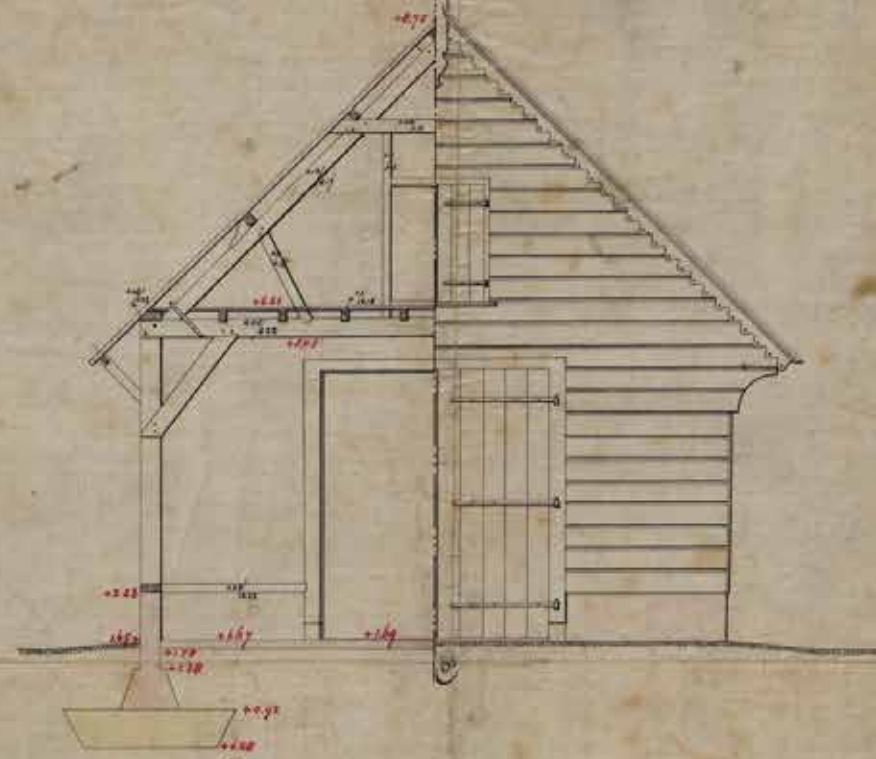
Schaal van 1:50 voor Figuur 4.

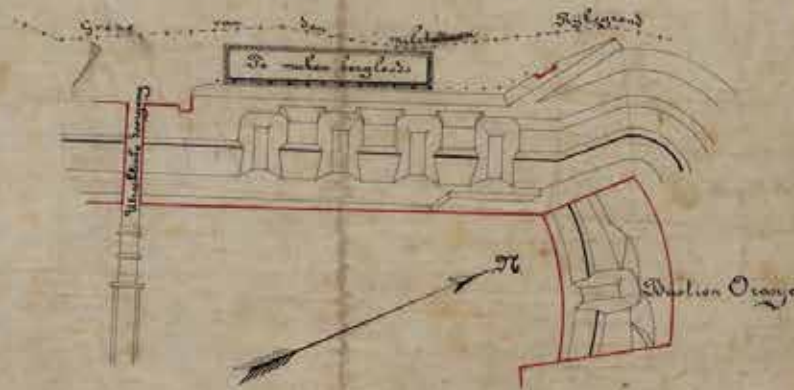
Quercus

De Rannema,

De Bergen,

Fig's. Situation (1:5000)

Haarden 1882

De Kapitein

Gelehrter Ingenieur,

De Oprechter van Fortificatien

5882

Naarden 19. Maart 1862

De Kapitein Egestaamerend Ingenieur

Minden Aug. 2. 1882.

De Oprechter van Fortificatiën.

1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325

KASTEELTERREINEN GEVEN HUN GEHEIMEN PRIJS

Nancy de Jong-Lambregts, archeogeofysisch specialist

In 2021 is een aantal kasteelterreinen van de stichting Monumentenbezit met een 13de-eeuwse oorsprong onderzocht met behulp van geofysisch onderzoek. Oude opgravingsresultaten werden met nieuwe data opnieuw bekeken en deze combinatie van gegevens leidt tot (verrassende) nieuwe inzichten.

Nancy de Jong en Rob Gruben werken samen aan een promotieonderzoek over de strategische overwegingen bij de kastelenbouw van Rooms-koning Willem II (1227-1256) en diens zoon graaf Floris V (1254-1296) in Noord-Holland. Centraal staan kastelen die door, of met toestemming van, Rooms-koning Willem II of zijn zoon Floris V zijn opgericht of verbouwd. In het onderzoek is er veel aandacht voor de introductie en ontwikkeling van het vierkante kasteel in Nederland. Het begrip 'kasteel' en haar functie worden onderzocht in samenhang met de omgeving. De tot het kasteel behorende bebouwing in die naaste omgeving blijkt veel uitgebreider dan tot dusver gedacht.

Veel van de kastelen zijn in een ver verleden al eens opgegraven, maar door slechte documentatie is veel informatieverlies opgetreden. Inzet van geofysische technieken op kasteelterreinen waar al eens is opgegraven en waar de resten nog in de bodem aanwezig zijn, levert een grote meerwaarde op. De kern van het onderzoek, namelijk de inzet van diverse meettechnieken, gecombineerd met hernieuwd historisch-archeologisch onderzoek, herinterpretatie van oorspronkelijke bronnen en oud archeologisch onderzoek, levert op deze manier een schat aan nieuwe

informatie op.

De Jong en Gruben voeren in dit kader samen met historisch archeoloog Jean Roefstra het inhoudelijk deel van de onderzoeken uit. De terreinen worden met verschillende geofysische technieken, uitgevoerd door geofysicus Ferry van den Oever van Saricon BV, aan een hernieuwd onderzoek onderworpen. In het kader van dit onderzoek zijn in 2021 met steun van de provincie Noord-Holland onder andere kasteel Medemblik, kasteel Assumburg en kasteel Brederode, alle objecten in beheer van Monumentenbezit, met deze aanpak onderzocht, met opvallende resultaten.

Geofysisch onderzoek

Wat houdt geofysisch onderzoek eigenlijk in? Geofysisch onderzoek is niets meer of minder dan het registreren van contrastverschillen in de bodem. Voorwaarde bij deze techniek is dat er wel voldoende contrastverschil aanwezig moet zijn tussen de directe omgeving en datgene wat zich mogelijk in de ondergrond bevindt om er conclusies aan te kunnen verbinden. Voor de archeologie biedt geofysisch onderzoek een grote meerwaarde, omdat op deze wijze in korte tijd een grootschalig, vlakdekend en niet destructief onderzoek gedaan kan worden naar archeologische resten.

Verskillende technieken

Tijdens het kastelenonderzoek zijn er verschillende geofysische technieken ingezet:

- magnetometrie/gradiometrie (MAG)
- electromagnetische inductie (EMI)
- grondradar (GPR)

Magnetometrie (MAG)

Een magnetometer registreert de afwijkingen van het aardmagnetisch

veld, veroorzaakt door ijzerhoudende objecten, zoals bijvoorbeeld metalen voorwerpen, maar ook voorwerpen van ijzerhoudende klei, zoals bakstenen, rood aardewerken plavuizen en puinconcentraties daarvan. Wanneer er op een terrein met een archeologische verwachting een vraagstuk ligt of er nog muurresten van rode baksteen aanwezig zijn, zou magnetometrie een goede techniek kunnen zijn om deze in beeld te brengen. Er moet dan wel goed bekeken worden wat voor baksteenconcentraties verwacht kunnen worden. Is er sprake van een fundering, van een uitbraaksleuf van een fundering of, zoals bij een kasteel dat gesloopt is, van enorme concentraties met baksteen(puin)? Het eerste of het laatste maakt nogal een verschil in hoe de magnetometrie-data eruit komt te zien.

Grondradar (GPR)

Door het uitzenden en ontvangen van elektromagnetische pulsen, kan

Afb. 1 (boven): MAG-schema

Afb 2 (onder): magnetometriemeting in actie bij de abdij in Egmond-Binnen

Afb. 3 (volgende pagina): magnetometriemeting Kloosterterrein Sint Michiel, De Hem te Schoonhoven

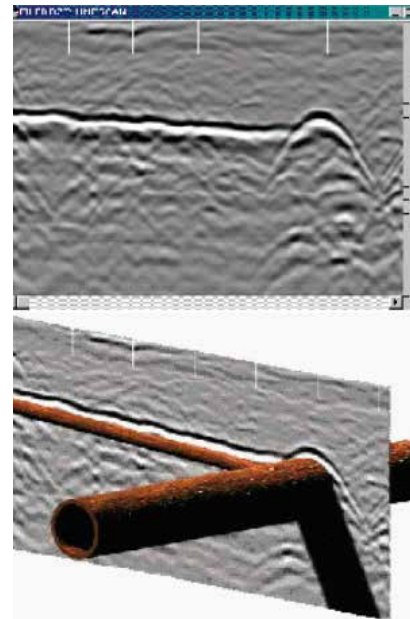
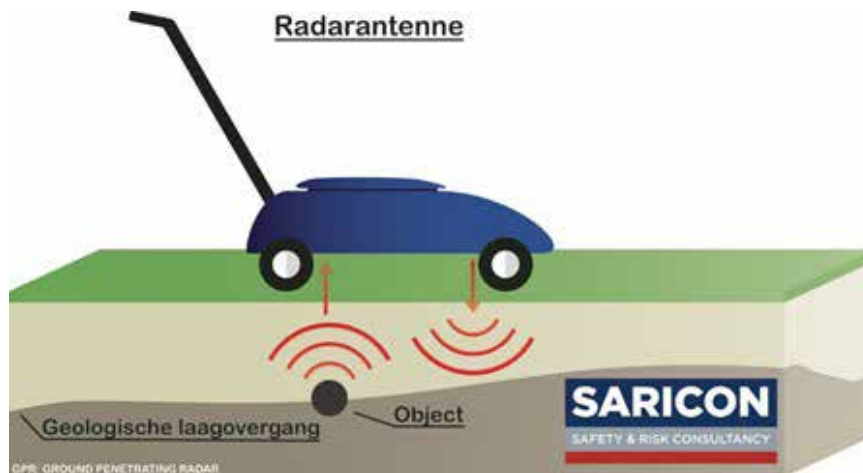

een zogeheten grondradarsysteem inzicht geven in de opbouw van de bodem en de eventueel aanwezige ondergrondse structuren. Er worden met een grondradarmeting constant verticale dwarsdoorsnedes van de bodem gemaakt, als het ware zoals je een archeologisch spoor coupeert. De computer kan al deze verticale beelden omrekenen tot horizontale beelden, de zogenaamde timeslices. Hiermee kan er als het ware over het gemeten oppervlak in stapjes vanaf het maaiveld de diepte worden ingegaan. Zo ontstaat er een heel gedetailleerd beeld van de ondergrond. Het onderzoek kan handmatig verricht worden of het systeem kan, als het terrein hiervoor geschikt is, aan een quad gekoppeld worden.

Electromagnetische Inductie (EMI)

Bij electromagnetische inductie (EMI)-metingen wordt de geleidbaarheid

Afb. 4: GPR-schema

Afb. 5 (links): voorbeeld van een verticaal radarprofiel. Bovenstaande radarprofiel is een weergave van de radardata van het meten van een rioolbuis met huisaansluiting.

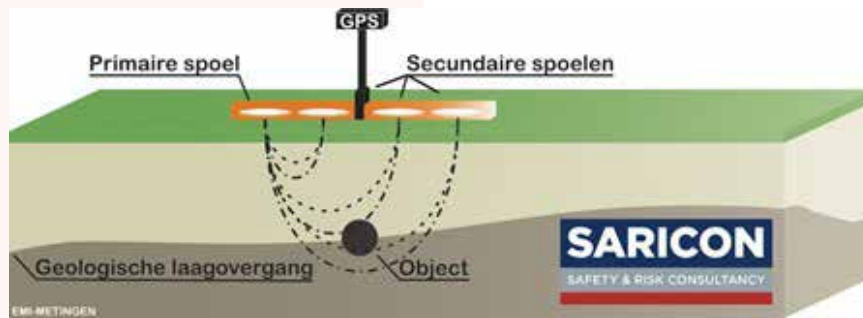
Afb. 6 (onder): GPR onderzoek met en zonder quad, links meting bij de abdij in Egmond-Binnen, rechts meting bij kasteel de Nieuwburg (Alkmaar)

gemeten van een elektrisch stroompje dat ingebracht wordt in de bodem. Dit stroompje verstoort de aanwezige electromagnetische velden en die mate van verstoring wordt vervolgens gemeten. Op deze manier kunnen verschillen in bodemsoort, maar ook bijvoorbeeld grachten en funderingen in beeld worden gebracht. Een gracht heeft bijvoorbeeld een andere geleiding dan zand, klei of een stuk baksteen. De computer kan deze geleidingsverschillen omrekenen en dat levert mooie kleurenplaatjes op, die vaak verrassende inzichten kunnen bieden.

Medemblik: geofysisch onderzoek kasteel Medemblik

In 2021 is er een geofysisch onderzoek uitgevoerd bij kasteel Medem-
Afb. 7: EMI-schema

Afb. 8: EMI-data Kasteel de Nieuwburg Alkmaar

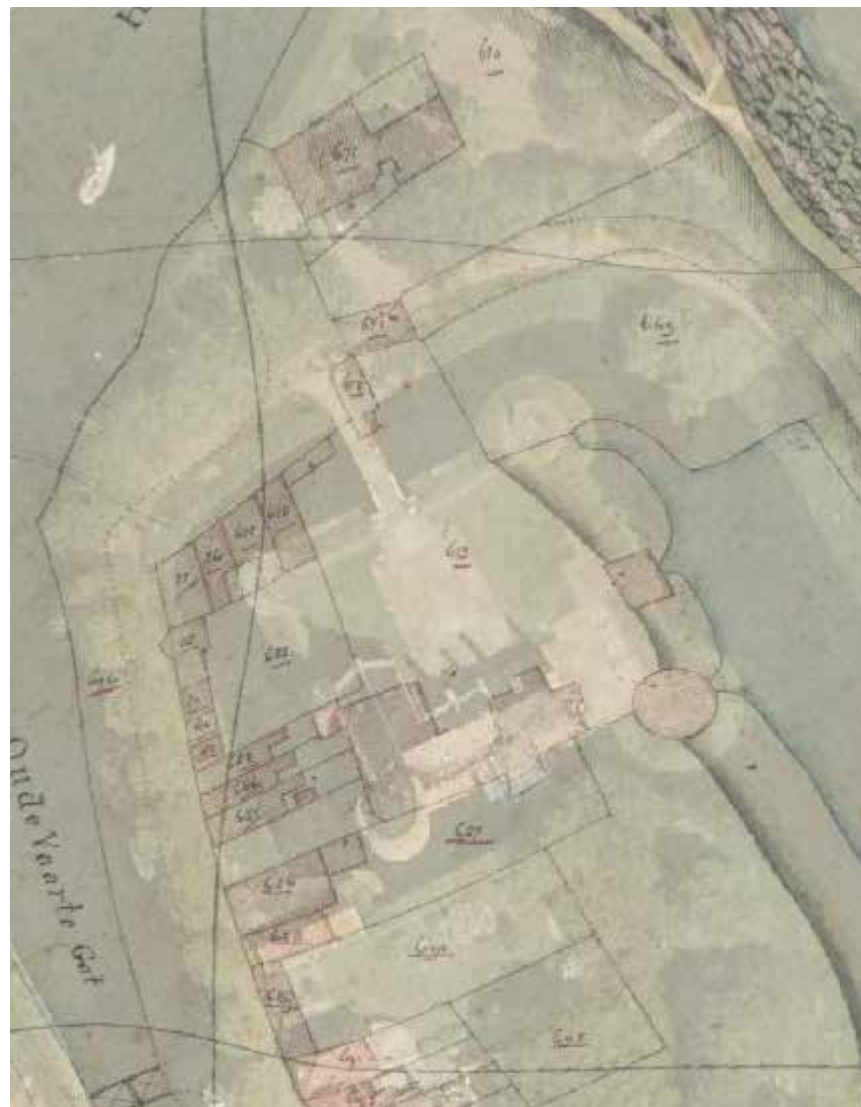
Afb.9: EMI-meting voorburchtterrein kasteel de Middelburg (Alkmaar)

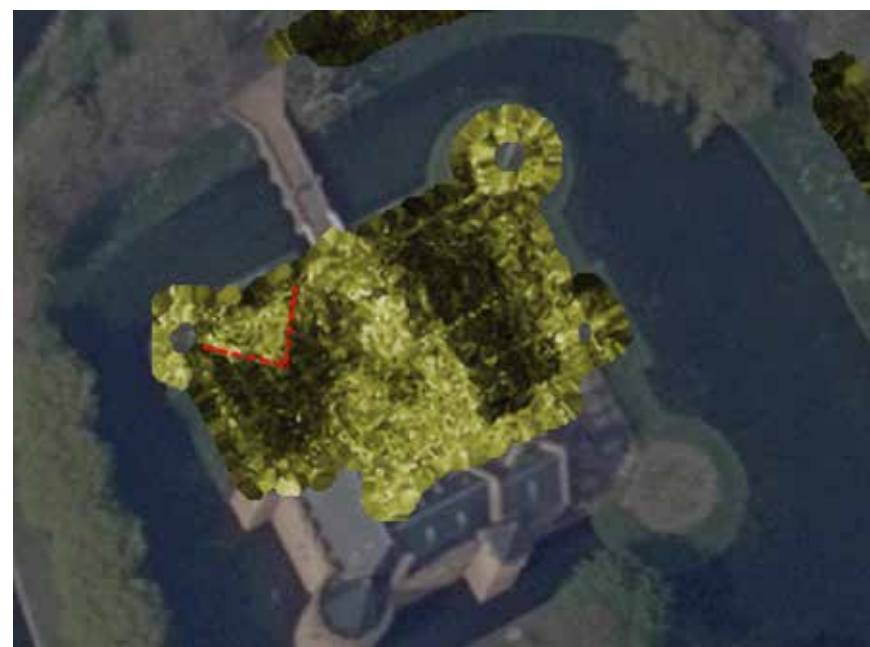
Afb. 10: kadastrale minuut geprojecteerd over de luchtfoto.

blik, met als doel het zoveel als mogelijk in kaart brengen van de nog in de bodem aanwezige structuren op het terrein van de hoofdburcht, de voorburcht en de mogelijke voorganger van de voorburcht aan de oostzijde. Er zijn op het terrein drie technieken toegepast: EMI, grondradar en magnetometrie. Tenzij anders aangegeven is bij alle afbeeldingen het noorden midden boven.

Kasteel Medemblik is nu goed te herkennen op luchtfoto's, maar dat was in de 19de eeuw wel anders. De grachten waren gedempt en de vorm van het kasteel was alleen aan de zuidzijde herkenbaar. In 1931 woedde er een grote brand in de directe omgeving van het kasteel, waarna de opstallen van de inmiddels opgerichte naastgelegen conservenfabriek gesloopt werden. Het kasteelterrein werd opgeknapt en kreeg zijn huidige vorm. Er is behalve een klein inpandig onderzoek nooit echt archeologisch onderzoek op het terrein uitgevoerd.

Op het hoofdburchtterrein zijn op EMI- en MAG-data duidelijk sporen te zien van kabels en leidingen, maar aan de noordzijde van het kasteel zijn zowel in de EMI als in de grondradardata opvallende sporen te zien die niet door kabels en leidingen veroorzaakt zijn. Er zijn hoekige structuren zichtbaar die exact de binnenhoeken van het kasteel volgen. Het gaat hier zeker niet om de in de bestrating weergegeven funderingen. Nader historisch onderzoek moet nog uitwijzen bij welke fase van het kasteel deze sporen horen. Op een dieper niveau tekent zich in de radardata bij de noordwest toren nog een andere opvallende hoekige structuur af. Nader onderzoek naar een reconstructie van de resten van de conservenfabriek zal hier mogelijk meer uitsluitsel over kunnen geven.

Afb. 11: EMI-data kasteel Medemblik hoofdburcht met weergave van de opvallende contrasten.

Afb.12 (boven): grondradardata. Opvallend zijn de haakse structuren binnen de hoeken van het kasteel.

(onder): op dieper niveau verschijnt er nog een hoekige structuur.

Voorburcht oostzijde

In de eerste fase is er waarschijnlijk een voorburcht geweest aan de oostkant van het kasteel.¹ Ook de naam van de toren aan de oostzijde, het oude poorthuis, doet een voorburcht aan die kant vermoeden, dit zou dan de toegangstoren zijn geweest. In het eerste kwart van de veertiende eeuw is deze vermeende voorburcht mogelijk vernietigd door een overstromingsramp, is vervolgens aan de noordkant een nieuwe voorburcht gebouwd en heeft men de oriëntering van het kasteel daarop aangepast.² In een akte uit 1334/1335 staat dat er toestemming wordt gevraagd het slot te verplaatsen.³ De voorburcht aan de oostkant is echter nooit aangetoond. Met grondradar en EMI is een deel van de wal ten oosten van het kasteel ingemeten, maar helaas kon de voorburcht door de vele kabels en leidingen en puin in de dijk niet vastgesteld worden. Het is nog steeds niet uitgesloten dat deze wel aanwezig was.

Voorburcht noordzijde

In de tweede fase heeft kasteel Medemblik een voorburcht gehad aan de noordkant van het kasteel. Deze is ook op de kaart van Jacob van Deventer uit de zestiende eeuw nog te zien. In 1990 zijn hier resten van gezien tijdens een archeologisch onderzoek.⁴ Het onderzoek is hier wat lastiger vanwege de vele aanwezige bomen, het struikgewas en de kabels en leidingen. Door onderzoek van de open stroken is gekeken of er nog een begrenzing kon worden vastgesteld van deze voorburcht. Dat bleek lastig, het terrein was zoals verwacht behoorlijk verstoord. Wat uit de EMI-data lijkt te komen, is de hoek tussen de voormalige Oosterpoort en het huis direct ten westen daarvan. Ook in de radardata is deze lijn goed te zien op afb. 14b met de rode lijnen. In de MAG-data is te zien dat er zich ter plekke ijzerhoudend materiaal bevindt.

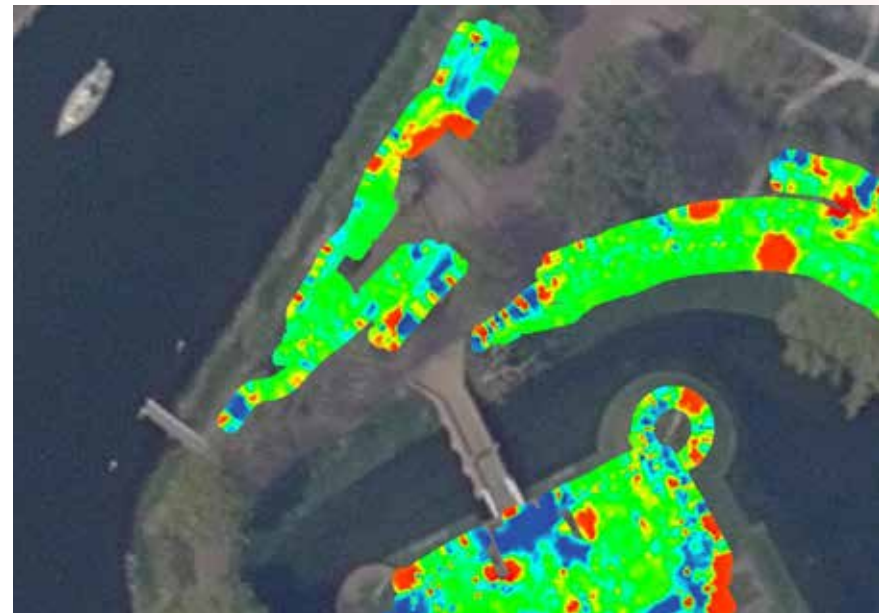
1. Dijkhuis 2012, p.7

2. Dijkhuis 2012, p.8

3. <http://www.dwangburchten.nl/medembl/14waterdr.htm>, Dijkhuis citeert hier de volgende bron: NA; AGH, toegangsnr. 3.01.01; Klein register Friesland, inventarisnr. 325, fol.30v.

4. Dijkhuis 2012, p.12

Afb. 13: boven: uitsnede uit de MAG. Onder: EMI data

Afb. 14a: GPR data ten noorden van het kasteel

Afb. 14b: radardata

Afb. 14c: EMI data

Afb. 14d: uitsnede uit de kadastrale minuut over de luchtfoto. Op de EMI data (14c) en op de radardata (14b) zijn zeer scherpe hoekige contrasten te zien. Op de uitsnede van de kadastrale minuut is precies op die plaats de hoek te zien tussen de Oosterpoort en het huis direct ten westen hiervan.

Conclusie

Het onderzoek heeft niet alle onderzoeksvragen kunnen beantwoorden, maar wel genoeg stof tot nadenken opgeleverd. In dit stukje hebben we slechts de allereerste interpretaties behandeld, die zeker aanleiding geven tot verdere bestudering. De komende periode wordt de data nog verder bekeken en geanalyseerd.

Kasteel Assumburg te Heemskerk

Kasteel Assumburg is een bekende historische blikvanger in Heemskerk met een geschiedenis die ook tot in de 13de eeuw teruggaat. Het huidige kasteel dateert voor wat betreft zijn oudste kern uit de 15de eeuw. Hoewel vaak in de literatuur wordt vermeld dat het huidige kasteel een oude kern zou moeten bezitten, was hiervan bij uitgebreid bouwhistorisch onderzoek geen spoor te vinden. Redenen dus om aan te nemen dat er een voorganger moet zijn geweest op een andere locatie. De grote vraag is dan ook waar het 13de-eeuwse kasteel is gebleven. Op basis van historische bronnen weten we dat er al in 1322 een omgrachtte woning met een Hoge Werf (kunstmatige hoogte) en laan aanwezig is.⁵

De Hoge Werf is gelegen ter plekke van een weiland ten noordoosten van het huidige kasteel. Een omgrachtte woning op een (kunstmatige) verhoging (de Hoge Werf) duidt doorgaans op een gebouw van een persoon uit de hogere lagen van de toenmalige maatschappij. Tussen 1399 en 1446 is deze hoogte (motte) afgegraven en wordt op het afgevlakte terrein een boomgaard aangelegd. Een deel van dit terrein wordt in 1446 nog steeds voorburcht genoemd.⁶

In de jaren '80 zijn door medewerkers van het provinciaal depot voor bodemvondsten Noord-Holland rondom kasteel Assumburg vele archeologische waarnemingen gedaan door middel van boringen en proefput-

5. Alders 2003, p.34, Tuin 2011, p.17

6. Alders 2003, p.34

Afb. 15: situatieschets, in oranje het onderzochte stuk grasland ter plaatse van de Hoge Werf

ten.⁷ Ook op het grasland waar de Hoge Werf zou hebben gelegen. De vondsten wezen steeds meer in de richting van een voorganger buiten de grenzen van het huidige kasteel. Maar hoe zag deze voorganger er dan uit?

7. Alders 2003, Roefstra 2002, Tuin 2011

Nader onderzoek

Op basis van de resultaten van de onderzoeken uit de jaren '80 werd op het stuk grasland een geofysisch onderzoek verricht met behulp van EMI en MAG. Hier waren veel archeologische sporen die de plaats van de voorganger deden vermoeden. Dit bleek juist te zijn. Na de eerste meting met EMI is duidelijk te zien dat er een volmaakt ronde structuur aanwezig is op het terrein. De ronde structuur heeft een diameter van 12 meter en wordt begrensd door een iets donkerdere band. Op basis van deze eerste resultaten werd besloten een tweede meting te verrichten met magnetometrie, om zo te kunnen vaststellen wat de aard van de ronde structuur zou kunnen zijn. Na de meting was een duidelijk ronde ringvormige structuur te zien met een diameter van circa 9,5 meter. Deze ronde structuur viel binnen de in de EMI waargenomen ronde structuur.

Conclusie.

Het waargenomen beeld uit de data past in het verwachte beeld van een omgrachtte woontoren, mogelijk op een verhoogd rond eiland (motte?). Het eiland waarop de woontoren gelegen was heeft een diameter van circa 12 meter. De toren zelf heeft een diameter van circa 9,5 meter en was van baksteen gezien de uitslag van het magnetometrieonderzoek. De buitenbegrenzing van de structuur zal gevormd zijn door een gracht. Deze gracht is tijdens de eerder vermelde onderzoeken in de jaren '80 aangesneden en wel direct in de buurt van de ronde structuur. De ouderdom van die gracht gaat terug tot in de 13de eeuw. Op en naast hetzelfde terrein, ook bij latere waarnemingen in 2000-2001, werden grote middeleeuwse bakstenen aangetroffen van het formaat 30x14,5x7,5 centimeter die zich in de collectie van het huis van Hilde bevinden. De voorganger van kasteel Assumburg was dus inderdaad gelegen op het terrein dat in de bronnen aangeduid was als Hoge Werf. Gezien de vermeldingen in de bronnen is de woontoren omstreeks het midden van de 15de eeuw buiten gebruik geraakt, waarna het terrein dienst ging doen als boomgaard. Het huidige kasteel Assumburg is dus, zoals de oudste bouwsporen al deden vermoeden, gebouwd in de 15de eeuw en de opvolger van een in die tijd verdwenen woontoren op de Hoge Werf.

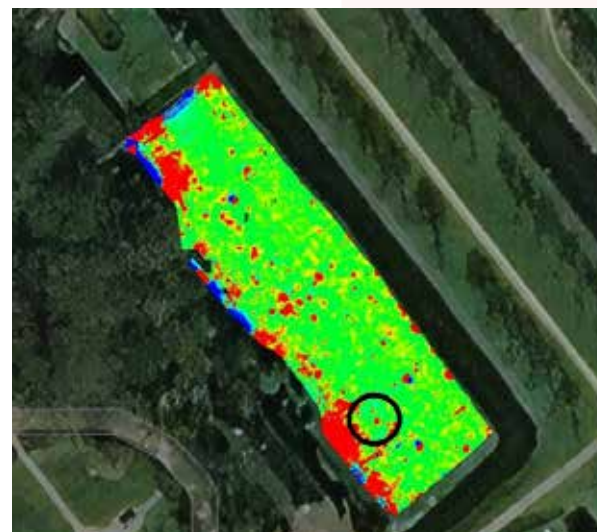
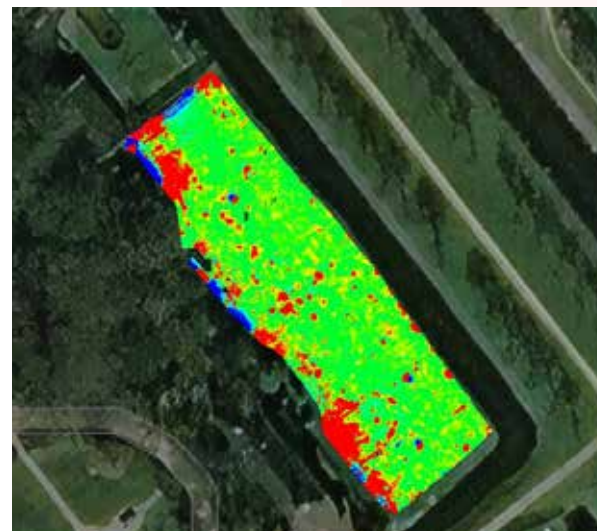
Afb. 16: resultaten EMI-meting geprojecteerd over een recente luchtfoto. Het huidige kasteel bevindt zich midden onder, net buiten beeld. De dataweergave laat een volmaakt ronde structuur zien, deze is op de rechter afbeelding met een rode cirkel aangeduid.

Afb.17 Resultaten magnetometriemeting geprojecteerd over een recente luchtfoto. Het huidige kasteel bevindt zich midden onder, net buiten beeld. De dataweergave laat een volmaakt ronde structuur zien, deze is op de rechter afbeelding met een rode cirkel aangeduid.

Afb. 18 Resultaten magnetometriemeting geprojecteerd over een recente luchtfoto. Het huidige kasteel bevindt zich midden onder, net buiten beeld. De dataweergave laat een volmaakt ronde structuur zien, deze is op de rechter afbeelding met een zwarte cirkel aangeduid.

Brederode

Brederode is al sinds lange tijd een gekoesterde ruïne, het is de eerste ruïne waar de staat budget voor onderhoud reserveerde⁸ en sinds 1862 worden er al consolidatiewerkzaamheden uitgevoerd en onderzoek gedaan. Door al die activiteiten zijn sinds die tijd heel veel archeologische sporen verloren gegaan, met als gevolg dat hele generaties onderzoekers hun tanden stuk bijten op dit complex. Er is geen overeenstemming over de bouwtijd, als verondersteld wordt dat Willem van Brederode (1226-1285) de bouwheer zou zijn, zijn hiervan wel heel weinig sporen zichtbaar. Op slechts een twee- of drietal plaatsen zijn kloostermoppen te zien die mogelijk in-situ liggen. Wel zijn er geglazuurde tegeltjes die uit de periode van Willem van Brederode dateren en die waarschijnlijk toebehoorden aan een mozaïekvloer in de hoofd- en kapeltoren, maar het vermoeden is dat deze (secundair) zijn aangebracht tijdens een van de vele restauraties.⁹ De resten die men nu ziet zijn met name van een kasteel dat na een beleg in 1351 gebouwd werd en vooral in veel kleinere vorm hersteld werd na 1450.

In opdracht van de stichting Monumentenbezit zijn de voorburcht en delen van het binnenterrein van de hoofdburcht onderzocht met grondradar (GPR) en elektromagnetische inductie (EMI). In het kader van een ander onderzoek zijn de voorhof, de toegangspaden en een deel van het aan de noordzijde aangrenzende weiland onderzocht met EMI en magnetometrie (MAG). Op het voorterrein/voorhof van Brederode, zijn in de loop der jaren veel scherven aangetroffen die afkomstig lijken te zijn uit het einde van de 12de en het begin van de 13de eeuw en zelfs nog ouder.¹⁰ Ondanks die vroege vondsten is dit voorterrein echter nooit onderzocht.

8. Vriendelijke mededeling van Dhr. J. Kamphuis

9. Gruben, Roefstra 2019, 203

10. Gruben, Roefstra 2019, 203, 204

Afb. 19: situatieschets van kasteel Brederode, 1: hoofdburcht, 2: voorburcht, 3: voorhof. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort / BT-014168. Noorden is rechtsonder.

Ook onbekend is of op de voorburcht en binnen de hoofdburcht nog meer onzichtbare en onbekende archeologische sporen aanwezig zijn die horen bij de gebruiksfase of oudste fase van het kasteel.

De resultaten van het onderzoek op het voorterrein/voorhof zijn op het moment van dit schrijven nog niet beschikbaar voor publicatie. Op de voorburcht, aan de noordzijde net voor de muur die grenst aan het water, is op de data een en ander te zien. Er lijkt een parallel aan de muur lopende structuur aanwezig die wellicht te maken heeft met de verankering van de zichtbare muur. Verder is het databeeld redelijk rustig.

De open terreinen binnen de hoofdburcht zijn zoals eerder genoemd onderzocht met twee technieken, GPR en EMI. In de 19de eeuw is de grote open plaats binnen de hoofdburcht uitgediept tot de huidige hoogte, omdat men dacht dat het opgebrachte grond betrof. Hierbij zijn waarschijnlijk heel veel archeologische resten verloren gegaan. Daarna heeft men in de hoofdburcht een waterput gereconstrueerd, die blijkens foto's uit 1930 al een beetje schuin verzakt was. Deze opbouw van de put is weggehaald omdat er vanuit werd gegaan dat deze niet gebaseerd was op feiten of op een daadwerkelijke locatie, meer het vermoeden uit de 19de eeuw dat er gewoon een waterput zou hebben moeten bestaan. Op een foto uit 1930 is op de binnenplaats een enigszins scheef weggezakte waterput te zien.

Op latere technische tekeningen is deze ook vastgelegd. De aanwezigheid van een waterput op nagenoeg deze locatie kan op basis van de onderzoeksresultaten echter toch aannemelijk gemaakt worden. In de GPR data is te zien dat er in alle timeslices, horizontale weergaven van de radardata, op steeds dezelfde plaats tot op grote diepte een contrastverschil blijft bestaan. In de verticale profielen in twee richtingen is dit heel

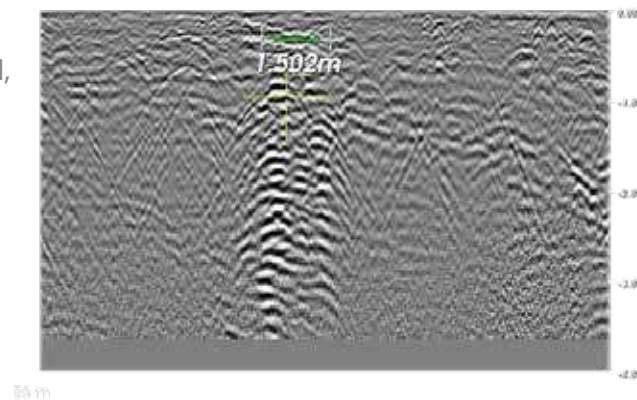
Afb. 20: foto uit 1930 van de binnenplaats van kasteel Brederode waarop de scheefgezakte waterput te zien is.
Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort /179.223.

mooi te zien als een soort scherp begrensde kolom met een diameter van 1,5 meter die tot zeker 2 meter onder het maaiveld doorloopt. Wanneer er vanuit gegaan wordt dat er zeker 2 meter van het oorspronkelijke maaiveld is afgegraven is dit een aannemelijke diepte voor een waterput. De plaats van dit contrastverschil lijkt op basis van de georefereerde technische tekening op nagenoeg dezelfde plaats te liggen. De bovenste 80 centimeter van de grond zijn verstoord en er zijn enigszins schuin weglappende lagen zichtbaar. Wellicht heeft dit te maken met de scheefgezakte reconstructie van de waterput. Verzakkingen boven gedempte structuren zijn in de archeologie een bekend fenomeen en zouden hier een goede verklaring kunnen zijn.

Afb. 21 GPR dataweergave geplot op de ondergrond van het kasteel. Binnen de rode cirkel is de locatie te zien van de het contrastverschil van de waterput.

Afb.22
Grondradarprofiel, te zien is dat er een duidelijke 'kolom' recht naar beneden gaat vanaf circa 80 centimeter met een diameter van 1,5 meter.

Afb. 23 EMI-weergave van de data van Brederode. Op de linker afbeelding zijn de contrastverschillen te zien van diverse kabels- en leidingen, op de rechter afbeelding zijn deze met rode lijnen aangegeven. Noorden is boven.

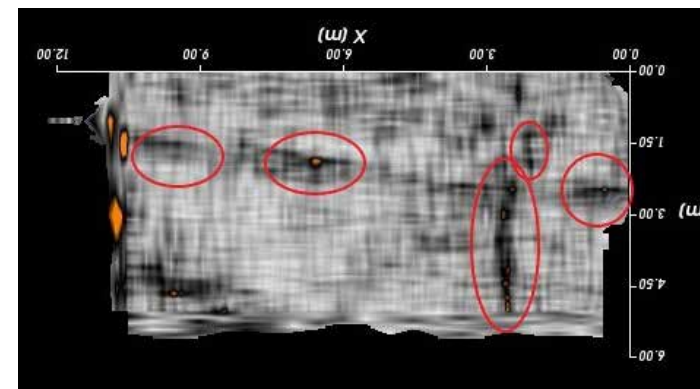

Verder valt op dat er veel kabels/leidingen op het terrein aanwezig zijn, met name op het grote binnenterrein loopt er een leiding diagonaal over het terrein en eentje parallel aan de binnenmuur en in het noordelijk deel ten westen van de toren. Deze leidingen waren nog op dit moment onbekend, evenals hun functie. Wellicht dat ze te maken hebben gehad met de aanlichten van het terrein, dit zal nog kunnen worden nagezocht.

Ten westen van de op de afbeelding meest noordelijke toren is wel een aantal contrastverschillen te zien ter hoogte van de keuken. Deze sporen horen naar alle waarschijnlijkheid wel bij het kasteel. Het kan niet met zekerheid gezegd worden waartoe deze sporen in de bodem behoord hebben. Een mogelijke verklaring voor deze contrastverschillen zou misschien gevonden kunnen worden in het nog opgaand muurwerk bij de keuken, waar een aanzet van een gewelf te zien is. Dat betekent dat er een constructie kan zijn geweest om het gewelf op af te steunen. Zo'n constructie kan meerdere vormen hebben, het kan rusten op een muur of kolommen. In de data zijn meerdere contrastverschillen te zien die niet geheel op een lijn liggen parallel aan de noordmuur, mogelijk hebbend deze contrastverschillen relatie met zo'n constructie. Een andere denkrichting kan liggen in de nooit waargenomen stookplaats van de keuken.

Afb. 24 Horizontale dataweergave van het vlak dat direct ten zuidwesten van de grote toren is gemeten, waar de keuken gelegen was. Op een luchtfoto is het meetvak geplot..

Toekomst

Voorgaande onderzoeken vormen een kleine greep uit de kasteelterreinen die binnen deze studie zijn en worden uitgevoerd. Het blijkt wel dat een multidisciplinaire aanpak voor kasteelterreinen zijn vruchten afwerpt. De combinatie van meerdere specialisten en de inzet van geofysische technieken leveren een fantastische wetenschappelijke meerwaarde op bij de herinterpretatie van oud onderzoek, maar ook vooral voor het onderzoeken van het kasteel binnen zijn omgeving. Onderzoek bij kasteel Oud Haerlem toonde aan dat zich in de directe omgeving van het kasteel nog zeer veel onontdekte structuren in de bodem bevonden.

Door de focus op het kasteel als object is in het verleden vooral onderzoek gedaan naar het hoofdkasteel, soms de voorburcht, in enkele gevallen werd er actief naar de vestingwerken gekeken. Het onderzoek naar de infrastructuur van een kasteel, zoals toegangswegen, ondersteunde gebouwen etc. werd nagenoeg nooit uitgevoerd. Hiermee is in veel gevallen hele kostbare informatie verloren gegaan. In sommige gevallen is hier gelukkig met oud fotomateriaal uit het Interbellum en WOII nog iets van te reconstrueren, zoals een voorganger van kasteel de Middelburg te Alkmaar. Het is te hopen dat de resultaten van dit grootschalige onderzoek stof geven tot nadenken over het 'kasteellandschap'. Net als dat molens een biotoop kennen geldt dat ook voor kastelen. Om een kasteellocatie goed en volledig te beschermen, is het dus van het grootste belang ook de directe omgeving in kaart te brengen en te beschermen. Goed onderzoek is dus van wezenlijk belang, meten is weten!

In dat kader heeft Monumentenbezit onlangs een onderzoek in gang gezet in samenwerking met de gemeente Oosterhout naar het kasteel Strijen. Met dit onderzoek zal het kasteelterrein zelf en een deel eromheen met meerdere geofysische technieken in kaart gebracht worden. Dit onderzoek zal in het najaar van 2022 plaatsvinden en past ondanks dat het in Brabant gelegen is naadloos in het promotieonderzoek, aangezien het hier ook om een 13de-eeuws vierkant kasteel gaat. Wordt vervolgd dus!

Auteur

Nancy de Jong-Lambregts, archeogeofysisch specialist

Met medewerking van

Rob Gruben, bouwhistoricus BAAC

Ferry van den Oever, geofysicus Saricon BV

Jean Roefstra, Stichting Historische Archeologie

Alle data-afbeeldingen zijn vervaardigd door Ferry van den Oever Saricon BV

Literatuur

Alders, G.P., 1986: 'Heemskerk', in: Woltering, P.J. 'Archeologische kroniek van Holland over 1985', Amsterdam (Historisch Tijdschrift Holland Jaargang 18; nr 6)

Alders, G.P., 2003: 'Archeologische waarnemingen rond kasteel Assumburg, 1983-1987', in: Alders, G.P., Linden, J. van der, Morren, J., Sierksma, R. 'Ledenbulletin 27 van het Historisch Genootschap Midden-Kennemerland', Beverwijk (Ledenbulletin HGMK 27), p. 33-36

Dijkhuis, B., 2012: 'An den slote tot Medeblic. Vraagstukken rond de staat van het kasteel van Medemblik tijdens de middeleeuwen', Jaaruitgave

Oudheidkundige Vereniging 'Medenblick', 20, p. 7-16.

Gruben, R & J. Roefstra, 2020: 'Kastelenonderzoeker Jaap Renaud (1911-2007) in Noord-Holland', Archeologische Kroniek Noord-Holland over 2019, p.190-208.

Gruben, R & N. de Jong-Lambregts, 2020: 'Dwangburchten voor

West-Friesland of een oostelijke kustgordel voor het graafschap Holland? De strategische overwegingen van Willem II (1227- 1256) en Floris V (1254-1296)', Archeologische Kroniek van Noord-Holland 2019, p. 220-247.

Jong-Lambregts, N. en F. van den Oever, 2020: 'Medemblik-Kasteel Radboud' in: Archeologische Kroniek van Noord-Holland 2020, p.73,74

Kamphuis J. en D. B. M. Hermans, 1990: 'De ruïne van Brederode' in: KNOB Bulletin 1990, nr. 2, p. 2-25

Oever, F. van den, N. de Jong-Lambregts, (2019): 'Geofysisch onderzoek' in: Archeologische Kroniek van Noord-Holland 2019, p.248-249

Roefstra, J., 2002: Van Curtis tot kasteel, in: 40 jaar amateur archeologie in Beverwijk en Heemskerk, Historisch Genootschap Midden-Kennemerland-Museum Kennemerland, Ledenbulletin 26, 24-34.

Tuin, M., 2011: 'Kasteel Assumburg 1', Beverwijk (Kastelen in Beverwijk en Heemskerk)